Julius E. Olson

May 1894.

OLA HANSSON

TOLKE OG SEERE

KRITISKE ESSAYS

KRISTIANIA
H. ASCHEHOUG & CO.s FORLAG
HOVEDKOMMISSIONÆR FOR DANMARK: H. HAGERUP.
1893

Samtidig med denne Udgave for Skandinavien udkommer en tysk Udgave «Seher und Deuter» hos Rosenbaum & Hart i Berlin.

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

FORORD

Venner af mit Forfatterskab hjemme i Skandinavien vil kanske ved et løst Blik paa Indholdsfortegnelsen til dette Arbejde tænke, at det alene er en Samling af tidligere i den nordiske Presse offentliggjorte Essays og intet videre.

Denne Forestilling er imidlertid ikke rigtig.

For det første har alene tvende, nemlig de to første af disse Essays, allerede foreligget i sin nuværende Form. De øvrige turde, saaledes som de her fremlægges, være fuldstændig eller i Hovedsagen nye.

Dernæst kommer den Omstændighed til, at dette Arbejde ej alene udgjør en Samling fritstaaende, indbyrdes usammenhængende kritiske Studier; hvad jeg gjennem dem vil give, er et organisk Hele, et Totalbillede.

Det har ved Kompositionen af dette Arbejde ikke udelukkende eller ikke engang fortrinsvis drejet sig om en Serie individuelle Fysionomier. De sex Individualiteter, som jeg har valgt at skildre, har jeg

valgt og skildret i deres Egenskab af Bærere af repræsentative Idéer, — som personligblevne Grundtræk i Nutidens Kultur. Det Totalbillede, som de tilsammen giver, skulde ogsaa ifølge min Opfatning falde omtrentlig sammen med det nye Aarhundredes Fysionomi — det som allerede tegner sig, omend utydelig, i Sekelskiftets halvmørke Morgendæmring.

Paa samme Tid udgjør disse sex genuint moderne Aander mer end sex enkelte Fænomener, der alene har ført sit eget Liv og udført sit eget Værk. De gaar igjen hos sine samtidige. De forskjellige Verdensopfatninger, Idéer og Livsidealer, som de hver for sig har givet det mest fuldkomne Udtryk, er just de, som med større eller mindre Klarhed, og indbyrdes snart den ene, snart den anden i en mere overvejende Grad, oprører, behersker og befrugter den Generation, som nu er i Begreb med at fremtræde som kulturformende. Disse sex Mænd forekommer mig paa en vis Maade at personificere de forskjellige Sider, ofte endog de forskjellige Stadier af den individuelle Udvikling, som for den samtidige Ungdom er den generelle og typiske. Hvor mangen en af Nutidens Aander har ikke udgaaet af Brydningen mellem den Altruisme, som bankede saa sygelig heftig i Garschins altfor store Hjerte, og den individualistiske Egotisme, som har faaet sit paa éngang bizarreste og mægtigste Udtryk i Stirners Metafysik og Nietzsches Morallære og Lyrik, — som den raadvilde, rygmarvsløse, graad-

milde reaktionære, der finder sit Forbillede i Bourget, i dennes egen Forfatterpersonlighed saavel som i hans Bøgers Helte. Og jeg tror, at mangen en vil — under Reaktionen mod en Udvikling gjennem Doktriner, under Reaktionen mod den Aand, der med Udspring i den galliske Aands Rejsning 1789 og med Formidling af den under gallisk Indflydelse opstaaede jødisk-sydtyske Bevægelse af 1848, igjennem Georg Brandes' Personlighed og hans Skole efter 1870 har gjennemtrængt den nordiske Udvikling — gjenfinde sit eget levende Jeg i den pangermaniske Instinktkultur, der i Bogen «Rembrandt als Erzieher» tegner sig som et Landskab i den første svage Dagbrækning. Og vi, som vandrer gjennem Livet og vort Virke i Slagskyggen af den Mystik, hvis Jætteskikkelse fylder hele Horizonten fremfor os, skal maaske, den ene efter den anden, føle den Poeske Mystiks smertelige Angst opløses i den Bøcklinske Mystiks harmoniske, dybe Ro — og lægge sig til Ro som det Hav, der hviler omkring Stenvæggene og Mørket paa «de dødes Ø». Thi indenfor Mystiken bliver vi ialtfald; den er Begyndelsen og Enden, i vort Liv ligesaavel som i denne Bog.

Vi, som nu er de unge, er ikke de samme som de, der var unge omkring Aaret 1870. Det synes disse Mænd at have glemt — en Fejl, de just allermindst burde gjort sig skyldige i, al den Stund de grundede Retmæssigheden af sine Bestræbelser paa

Udviklingens absolute Retmæssighed og Hellighed. Men dette var hos dem alene en Forstandsdogme, et instinktsløst Princip, ligesom alt andet, og der hvor ikke Instinktets Konsekvens findes, der skal man heller ikke vente nogen Konsekvens; al anden Konsekvens er uorganisk, abstrakt, uvirkelig. Et har vi i Skandinavien lært af det fremmede Kulturregimente: at der ikke findes noget socialt Problem i og for sig, ikke noget politisk Problem i og for sig, heller ikke noget moralsk eller religiøst, men at alle Problemer uden Undtagelse er psychofysiologiske Problemer og maa opstilles og løses som saadanne for at kunne faa sand og virkelig kulturel Betydning. Denne negative Lærdom er den bedste, som 70-Aars-Bevægelsen har givet os unge; der findes heller ingenting, som saa radikalt skiller os fra den Mand, der indledede Bevægelsen, og hele Aanden i den Kultur, han repræsenterede. Det er ogsaa den Lærdom, som vi først og fremst bør søge at udnytte; paa den kan vi bygge vort eget Liv og vort Folks Kultur; thi den vil ingenting andet sige, end at vi ad en Omvej, en ganske nyttig Omvej, vender tilbage til os selv.

Schliersee i Baiern, i Juli 1893.

Forfatteren.

INDHOLD

Edgar Allan Poe.

Langt bag os, i de fjerne Horizonter, som hviler i Gjenskjæret fra Romantikens blaa Blomst, voxer Edgar Poes Digtning. Lig en fantastisk Kjæmpevæxt med Blomster som Ild og Nat, som Fosforblink over Vandet, skyder den op paa Firmamentet, og vi, som staar i Aarhundredets Skumring, ser den udfolde sin Krone over vore Hoveder og strække sine Stængler langt ind i den Nat, som ligger tæt foran os.

Poe er en af de ensomme, en af Aandens og Sorgens Salvede, en af de stenede Profeter. Han er en af dem, i hvem Menneskeheden differentierer sig frem mod en højere Form, et af Leddene i den Kjede, som, efter at have spændt sig fra Urcellen op til Menneskétypen, nu analogt hermed voxer organisk videre mod Fremtidens ukjendte Existensform. Han er en af dem, i hvis Aand den hidtil ubevidste Proces bliver sig sin Art bevidst, — et Øje, som slaaes op, Landskabet, som spejler sig i Søen, naar Dagen gryr, Fostrets første Bevægelse i Moderlivet. Han er

en af Slægtens seende Mystikere, som opdager de nye Sandheder, ikke ved Tanke, men i Syn. Menneskets Sjæl er en Mikrokosmos, ligesom dets Legeme gjennem sin embryonale Udvikling naar dybt ned mod det organiske Livs Urrod. Den dybeste Viden, det videste Syn, de klareste Udblik fremad og tilbage vindes ikke ved regelret Forstandsvirksomhed, men ved det frie, ukonstruerede Spil af alle Sjælens Evner. Naar Tanken gaar fremad langs de store Alfarveje, kan den i sit højeste opnaa en forøget Detailkundskab om de allerede forud kjendte Gjenstande, medens den samler nye Kundskabsmaterialer ved paa Maa og Faa at strejfe omkring i Aandens Urskove. Hvormeget end Tankerne krydses og grupperer sig ved Reflexionens Hjælp, bliver de dog aldrig andet end en mekanisk Blanding, hvis Elementer hver for sig vedbliver at være, hvad de var forinden; men naar de faar Lov til frit at følge deres egne hemmelighedsfulde Love og frit at gaa deres egne lønlige Veje, da kan det stundom hænde, at de løber sammen til den kemiske Forening, som er et positivt nyt. Alle kjender vi sagtens et eller andet Exempel paa, hvorledes det undertiden kan glimte i vor Hjerne, som om et Forhæng droges tilside for en Verden af Lys og Nyhed. Hvad der her kun fylder en Brøkdel af et Sekund, hvad der er saa flygtigt, at det er borte, inden Tanken kan gribe det, eller saa spindelvævsfint, at det rives sønder af dens grove Fingre — det er netop det, som den seende Mystiker tvinger til at dvæle og fæstner til Analyse.

Men Poe er tillige en af Menneskehedens store Syge. Han er syg, saaledes som den højeste Skjønhed er syg, som Sjælsadelen i sine højest udviklede Former er det. Hans Kunstideal er sygt: han citerer sex Gange Bacons Ord: «There is no exquisite beauty without some strangeness in the proportions.» Hans Kvinder tilhører alle en og samme Type: halvt hektisk og halvt Madonna, med en Glans i Øjnene som af Forraadnelsens Fosforescens. Han er i sit Væsens Kjærne, i sin Sjæl og sit Blod angreben af den forpestede Atmosfære, som hænger tung og død i det Tilværelsens Centrum, hvor de store Aander færdes. Han er en af de Martyrer, som den store Pessimismes Troende dyrker som Helgen. Han er, ligesom Flertallet af Dannelsens Fyrster, i én Person den tvekløvede Stamme af Vanvid og Geni.

I.

Den tyske Romantik er Germanismens Oprør mod Gallicismen. Ved den stilledes «Gemyttet» skarpt op imod Forstanden, den skjønne Poesi imod den nyttige Prosa. Den betegnede en Polærmodsætning til den franske Oplysningsfilosofi i Opfattelsen af Menneskenaturen, en radikal «Umwerthung aller Werthe». Det attende Aarhundredes Forfattere havde bygget deres Psychologi, og paa Grundlag af den

igjen deres Samfundsordning, paa en materialistisk og abstrakt Tankemanøvre af lignende Art som den, der i vore Dage benyttes indenfor Socialismen: de havde udstykket Menneskeslægtens Totalsum i et tilsvarende Antal Enere, fuldkommen lige hinanden, som var de snedkrede efter samme Model, og Operationerne med disse abstrakte Tal-enheder afsatte som Bundfælding Lighedsprincipets naturstridige Nonsens. Den franske Klassicismes Digtere saavel som Oplysningstidens Filosofer fremstillede Mennesket som et ikke videre sammensat Maskineri, hvilket de saa foreviste et højtæret Publikum i deres Skuespil, Noveller og Afhandlinger som i et Glasskab. De opfattede klart og skarpt, hvad de saa; men det var saa grumme lidt, fordi det kun var Overfladens Liv. De tyske Romantikere dukkede til Bunden, og dér fandt de en forunderlig og frodig Vegetation; de krængede Menneskenaturens Natside ud med alle dens Gaader og Abnormiteter; de blottede den Navlestreng, som forbinder Mennesket med den store Moder, Naturen; eftersporede Sammenhængen mellem Individet og det forgangne eller kommende, det, som laa udenfor hans jordiske Tilværelse, — fulgte ham tilbage bagved Fødselen og fremad udover Døden; de paaviste paa den anden Side, at Jeget ikke er noget uopløseligt, de udstykkede det, fordoblede det; de skildrede med andre Ord det pathologiske og abnorme i Menneskevæsenet, det karakteristiske i godt og ondt, det mystiske og storladne, den store Forbryder og den store Kunstner, det gale

og det geniale Individ. Denne Romantikens Type var ligesaa ensidig som den franske Klassicismes træede Gjennemsnitsmenneske; men inderst inde i Fantasterierne og al den golde Svulst gjemte sig, lig en Skrift med sympathetisk Blæk, der først viser sig under Solvarmens Indflydelse, den Menneskenaturens Gaade, som Nutidsdigtningen og Nutidsforskningen fornemlig beskjæftiger sig med. Og netop i Solvarmen af Poes Aand har denne skjulte Skrift begyndt at tegne sig paa Papiret, paa enkelte Steder saa klart, at vi kun behøver læse.

Det var denne tyske Romantik, som paa Poes Tid udgjorde den intellektuelle Atmosfære Verden over. I den har Poe sikkert havt sit Udgangspunkt, det var den, som befrugtede hans Aand. Man ser det af hans literære Sym- og Antipathier, af Parallelerne og Analogierne mellem hans egen Digtning og de tyske Romantikeres, samt i mange af de kritiske Principer, som han bragte i et afsluttet æstetisk System.

Hovedtrækkene af dette er følgende:

Menneskesjælen omfatter trende Evner: den rene Intelligens, Smagen og den moralske Sans (pure intellect, taste and the moral sense). Disse tre Evner virker indenfor forskjellige Sfærer, med forskjelligt Stof og paa forskjellig Maade: ved Intelligensen føres vi til Sandheden, ved Smagen til Skjønheden, ved den moralske Sans til Pligten.

Smagen, Skjønhedssansen, den poetiske Følelse (the poetic sentiment) er altsaa en organisk Del af

Sjælen, et bestemt afgrænset Omraade indenfor den, med sin aldeles selvstændige Funktion. Det er det Organ, hvorved Mennesket forarbejder Omgivelsernes Mangfoldighed af Former, Lyd, Dufte og Følelser til Gjenstande for Nydelse. Men hermed er dens Betydning ikke udtømt: der findes en anden og højere Trang, som søger sin Tilfredsstillelse. Der findes i alle disse forarbejdede fysiske Fænomener — under dem, bagved dem — noget, som Mennesket ikke har naaet ved denne Bearbejdelse, denne Omsætning af Virkeligheden, men som han i Kraft af det evige og udødelige i sit Væsen føler en uudslukkelig Tørst efter. Det er ikke Skjønheden omkring ham, thi den har han grebet, men en højere Form af Skjønhed, som han ikke kan naa.

Skjønhedssansens Virksomhed er altsaa saavel i Art som i Maal væsensforskjellig fra Intelligensens og Moralsansens. Selv virker den atter paa forskjellige Maader og i forskjellige Materialer, — saasom Maleri, Skulptur, Architektur, Dans, Havekunst, Musik, Poesi. Musiken er den højeste Form, thi i den naar Sjælen nærmest ind mod det store Maal, til hvilket Skjønhedssansen stræber hen: Frembringelsen af den Skjønhed, som ligger udenfor og over det daglige Smaastræv, den u- og overjordiske Skjønhed, om man saa vil. I Musiken har denne Stræben naaet sit Maal, omend kun delvis og ufuldkomment. Naar vi ved at høre et skjønt Musikstykke faar Taarer i Øjnene, saa fremkaldes denne Virkning ikke ved et Overmaal af Salighed og Nydelse, men ved Sorgen

over, at vi ikke allerede nu, her paa Jorden, paa én Gang og for altid, kan gribe denne ophøjede Salighed, denne forhøjede Nydelse, som vi gjennem Musiken har skimtet i korte og usikre Glimt. I Overensstemmelse med denne Analyse af den sjælelige Tilstand, som ifølge Poe er Kunstnydelsens, maatte han følgerigtig slutte, at en vis Melankoli er uadskillelig fra alle fuldkomne Aabenbarelser af det skjønne.

Poesien defineres af Poe som «den rytmiske Skjønhedsfrembringelse» (the rythmical creation of beauty). I Digtekunsten virker Skjønhedssansen med Sproget som sit Materiale. Af hvad her er fremsat drager Poe to Slutninger, som han opstiller som sin Poetiks Grundpiller: at den Poesi staar Fuldkommenheden nærmest, som slutter sig inderligst til Musiken enten ved at parre sig med den eller ved selv at blive til Musik, samt at Poesiens eneste Indhold og eneste Maal er Skjønheden; videre: at al anden Tendens er dens Natur fremmed. Poe hylder med andre Ord Theorien «l'art pour l'art»; Sandheden og Moralen hører hjemme i andre Sjælssfærer og kan ikke indblandes i Frembringelser af Skjønhedssansen uden som underordnede Elementer i dens Tjeneste.

At Digteren digter, vil altsaa sige, at han med Sproget som Materiale skaber Skjønhed. Men denne Skabelsesakt bestaar alene i en Kombination: «all novel conceptions are merely unusual combinations.» Originaliteten, Indbildningskraften, den skjønhedsskabende Evne o. s. v. er Synonymer, forskjellige Ord for en og samme Ting, Evnen til at iværksætte nye

Kombinationer. Det er en stor Fejltagelse, siger Poe et Sted, naar man indbilder sig, at Evnen til Beregning staar i Krigsforhold til Menneskets ideale Evner; den imaginative Intelligens er tvertimod altid i sin højeste Potens mathematisk. Valget af Kombinationsemner behøver ikke at indskrænkes til det skjønnes Verden; ogsaa det hæslige kan anvendes. Ligesom i den fysiske Kemi, siger Poe, hænder det ofte i den intellektuelle, at Foreningen af to Elementer frembringer et tredje, som har helt andre Egenskaber. Han mener aabenbart, at ligesom Finkelolje og Smørsyre-alkohol, der hver for sig er uudholdelig stinkende Stoffer, i kemisk Forening frembringer den mest udsøgte Parfyme, saaledes kan en Flerhed af Hæsligheder kombineres til en skjøn Enhed.

Et Digterværks Værdi bestaar i dets Evne til at gjøre Indtryk paa Læseren. Ethvert virkeligt Digt tilsigter at afsætte en vis særegen Art af Virkning, at fremkalde en vis særegen Art af Affekt; Digterens Kunst er den at kombinere alle de Midler, som leder til Frembringelsen af denne Virkning, og at kombinere dem saaledes, at Virkningen bliver den stærkest mulige. Men da en saadan Følelsestilstand, en saadan sjælelig Spænding ifølge sin Natur er forbigaaende, maa Digtet ikke udstrækkes over en vis Længde, thi efter en bestemt given Tid indtræder der med Nødvendighed en psychisk Afslappelse. Epiken er for Poe en kunstnerisk Anomali; det Indtryk, et Digt som «Paradise lost» gjør, er ikke et stort, ensartet Indtryk, men en Række gjennembrudt af Pauser;

det fremkaldes altsaa ikke af Værket som en Helhed, men som en Samling af mange mindre, gode Digte. De Digtarter, som for Poe bliver de højeste, er paa denne Maade naturligvis det rent lyriske Digt og Novellen.

Jevnført med dette Kunstideal behøver Poes literære Sym- og Antipathier, som de har givet sig Udtryk i hans kritiske Afhandlinger, ingen Kommentarer. Blandt Moderlandets, Englands, Digtere elsker han højest Shelley og Keats, — Keats, den mest artistiske blandt de unge, hvis Digtning bæres af Indbildningskraften alene, og for hvem alle Indtryk og Stemninger omsætter sig i sanselig Form, — Shelley, cor cordium, hvis Hjerte var som Verdensaltets, hvis Fantasi var Naturens egen, og hvis Digtnings Musik var som Sfærernes. Tennyson faar *mention honorable* som den mindst «jordiske», medens Poe derimod griber enhver Lejlighed til at anfalde Søskolen* for den didaktiske og moraliserende Ballast i dens Digtning. For den gamle Skole, ɔ: den engelske Klassicisme, har han ikke meget tilovers — Johnson maa nøjes med saadanne Epitheter som «the huge bulk» og «the Elephant» — og hvad Poe mest beundrer hos Shakespeare, er de romantiske Dramer, som «Skjærsommernatsdrømmen». De gamle Barder og Minnesangere stiller han himmelhøjt over Alverdens episke Digtning, og Thomas Moore, der selv synger sine Viser, er for ham Idealet af en Digter. Et Digterværk, som han stadig vender tilbage til, er Fouqués «Undine». «For én Fouqué findes der

*) The "Lake school" or "Lake poets", Wordsworth, Coleridge and Southey.

50 Molièrer, for én Angelo 500 Jan Steen'er; for én Dickens findes der 5 Millioner Smolletter, Fieldinger, Maryatter, Ashtoner, Cocktoner, Bogtoner og Frogtoner.»

Endnu mere iøjnefaldende bliver Poes Slægtskab med de tyske Romantikere ved de talrige Analogier mellem hans og deres Produktion. Selve den romantiske Metafysiks Kardinaldogme, Schellings Theori om den intellektuelle Anskuelse, gaar igjen i Poes Opfattelse af Intuitionen som Kundskabskilde ved Siden af og over den reflekterende Forstand i Deduktion og Induktion. Der findes for Poe ingen markerede Grænsemærker mellem Drømmens og Virkelighedens Rige; de spiller over i hinanden i den enkeltes Liv, filtrer sig saa inderlig sammen, at det ene ikke kan sondres fra det andet; den faktiske Verden omdannes til et Sagaland, og den subjektive Fantasi rykkes ned og bliver en Faktor i den objektive Virkelighed; — alt i fuld Overensstemmelse med følgende Ord af Novalis: «Die Welt wird Traum, der Traum wird Welt.» Mellem det abstrakte og det konkrete er der ingen Væsensforskjel. Poe skriver i «The power of words» en Fantasi med naturvidenskabelig Allure over samme Thema som den bibelske Skabelsestext: «Og Gud sagde: bliv Lys! Og det blev Lys». Verdensrummets Legeme, siger han, er intet andet end Ord; Ordet er en skabende Kraft i den rent fysiske Verden, thi: Ord er Lyd, Lyden er en Luftvibration, og en saadan Vibration virker ud gjennem uendelige Rumstræk-

ninger, frem gjennem uendelige Tider ved at fremkalde andre Vibrationer, der omsider ved deres Komplexitet bliver til en Verden. Denne Forestilling om Individets kosmiske Betydning er ikke fremmed for Poes tyske Sjælsfrænder. Der er ingen Tilstand, Poe skildrer med en saadan Forkjærlighed, som den, der staar midt imellem Liv og Død, med skiftende Spil af det førstes Dagslys og den andens Slagskygger; og man behøver blot at læse en Fantasi som «Monos and Una», en Samtale mellem to Elskende efter Døden, for at gjenfinde Novalis' Anskuelse om Liv og Død som blot relative Begreber, om Døden som en særlig Form af Liv, hvis mest karakteristiske Mærke er en uhyre skjærpet Udvikling af Sanserne, analog med den, som Opium fremkalder. Her som paa andre Omraader mødes Poe og de tyske Romantikere i Sløjfningen af alle vedtagne Modsætninger, — mellem Drøm og Virkelighed, mellem Fantasi og Tanke, mellem Liv og Død, mellem abstrakt og konkret.

De mødes ogsaa i deres Psychologi og deres Kunstkritik. «The system of doctor Jarr and professor Fether», — en Skildring af et Besøg paa en Galeanstalt, hvor den tidligere Forstander, der selv er blevet gal, i Forening med sine Ulykkeskammerater har gjort Mytteri mod Sygepasserne, indespærret dem i Cellerne og nu behandler dem efter sit eget «System», medens han er den mest imødekommende Vært mod de besøgende, — denne Novelle er komponeret efter Mønstret «De kinesiske Æsker», der

som bekjendt var særlig yndet f. Ex. af Tieck. Og naar Poe i «The philosophy of composition» omstændelig gjør Rede for, hvorledes han har komponeret sit udødelige Digt «Ravnen», hvorfor han gjennemgaaende har anvendt Vokalen o, og hvorfor han bestemte sig for Ravnen som en mere passende Fugl end Papegøjen, — naar han saaledes smuldrer Publikums Illusion ved en kold Dissekering af Kunstfrembringelsens Mekanisme i hele dens beregnende Prosa, — finder man saa ikke heri et tydeligt Pendant til den romantiske «Ironi»? Digtet «The bells», hvori Digteren ikke har sat sig anden Opgave end ved Hjælp af visse Lydassociationer saa illusorisk som muligt at gjengive den forskjellige Klang af Sølv-, Guld-, Kobber- og Jernbjælder, har mange Sidestykker i Tysklands romantiske Poesi.

Jeg har tidligere karakteriseret denne Poesis Psychologi. Ogsaa Poe skildrer udelukkende Menneskesjælens Natside, det pathologiske, det kløvede og udstykkede, Abnormiteterne, Anomalierne. Hans Dobbeltgjænger, William Wilson, er en Tvillingtype til Broder Medardus i Hoffmanns «Elixiere des Teufels». Chamissos «Peter Schlemihl», hvor et Menneske har mistet sin Skygge, Hoffmanns «Vom verlorenen Spiegelbilde», hvor Helten efterlader sit Speilbillede paa et vist Sted, Poes «Loss of breath», i hvilket en Mand, ganske vist paa humoristisk Vis, fortæller om, hvorledes han har mistet sit Aandedræt, — er Stilke fra samme underjordiske Rod. Poe er her Eleven, men en Elev, der lader sine Mestere

langt bagved sig. Det er, som i det efterfølgende skal udvikles, i disse Aandens Skakter, at Poe har brudt sig Stykker af den store Gaades Malm; det er paa dette Punkt, at hans Intuition strækker sine Følehorn ind i vor egen Tid og ud over den.

II.

En Dag i Aaret 1833 udsendte et Tidsskrift i Staden Baltimore en Indbydelse til en literær Væddestrid. To Præmier udsattes, en for det bedste Digt og en for den bedste Novelle. I den formodentlig ikke helt ubetydelige Mængde af Produkter, som i den Anledning oversvømmede Redaktionen, fandtes der et Manuskript, skrevet med en mærkelig distinkt og pyntelig Haandskrift, som den nedsatte Bedømmelseskomité énstemmig tilkjendte begge Præmierne. Da den forseglede Navneseddel aabnedes, læste man navnet E. A. Poe.

Dette Navn var ukjendt for Komitéen. De prisbelønnede Skrifters mærkelige Egenskaber, deres vilde Fantasi og sælsomme Skjønhed, havde imidlertid hos dens Medlemmer vakt Lysten til at lære Forfatteren nærmere at kjende, og en af dem, Hr. Kennedy, sendte Digteren en Indbydelse. Herpaa fik han følgende Svar: «Deres Indbydelse til Middag har voldt mig en ulidelig Pine. Jeg kan ikke komme paa Grund af Omstændigheder af den mest ydmygende

Art — mit personlige Ydre. De kan sikkert forestille Dem den Undseelse, jeg føler ved at gjøre denne Tilstaaelse, men jeg er nødt til det.» Da Hr. Kennedy skyndte sig at opsøge den stakkels Brevskriver, fandt han en ung Mand, som var ifærd med at dø af Sult.

Denne unge Mand havde imidlertid allerede gjort et mangesidigt og intensivt Bekjendtskab med Livet. Edgar Allan Poe fødtes den 13de Januar 1809 i Boston. Han tilhørte en gammel normannisk Adelslægt, som under Henrik den andens Regjering var indvandret til Irland. Familiens oprindelige Navn var Le Poer eller De la Poer; i Tidernes Løb, og medens Slægten forgrenede sig, blev dette Navn stavet paa mangfoldige Maader. Allerede Stamfaderen faar af en gammel Krønikeskriver det Vidnesbyrd, at «der ikke fandtes en taprere Mand end Roger la Poer»; og de Erindringer, som Irlands Historie har bevaret om hans Ætlinge, er af samme Art. Det var en Race, som udmærkede sig ved Forvovenhed og Trods, ved Heltegjerninger og romantiske Æventyr. Den havde et Temperament af den Slags, som aldrig kan komme ud af det med denne Verdens jævne Hverdagsklogskab. Den adskilte sig fra den store Mængde, hævede sig over den, i ondt som i godt, i Brøde som i straalende Bedrift, i Karakterens sygelig-fine Noblesse saavel som i dens skjævtvredne Udskejelser. Det er en excentrisk Race; og den angstmættede Mystik, der overskygger dens sidste og berømteste Navn, skrider frem gjennem dens Historie som en

dunkel, hemmelighedsfuld Skikkelse med tilhyllet Ansigt, en Skygge uden Legeme, saa uproportioneret jættevældig som i Maaneskinsnatten.

Digterens Farfader flyttede til Amerika. Han tog virksom Del i Frihedskrigen og opnaaede ved den Lejlighed en Generalkvartermesters Rang. Hans ældste Søn, David, Digterens Fader, bortførte som attenaarig Student en ved Talent og Skjønhed udmærket Skuespillerinde, Elizabeth Arnold, og giftede sig med hende. Forstødt af sin Familie forsøgte han sig i Hustruens Kald, men med lidet Held. En Forsoning tilvejebragtes ganske vist, og det unge Par optoges i det Poeske Hjem, men kort efter døde de begge og efterlod sig tre uforsørgede Børn.

Det mellemste af disse hed Edgar, sit andet Navn fik han efter en god Ven af Familien, Hr. Allan, der selv barnløs optog den forældreløse som sin Plejesøn. Barnet røbede tidlig ualmindelige Anlæg og en sjelden Skjønhed, vistes frem for Gjæsterne som et Underbarn og regjerede i Huset som en liden Tyran, hvis Villie var Lov. Men samtidig viste sig allerede Symptomerne paa Barnets sygelig nervøse Temperament.

1816 gjorde Familien Allan en Rejse til England, hvor den efterlod Plejesønnen i en af Landets berømteste Opdragelsesanstalter. Han tilbragte fire, fem Aar her i et stille, ensformigt Skoleliv, som han senere har skildret i «William Wilson». Han lagde her Grunden til sin ikke almindelige klassiske Dannelse.

1821 vendte han tilbage til Amerika. Han studerede først nogen Tid ved Universitetet i Richmond. I de Meddelelser, man har om ham fra denne Tid, fremhæves hans Kundskabsfylde, hans Energi, hans Skjønhed, men fremfor alt springer det mimoseagtige Træk i Ynglingens Naturel frem i skarpt Relief. Forholdet til Plejefaderen synes ikke at have været meget inderligt, og Ynglingen søgte andetsteds Tilfredsstillelse for sin hede, abnorme Trang til Sympathi og Kjærlighed. Da hans grovere anlagte Kammerater spottede ham og lo ad ham, tog han sin Udflugt til de stumme Brødre. Saaledes blev han den Dyreven, som han vedblev at være hele sit Liv igjennem. Hans Veninde fra de senere Aar, Forfatterinden Fru Whitman, beretter en liden Anekdote fra denne Tid om Poe, der stiller hans Sensibilitet i skarp Belysning. «En Dag fulgte han en Skolekammerat til dennes Hjem og saa der for første Gang Fru H. S., hans unge Vens Moder. Denne Dame tog hans Haand, da han kom ind i Værelset, og sagde ham et Par venlige Ord til Velkommen; disse Ord trængte saa dybt ind i den forældreløse Drengs følsomme Hjerte, at de berøvede ham Talens Brug og i nogle Sekunder endogsaa Bevidstheden. Han vendte hjem, som i Drømme, med en eneste Tanke, et eneste Haab for Livet: at han endnu en Gang maatte faa de varme og venlige Ord at høre, der havde gjort den sørgelige Verden saa smuk for ham og fyldt hans ensomme Hjerte med en ny, knugende Glæde.» Fru Whitman paastaar, at Erindringen om

denne Dame spillede med ind i Poes hele følgende Liv og Produktion som en Faktor af virkelig Betydning.

Da Byron drog til Grækenland for at stride med i det underkuede Folks Række, vakte hans Exempel Begejstring i mange Ynglinges Bryst baade i den gamle og den nye Verden. Poe var en af dem, for hvem Byrons Handling lyste som Ørkenens Ildsøjle. 1827 forlod han Amerika og vendte først to Aar senere tilbage. Hvorvidt han naaede frem til Grækenland, hvor han opholdt sig i denne Tid, hvad han tog sig for, hvilken Skjæbne han gjennemlevede — man véd det ikke. Poe selv vilde aldrig give nogensomhelst Oplysning i den Retning.

Efter Hjemkomsten satte Plejefaderen ham i en Militærskole. Resultatet af dette Experiment er ikke vanskeligt at gjætte. Den militære Disciplin og hans explosive Kunstnernatur trivedes sammen omtrent som Ild og Vand. Man føler derfor ingen Overraskelse, naar man erfarer, at han i Aaret 1831 anklagedes for «adskillige Pligtforsømmelser samt Ulydighed mod givne Ordrer» og erklæredes for afskediget af «de forenede Staters Tjeneste».

Han vendte nu tilbage til Hjemmet. Her var der imidlertid foregaaet store Forandringer. Hans Plejemoder var død, og Hr. Allan havde giftet sig paany. Der indtraadte et Brud, og Poe begav sig atter ud i den vide Verden. Han spekulerede i nogen Tid paa at rejse endnu en Gang til Europa for at hjælpe de polske Insurgenter, men denne Plan

naaede ikke til Udførelse. De følgende Aar er en Lakune i hans Liv; formodentlig førte han en ubemærket Tilværelse som Journalist, efterat han allerede forinden havde debuteret med Digtsamlinger. Med Bestemthed véd man intet om ham, før hans Sejr ved den literære Kappestrid i Baltimore, og den Tilstand, hvori Hr. Kennedy da fandt ham, er et veltalende Vidnesbyrd om den «struggle for life», som sandsynligvis har udfyldt de to tomme Aar.

Imidlertid blev Poe nu for bestandig knyttet fast til Literaturen som Livsgjerning og Erhverv. Han fik til en Begyndelse Ansættelse som Medredaktør ved et Tidsskrift i Richmond; og hans økonomiske Situation blev for saa vidt god, som han dog i det mindste havde til det daglige Brød. Under dette sit Ophold i Richmond var det, at Poe giftede sig med sin Kusine, Virginia Clemm. Hun var meget ung af Aar, men allerede stærkt angreben af Familiesygdommen: Brystsygen; og hendes Skjønhed var denne den svindsottige Kvindes syge Pragt, der med sin gjennemskinnende hvide Hud og sine dybe straalende Madonnaøjne synes at tilhøre Himlen mer end Jorden. Det unge Par levede sammen med Fru Clemm i én Husholdning, der var fattig paa alt undtagen Kjærlighed. Hvor inderligt Poe elskede sin Svigermoder, derom bærer Sonetten: «Til min Moder» et evigt, uforglemmeligt Vidnesbyrd. «Og,» siger hans Ven Graham, «hans Kjærlighed til Hustruen var en Slags begejstret Tilbedelse af den aandige Skjønhed, som han saa visne bort for sine Øjne. Jeg

har set ham kredse omkring hende, medens hun var syg, med en Moders hele dybe Uro og ømme Angst for den førstefødte — hendes svageste Hoste fremkaldte en Skjælven gjennem hele hans Krop, en Hjertegysning, der var synlig. Jeg reiste ud sammen med dem en Sommeraften, og Erindringen om hans vagtsomme Øjne, der ængstelig passede paa den mindste Farveskiftning i dette elskede Ansigt, forfølger mig endnu som Mindet om en mørk Sang. Det var denne stadige Forudfølelse af, at han skulde miste hende, der gjorde ham til en tungsindig og tankefuld Mand og lagde en sorgfuld Melodi under hans udødelige Digtning.» Paa den anden Side forgudede de to Kvinder dette store Barn, der havde saa lidt Forstand paa Verden, og de puslede og hyggede om ham, som om de kunde have været hans Mødre. «En Dag,» fortæller Baudelaire i den Studie over Poe, som han har sat i Spidsen af sin franske Oversættelse af hans Noveller, «en Dag saa Willis en Kvinde træde ind paa Kontoret, gammel, mild, alvorlig. Det var Fru Clemm. Hun søgte Arbeide for sin kjære Edgar. Biografen siger, at han blev dybt grebet, ikke blot af hendes vel motiverede Berømmelse og rigtige Værdsætning af Sønnens Talent, men ogsaa af hele hendes Ydre, — hendes milde og sørgmodige Stemme, hendes lidt gammeldags, men fine og noble Væsen. Og i mange Aar, føjer han til, saa vi denne Geniets utrættelige Tjenerinde, fattigt og brøstfældigt klædt, vandre fra Blad til Blad for at sælge snart et Digt, snart en Artikel, undertiden med den Forklaring, at han

var syg, — den eneste Forklaring, den eneste Grund, den staaende Undskyldning, som hun anvendte, naar hendes Søn befandt sig i en af disse Goldhedsperioder, som de nervøse Forfattere kjender saa godt, — og uden at hun nogensinde lod en Stavelse komme over sine Læber, der kunde fortolkes som en utaalmodig Tvil paa eller en formindsket Tillid til hendes Yndlings Geni og gode Villie. Da hendes Datter døde, sluttede hun sig til den overlevende med forøget moderlig Varme, hun levede hos ham, tog Vare paa ham, forsvarede ham mod Livet og mod ham selv.» Og da hun faar Underretning om hans Død, skriver hun et fortvilet Brev til Willis, hvori hun beder ham tale godt om den døde og fremfor alt nævne, hvilken kjærlig Søn han har været for hende.

Den lille Husholdning var næsten altid paa Feltfod, da Herskerens Trækfuglenatur umuliggjorde et langvarigt Ophold paa samme Sted. I de nærmest følgende ti Aar havde Poe Ansættelse snart ved ét literært Foretagende, snart ved et andet, i Richmond; i New York, i Philadelphia. Hvor han viste sig, var det, som om hans magiske Pen satte Tidsskrifterne i Stand til at skrabe Guld med Spader. Et Sted forhøjer han Subskribenttallet fra 700 til henimod 5000, et andet Sted fra 5000 til henimod et halvt hundredetusend; men selv vedblev han at være lige fattig, saa fattig, at han bestandig maatte byde sit Geni den literære Daglejers Arbejdskaar. Og hvor han kom, myldrede der Fiender op omkring ham, — de ukjendte, usynlige Fiender, det literære

Kryb, Middelmaadighederne og Plebejerne, Kræmmerne og Reklameyngelen, alle de, som han tugtede med Vittighedens Ris eller med Harmens Svøbe. Poe var for meget Aristokrat og for meget ægte Kunstner til at indgaa Kompromis'er eller tage Hensyn til praktiske Interesser. «Literaturen var for ham Religion,» siger Graham; «og han, dens Ypperstepræst, drev Vexelmæglerne ud af Templet med Skorpioner.» De smaa Sjæle blev forbitrede, som de smaa Sjæle til alle Tider er blevne det: de lagde Miner og Snarer, Snarer for hans huslige Velvære, Miner for hans Rygte. Hans Hustru modtog paa sit langvarige Dødsleje anonyme Breve, som indeholdt grove Beskyldninger mod hendes Mand, Breve, som fremskyndede hendes Død; og da han selv ved Døden var bleven gjort ufarlig, skyndte en af denne Pøbel sig med at kaste alt det Smuds paa hans Minde, som det endnu i Verdens Øjne bærer paa — eller i alt Fald indtil de allersidste Aar har baaret.

I Sommeren 1846 flyttede Poe med sin Familie ud paa Landet, hvor han slog sig ned i en liden Villa i Fordham, i New-Yorks Omegn. Han vilde, at hans Hustru her skulde have Lov til at dø i Ro. En af hans Digterbrødre — jeg véd ikke hvem — har efterladt en Skildring af Livet i Fordham, saa gribende i sit mørke Vemod, at jeg ikke kan lade være at anføre den. Han skriver om sit første Besøg:

«Vi fandt ham, hans Hustru og hans Hustrus Moder, som tillige var hans Faster, boende i en liden

Villa paa Toppen af Bakken. En à to Acres Grønsvær var indhegnede omkring Huset, glat som Fløjl, rent som det bedst holdte Tæppe. Paa Gaardspladsen voxede der nogle store, meget gamle Kirsebærtræer, som udbredte en tæt Skygge omkring sig.

Ved denne Lejlighed blev jeg præsenteret for Digterens unge Hustru og for Moderen, som dengang var over 60 Aar. Hun var en forholdsvis høj, værdig gammel Dame, med en Verdensdames Holdning, og hendes sorte Dragt sad, skjønt den var gammel og slidt, virkelig elegant paa hende . . . Fru Poe saa meget ung ud; hun havde store sorte Øjne, og hendes Ansigtsfarve var af en perleagtig Bleghed. Hendes blege Ansigt, hendes straalende Øjne og ravnsorte Haar gav hende et overjordisk Udseende; man fik en Fornemmelse af at staa overfor en næsten frigjort Sjæl, og naar hun hostede, blev det en tydeligt, at hun ikke havde langt igjen. Moderen gjorde et sundt og kraftigt Indtryk og syntes at være ligesom et Slags Forsyn for sine to besynderlige Børn.

Der var over Villaen et fint Præg af ejendommelig Smag, som den maatte have faaet fra sine nye Lejere. En saa tiltalende, saa fattig, saa tarvelig udstyret, og dog samtidig saa indtagende Bolig har jeg aldrig set. Dagligstuens Gulv var belagt med Straamatter; fire Stole, et Divanbord samt en Bogreol udgjorde hele dens Møblement. Der stod pyntelige Dedikationsexemplarer af Bøger paa de smaa Hylder, og Brownings Arbejder indtog Hæderspladsen. Med stille Triumf fremtog Poe af sin Sidelomme et

Brev, som han nylig havde modtaget fra Elisabeth Barrett Browning. Han læste det for os. Det var meget smigrende. Hun meddelte, at Poes Digt «Ravnen» havde «fremkaldt en Paroxysme af Rædsel i England» . . . Han var iøvrigt paa dette Tidspunkt meget nedbøjet. Deres yderlige Armod, hans Hustrus Sygdom og hans egen Uformuenhed til at skrive var tilstrækkelige Grunde . . . Vi strejfede om i Skovene og havde en ret fornøjelig Time, indtil en eller anden foreslog at løbe omkap. Jeg antager, det var Poe selv, eftersom han var dygtig i den Idræt. Et Par Herrer gik ind paa at løbe omkap med ham, og skjønt den ene af dem tidligere havde været Jæger, tog Poe Forspringet for dem alle. Men, desto værre, hans Sko, der længe havde været opslidte og omhyggelig lappede, var begge to gaaet i Stykker ved det store Løb, der havde gjort ham til Sejrherre . . . Jeg er vis paa, at han ikke havde nogetsomhelst andet Skotøj, hverken Støvler eller Sko . . . og hvis nogen af os havde Penge hos sig, hvem viste saa den Forsynlighed at tilbyde Digteren dem?»

Ingram, fra hvis Biografi af Poe jeg har hentet ovenstaaende Citat, fortæller, at samme Forfatter kom paa en fortrolig Fod med Poe og gjorde adskillige Besøg paa Fordham, hvilke han omtaler: «Høsten kom, og Fru Poe sygnede hurtig hen; jeg besøgte hende i hendes Sygeværelse. Alting derinde var saa pynteligt, saa absolut renligt, men saa knapt og nødtørftigt . . . Paa Sengen, som var stoppet med Halm, fandtes intet andet Dække end Lagnerne samt et

snehvidt Tæppe. Vejret var koldt, og den syge Dame laa i disse forfærdelige Kuldegysninger, som følger med den hektiske Feber. Hun laa paa Halmsengen, indsvøbt i sin Mands Overfrakke med en stor Kat paa Skjødet. Det underlige Dyr syntes vidende om den store Nytte, det gjorde: Frakken og Katten var de eneste Midler, ved hvilke den syge kunde holde Varmen, naar ikke hendes Mand holdt om hendes Hænder og Moderen om hendes Fødder. Fru Clemm elskede sin Datter lidenskabeligt, og hendes Sorg over al denne Sygdom og Fattigdom og Elendighed var rystende at se paa.»

En skummel og uhyggelig Januardag blev den unge Kvindes døde Legeme baaret bort fra Fordham, og Poe sad ensom tilbage med den elskede hedengangnes Moder. Han hensank i en tungsindig Sløvhedstilstand. Han streifede om i Egnen omkring Fordham, tusend Gange mere ensom i sin Sjæl end disse Skove, i hvilke han kunde vandre i timevis uden at møde et Menneske. Hans Yndlingssted var en granbevoxet Klippetop i Nærheden, hvorfra der var en vid Udsigt over den hele omgivende Egn; «her elskede han at sidde,» siger Fru Whitman, «i lange Sommerdage, i ensomme stjernelyse Nætter, drømmende sine mægtige vaagne Drømme.» Hans Sjæl fyldtes med en Stemning af Maaneskin og Kirkegaard, af Benradsyners Rædsel og Melankoliens Vellyst, og han digtede «Ulalume» —

«It was in the lovesome October
Of my most immemorial year».

Ude i denne Ensomhed, uden Lyd, uden Resonans, midt i den Taushed, i hvilken Naturen ikke er død, men kun synes at holde sit Aandedrag tilbage, midt i den Sjælens Uendelighed, hvori Rummet bliver et Ord uden Mening og Tiden hænger som en liden blinkende Stjerne højt oppe — svæver hans intuitive Tanke, frigjort fra Legeme og Jord, ud over Verdensrummets Ocean som en fantastisk Kjæmpefugl, og naar den vender tilbage og sætter sig paa sin Herres Skulder, bringer den med den Verdensmysteriets vidunderlige Blomst, som skulde sætte Frø i Poes kosmogoniske Fantasi «Eureka».

Det er paa Tide at komme til Slutningen. I Sommeren 1849 opholdt Poe sig i Richmond. «Den fjerde Oktober,» meddeler Ingram, «forlod han Richmond med Toget, formodentlig i den Hensigt at rejse til Fordham og hente Fru Clemm. Før sin Afrejse klagede han for en Ven over Ildebefindende, over Kuldegysninger og Mathed, men besluttede ikke desto mindre at tage afsted. Han forlod Toget i Baltimore og fandtes nogle Timer senere bevidstløs paa Gaden. Hvor han er blevet syg, véd ingen med Sikkerhed, og alle de absurde Rygter, der sattes i Omløb angaaende hans sidste Timer, var rene Opspind. Han var døende, da han blev funden, og som ukjendt blev han strax indlagt paa Sygehuset, hvor han døde af Hjernebetændelse Søndagen den 7de Oktober, vistnok bevidstløs lige til det sidste. Den følgende Dag blev han begravet paa Westminster-kirkens Kirkegaard, lige ved Siden af sin Bedstefader, General

David Poe. Ingen Sten betegner det Sted, hvor han ligger».

Men denne Mands Ulykke sluttede ikke med hans Død. Saa længe han levede, havde hans Fiender gjort Livet tungt for ham og hans Familie; nu da han var død, havde de kun en Maade at angribe ham paa: ved at sværte hans Minde. Og det gjorde de grundig. De sparede ingen Møje og intet Middel. I sin naive Godtroenhed havde Poe udnævnt en Person til Exekutor over sit literære Efterladenskab, et Menneske, som han selv havde Tillid til, men som i Virkeligheden bar paa et dødeligt Had til ham, baade af literære og personlige Grunde. Denne Person — hans Navn er Griswold — skrev en Biografi af den afdøde, i hvilken han bevislig med Forsæt har forfalsket Kjendsgjerninger i den Hensigt at fremstille Poe som en moralsk Usling. Den skjændige Artikel mødtes med almindelig Indignation indenfor den amerikanske Presse; men en sammenhængende Gjendrivelse af dens Løgne leverede først Ingram, som i den Biografi, hvormed han indleder sin Udgave af Poes Skrifter, har sat sig det ædle Maal Skridt for Skridt at gjendrive Griswolds falske Paastande, og som fuldstændig har naaet, hvad han tilsigtede.

I Poes Fædreland er hans Navn altsaa renset paany. I Europa turde imidlertid den store Almenhed fremdeles nære den ved Griswolds Beskyldninger bibragte Opfattelse, som desværre ikke i Tide blev tilbagevist, at Poe var en uforbederlig Alkoholist, og

at han døde i et Anfald af Delirium tremens. At Poe undertiden, i Overmaalet af ulykkelige Tilskikkelser, har druknet sine Tanker i Glasset, — det er han selv den første til at erkjende. Men det, der drev ham, var ikke Drankerens brutale Lidenskab, ej heller Dipzomanens skjæbnesvangre Prædisposition og uimodstaaelige Sygdomsdrift. «Jeg har absolut ingen Nydelse af de Stimulantser, som jeg stundom saa vanvittig har hengivet mig til,» skrev Poe kort før sin Død til en Ven. «Det er ikke paa Jagten efter Nydelse, at jeg har risikeret Liv og Anseelse og Menneskeforstand. Det har altid været et fortvilet Forsøg paa at slippe fri for mine pinefulde Erindringer — Erindringer om Vrangvillie og Uretfærdighed og Vanære — for at undslippe Følelsen af uudholdelig Ensomhed og Angsten for en eller anden forunderlig, overhængende Ulykke.» Her er Forklaringsgrunden til, at Poe søgte Glassets Trøst, og samtidig Undskyldningen, hvis en saadan behøves. Men naar man læser de mange Vidnesbyrd af Personer, som nøje har kjendt Poe, hans Væsen, hans Liv og Vaner, — Vidnesbyrd om, at et eneste Glas, nogle faa Draaber af Ildvandet var tilstrækkeligt til i denne sygelige Sjæl at vække hin Vanviddets Aand, som altid laa dér og slumrede, — naar man læser dem, hvem føler da ikke Forbitrelsens Had mod den Pøbel, der kastede Stene paa en hæderlig Mands Navn og et uforligneligt Genis Rygte?

III.

Man forestille sig nu denne Individualitet indpasset i det daværende amerikanske Samfund! Hvilken skrigende Kontrast! Den fuldblods Aristokrat i en Myretue af Plebejere; en Skjønhedens sværmeriske Ildtilbeder blandt Kræmmersjæle; en begejstret Talsmand for det mest ætheriske i Følelsen, det mest udsøgte i Stemningen, staaende paa Nyttens Markedsplads; en Apostel for fjerne Fremtidssandheder og for den menneskelige Intelligens' *quinta essentia* midt i en Menighed af Parvenuer i Dannelsens Verden, som endnu stavede paa dens Abc; — det er Vand og Olje, en antik Vase mellem Peter Smiths Pottemagerarbejder i New-Street, Berlioz' Sylfidedans, som overdøves af Larmen fra titusend Pengepunge. Kan man undre sig over, at denne Mand, stedt i en Ensomhed langt uhyggeligere end Gravens, saaret af alt, hvad der mødte hans Sanser og Sjæl, lukkede sine Øjne og Øren tæt til for en Virkelighed, der forekom ham som et Godtkjøbs Oljetryk i en Papirsbutik, eller et Musiknummer for Messinginstrumenter, samt levede sit Liv i denne sælsomme Skjønhedsverden, som hans Fantasi med hans egen Sjæl til Materiale rejste omkring ham. Poe reagerede mod de reale Omgivelsers Prosa paa samme Vis som de tyske Romantikere før ham og den franske Dekadences Profeter i vor Tid. Da hans ideale Trang ikke kunde omforme Bakkenbarternes og Bugenes bedrøvelige Virkelighed efter sit eget Behag, skabte han sig en ny Verden, hvis

lønlige Indgang han alene kjendte, og hvorover han, den fattige, den ensomme, den foragtede, var Selvhersker. Ellisons kunstig lavede «landscape-garden» i «The domain of Arnheim», og den artistisk raffinerede Ordning af «Landors cottage» er Sidestykker til des Esseintes' kunstfærdig konstruerede Milieu og Sjæleliv i Huysmanns «A Rebours»; og denne Dekadencehelt har oven i Kjøbet en Stamfader, fra hvem han i lige Linje kan afledes, i Poes Usher i «The fall of the house of Usher».

Saaledes har paa den ene Side Datidens romantiske Atmosfære og paa den anden Modsætningen mellem hans individuelle Anlæg og det sociale Milieu, som omgav ham, tilsammen udøvet en afgjørende Indflydelse paa Poes literære Produktion. Jeg begyndte med en Fremstilling af, hvad Poe havde tilfælles med den tyske Romantik; jeg skal nu paavise, hvilke Spor Poes ejendommelige Personlighed har afsat, forat man kan se, ved hvilke gjensidige Modifikationer det sluttelige Totalbillede har dannet sig, som er Poes Digtning.

Poe havde galliske Slægtsforudsætninger og levede i et angelsachsisk Milieu. Det Fond af galliske Raceelementer, som havde bundfældet sig i Ættens første Led, var maaske ikke helt sivet bort under dens fortsatte Løb ned gjennem Slægterne til den amerikanske Digter. Den Luft, som Poes Forfædre i Aarhundreder havde indaandet, var mættet med angelsachsiske Elementer. Om man nu her kan efterspore en Aarsagssammenhæng eller ej, og i hvor høj Grad

— saa meget er i hvert Fald vist, at de Karaktermærker, som er de fremherskende hos de to Racer: Gallerens lyse, skarpe Forstand og Angelsachserens Selvbeherskelse og Maadehold udgjør den ene Halvdel af hans meget sammensatte Væsen, lige saa vist som, at den sjælelige Bevægelighed, den østerlandsk yppige Fantasi, det sorgløse, naive, vagabonderende *laisser-aller*, der tillægges de irlandske Kelter som deres urgamle Arvelod, var den anden Halvdel.

Den germanske Idealtype er netop «Gemüth», indadvendt Reflexion, Tankens Rugen over de dunkle Dybder, Følelsens uhæmmede og ubegrænsede Herredømme, det ubevidste som den hellige Naturgrund, Intuitionen som Sandhedskilde, Dybde, som ikke kjender Bund, Inderlighed, i hvis Varme Stenen smelter. Germanen ligger Moderbrystet nærmest; det er Naturen selv, der vaagner til Selvbevidsthed i det, som kaldes den umiddelbare Anskuen. Germanen var yngste Barn blandt de Racer, som danner Kulturmenneskehedens Familie, lige til i dette Aarhundrede Slåven fødtes; han har Barnets trohjertige Øjne og Barnets Evne til at opfatte Livet umiddelbart. Denne den germanske Races Ejendommelighed blev udviklet til sin yderste Spids af de tyske Romantikere. Den blev hos dem Extrem og Paradox. Den svulmede op som en af Menneskelegemets abnorme Udvæxter.

Lad os nu tænke os alle disse forskjellige Raceejendommeligheder forenede hos en Person, i ét Sjæleliv, og tillige udhamrede til den størst mulige Skarphed, — vi faar da en typisk Grundtegning, et

idealt Gjennemsnitsbillede af Poes aandelige Struktur, og det bliver da lettere bagefter at lægge de indre Nuancer paa af Lys og Skygge samt drage de ydre Konturer.

Det særegne i Poes Digtning bliver saa det, at en Fantasi, for hvilken der hverken existerer Tid eller Rum, en Fantasi uden Grænser og uden Bund fortætter sig til en fast Kjærne og omtegner sig med en skarpt markeret Linje, ligesom Verdenens glødende Urmasse fortættede sig til Kloder og Ringe. Man ser Fantasien og Mathematiken, d. v. s. Oljen og Vandet, indgaa en Forbindelse, saa inderlig som den kemiske. Man ser Mystikens blaa Taager staa tætte, som var de et Stykke af Fløiel, og et Analyse-Instrument, skarpt som en Dissektionskniv, skjære deri. Men denne Digtning blev ogsaa myldrende fuld af exotiske Væxter, Blomster fra andre Verdner, Blomster, som ingen dødelig har set. Spøgelset vandrer omkring i Dagens Lys, og Hverdagsmennesket staar i Fosfor-belysning. Det helvedesrøde spiller ind i det himmelblaa. Man kan ikke trække Grænsen mellem Uskyldighedens hvide Lam og Brødens Hyæner. Uendeligheden indesluttes i en Ært, og Øjeblikkets Gnistliv antænder en Verdensbrand. Det ubegribelige udtrykkes i en mathematisk Formel, og det soleklare voxer ud, indtil det naar selve den store Verdensgaade. Denne Poesi tænder en Svovlstik ved det Stjernelys, som har været tre Millioner Aar om at naa Jorden, og gjør Abc-en i din Barnebog til den ulæseligste af alle Hieroglyfer.

IV.

Det er jo et ganske almindeligt Fænomen, at en eller anden Side af Menneskenaturen er særlig stærkt udviklet hos et Individ. Det ejendommelige for Poe er ikke blot, at alle Evner: Sansningen, Tanken, Stemningsmodtageligheden er skjærpede, men de er det i en saadan Grad, at deres Skarphed er sygelig, abnorm. Hans Tanke har en Egg saa hvas, at den henter sig Skaar. Hans Drømme og Stemninger er saa intensive, at de faar Legeme og bliver til Hallucinationer. Hans Intuition gjennemtrænger Mørket og ser, hvad der ligger skjult i Fremtidens Nat. Hans Sanser opfatter, hvad det efter de nugjældende fysiske Love er umuligt for Menneskenes Børn at opfatte.

Poe driver en bogstavelig Afgudsdyrkelse med den menneskelige Forstand, naar den har naaet det Højdepunkt, hvor den ikke længer kjender nogen Vanskelighed eller Forhindring, men tyder alle Gaader og løser alle gordiske Knuder. En Mangfoldighed af hans Noveller er egentlig intet andet end den unaturlig kultiverede Skarpsindigheds Apotheose. Hvad han beundrer i Universets Bygning, er netop Bygmesterens praktiske Intelligens («The island of the Fay»). Han ophober i «The thousand-and-second tale» alle den østerlandske Fantasis Æventyrligheder for i en lang Række af tilføjede Noter at paavise, hvorledes det altsammen kun er Naturens egne Vidundere eller Civilisationens Mesterstykker. Han

skriver en Afhandling om et Skakspil, der paa hans Tid vakte Opsigt hele Verden over som det ottende Underværk, og hvis Hemmelighed alle sindrige Hjerner i den gamle og den nye Verden forgjæves søgte at udgrunde, — et Skakspil, som selv foretog Flytningen af den ene Parts Brikker og næsten altid vandt Partiet med den eller dem blandt Publikum, der maatte ville indlade sig paa Forsøget; og han fremstiller triumferende en fuldstændig Løsning («Mælzels Chess-player»). Han skriver en lang Undersøgelse over Kryptografi; han bygger sin berømte Novelle «The gold-bug» paa det Motiv, at en tilsyneladende ulæselig Chifferskrift altid kan tydes; og da han engang under sin journalistiske Virksomhed i Bladet erklærede, at han selv paatog sig at fortolke enhver Chifferskrift, som den ærede Almenhed vilde indsende, og der som Følge heraf væltede en Styrtesø af saadanne ind over ham, løste han hver eneste en. Han samler under den betegnende Titel: «Diddling considered as one of the exact sciences» et righoldigt Udvalg af de snedigste og tilsyneladende mest komplicerede af de Kneb, som Menneskeslægtens Galgenfugle betjener sig af for at tage deres, i denne ædle Idræt mindre bevandrede Medskabninger ved Næsen. Han samler de bekjendteste amerikanske Forfatteres Autografer og skriver paa dette Materiale en Afhandling, i hvilken han vil vise, at en Intelligens med fin Sporsans kan vejre Individets Karakter i dets Haandskrift («Autography»). Han paastaar i «The man of the crowd» ved visse Kjendetegn, som aldrig

slaar fejl, og som han angiver, at kunne opdage visse Arter af Forbrydere, f. Ex. Lommetyve og Spillere, ved første Øjekast. Helten i Kriminalhistorierne «The murders in the Rue Morgue» og «The mystery of Marie Roget» ligesom i «The purloined letter» er af den Mening, at der ikke begaaes nogen Forbrydelse, hvor mystisk den end kan tage sig ud, og hvor utilgjængelig Sandheden end kan synes, uden at den efterlader sig et eller andet Spor, som fører til Gjerningsmandens Opdagelse, samt at det alene beror paa det intellektuelle Syns uudviklede Tilstand hos Dhrr. Opdagere, at de som oftest ikke finder det aller fjerneste Spor.

Poe er visionær. Han er i vaagen Tilstand saaledes, som vi andre er det i Drømme: et relativt svagt fysisk Indtryk, en Fornemmelse af Lyd, af Lys, af Kulde eller Hede, hvad det nu kan være, fremkalder en Hallucination eller en fortløbende dramatisk Handling, som udvikler sig i en Række af Hallucinationer. Hans sjælelige Bygning er saaledes beskaffen, at alle hans Stemninger faar legemlig Skikkelse og bliver til Visioner. Den mørke Skygge i Sjælen, som er Sorgen, Angsten, Skrækken, Døden, løsner sig fra hans Indre, bliver en ydre Gjenstand, en Skygge hen over Rummet som i «Shadow», en Ravn paa Pallasbusten over Døren som i «The raven». Ensomhedsfølelsens *horror*, det skræmmende i den absolute Stilhed, føler han saa intensivt, at de faar det konkretes hele Facticitet, faar Farve, Form, bliver et fantastisk Landskab, en fantastisk Skikkelse, som

i «Silence». Landskabet selv med dets særegne Karakter bliver noget levende; den Duft, der udstrømmer fra det, føler Poe saa stærkt, at han ser Blomster; dets Stemning fortættes til en Skikkelse, et levende Væsen. Saaledes f. Ex. i «The island of the Fay». Denne Novelle, der er som en Omskrivning af et Bøcklinsk Billed, markerer særdeles tydelig Forbindelsesleddet, Overgangstrinet mellem det oprindelige Indtryk og det kunstneriske Resultat, viser den abstrakte Stemnings sukcessive Overgang i et konkret Syn, blotter hele den Mekanisme, alle de Hjul og Drev, som formidler denne Proces. Endnu ejendommeligere, endnu fjernere fra Alfarvej, er det Fænomen i Poes Produktion, at en almen Theori, en ren Forstandssætning omsættes og forvandles til et Syn. I fuld Overensstemmelse med sin Opfattelse af Overgangstilstanden mellem Liv og Død paastaar Poe, at Skindød og Begravelse af levende Lig er noget langt sedvanligere, end man formoder, maaske snarere Regelen end Undtagelsen. Denne Paastand, som forekommer i «The prematured burial», vender tilbage længere henne i Skizzen i følgende visionære Form: «Jeg saa ud; og den usynlige Skikkelse, som havde grebet mig om Haandleddet, havde faaet alle Menneskeslægtens Grave til at aabne sig, og fra enhver iblandt dem lyste Forraadnelsens svage Fosforskimmer ud imod mig, saa jeg kunde se ind i de inderste Rum, hvor de indskrumpne Legemer hvilede i deres dybe, højtidelige Søvn sammen med Ormene. Men ve! de, der virkelig sov, var mange

Millioner færre end de, der slet ikke gjorde det; og der var en svag Kamp; og der var en almindelig urolig Vaande; og op fra Dybene og de utallige Brønde steg der en melankolsk Syden fra de jordedes Ligsvøb; og blandt dem, som syntes at hvile i Fred, saa jeg mange, som mer eller mindre havde forandret den stive og ubekvemme Stilling, i hvilken de oprindelig var bleven sænkede i Jorden.»

Det er denne pincet-fine Forstand og denne hallucinatoriske Formbestemthed, som omgiver Fantasierne med skarpt tegnede Linjer og sønderdeler dem. Man kan forestille sig, hvilke skrigende Kontraster en saadan Digtning faar at sammensvejse. Flertallet af Poes berømteste Kunstværker virker netop ved denne Modsætning mellem det hyperæventyrlige Emne og den hyperexakte Methode. Det er dette videnskabelige Apparat og Tonefald, som giver det mest taagede Materiale Udseendet af at være et fast Legeme. Vi kan ikke værge os mod Illusionen. Naar Poe i «Adventure of one Hans Pfaall» vælger et Emne som en Ballonfart til Maanen, benytter han som Modgift den tørre, med Chiffrer og tekniske Termini spækkede Dagbogsstil. Naar han i «The narrative of Arthur Gordon Pym» fortæller om de sydarktiske Regioner, gjør han det med den samme omstændelige Nøjagtighed i Detaillerne som en moderne Afrika-rejsende; Fantasteriet er saa vel iklædt troværdige Fakta, og dets Udfoldning af disse Hylstre gaar saa umærkeligt for sig — vi ser ikke denne Procedure kjendeligere, end vi ser Græsset gro — at

det er som at vaagne af en hypnotisk Søvn, naar vi tilsidst befinder os i en Egn af Mørke, hvor der stænker hvid Aske, og Oceanet er som lysende Melk, og hvide Jættefugle farer gjennem det sorte Himmelrum, og lige for os hæver der sig en tilhyllet Kolos i Menneskeskikkelse, hvis Ansigtsfarve har Sneens Hvidhed. Skizzen «Von Kempelen and his discovery», som handler om en Opdagelse af den Kunst at lave Guld, har ganske Karakteren af en videnskabelig Afhandling, der oplæses i et Akademi, — saa alvorlig, saa «faktisk» og systematisk, at den ironiske Spøg kun røber sig paa lignende Maade, som et Menneske, der gjemmer sig bag et Forhæng, røber sig ved en Bevægelse af dette.

Samme Fænomen møder os i Poes metafysiske Kosmogoni «Eureka»; men vi ser det her under en anden Synsvinkel. For Poe er Drømmen sandere end Virkeligheden, Intuitionen en paalideligere Vej til Kundskab end den reflekterende Forstand i Induktion og Deduktion. Forskjellen mellem disse to sidstnævnte Methoder er for ham som den mellem «creep» og «crawl». Fordi Firbenet har adstadige Fødder, behøver man ikke at stække Ørnens Vinger. Poe har lige saa lidt Respekt som i vore Dage Nietzsche for disse Videnskabens Dagleiere og Smaahøkere, der indbilder sig at se Gjenstandene tydeligere, jo nærmere de holder dem ind til Øjet. Disse Specialister, som trækker paa Skulderen ad alle sammenfattende Oversyn, alle Generalisationsforsøg indenfor Forskningen, som med andre Ord ikke ser Skoven for lutter Træer,

— de er i hans Øjne mere uvidende end den mest uvidende Gutunge, som i alt Fald viser, at han véd noget, naar han tilstaar, at han ingenting véd. For at komme tilbage til «Eureka»: dette er et Digt, hvori Poe saa at sige har metafysiceret Newton og Laplace, ad intuitiv Vej har skabt den Verden paany, hvis Love disse Forskere har formuleret. Han anfører nu disse og andre astronomiske og fysiske Kjendsgjerninger, ikke som Støtte for sin intuitive Metafysik, der for ham har større primitiv Sandhedsværdi end Alverdens Erfaringsfakta, men som de nødvendige Sideoplysninger, Stykker af den ene store, metafysiske Sandhedskjærne, Smaapartikler, som slyngedes ud i Verdensrummet tillige med de Atomer, de Himmellegemer og Solsystemer, der har afsondret sig fra den oprindelige, ensartede Masse. Ligesom Solens Lys behøver lang Tid om at naa Jorden, har disse partielle Sandheder udkrævet Aarhundreder, inden de naaede frem til Menneskene; men det intuitive Geni sidder selv midt i Universet, i det Centrum, som er selve Sandhedens Lyskilde.

V.

I Kraft af denne abnorme Intensitet, som er ejendommelig for Poes Evner, opfatter han mere end Gjennemsnitsmennesket, videre og intensivere, omspænder en større Sfære og naar en dybere Bund.

Han perciperer Fornemmelser, som det normale Menneske ikke kan percipere, Fænomener indenfor den fysiske og aandelige Virkelighed, som kun bliver kjendelige og gribelige for hans finere differentierede Organer. Ligesom hans Syns- og Hørenerver er saa følsomme, at de sættes i Zitring af Luft- og Æthersvingninger, der ikke paavirker Normalmennesket som Lyd eller Lys, saaledes meddeler ogsaa den menneskelige Sjæls umærkeligste og fineste Svingninger sig paa den skarpest tænkelige Maade til hans aandelige Følehorn, hans Anelse og Stemning. Sjælsmomenter, Sindstilstande, som for os andre er en eneste homogen Masse, sønderdeler han i de utallige Elementer, af hvilke de er blevne til.

Det synes næsten, som om den højeste Intelligens og den videst drevne Forfinelse af Evnerne er Sygdomsfænomener. Kun med den Skarphed, som er abnorm, og som Poe besad, Opiumsspiserens og Visionærens, formaar Øjet at se gjennem Dækket, der skjuler Fremtiden. «Folie et génie sont congénères, in radice conveniunt», siger en fransk Videnskabsmand (Moreau: Psychologie morbide); og han føjer til: «De Sjælsdispositioner, som gjør, at et Menneske adskiller sig fra andre Mennesker ved sine Tankers og Anskuelsers Originalitet, ved Yderligheden eller Styrkegraden af sine Følelser, ved Overlegenheden i sine intellektuelle Evner, har deres Oprindelse fra de samme organiske Forhold som de ejendommelige psychiske Uregelmæssigheder, hvis fuldkomnest udviklede Type repræsenteres af Vanviddet og Idiotien.» Til

alle Tider er Genierne derfor blevet betragtede som gale af deres Samtid. Deres sande og egentlige Samtid var ikke den, i hvilken de legemlig var tilstede, men de kommende Generationer, som det aandelige Fællesskab forbinder dem med. Den Verden, de med deres over Normen og Gjennemsnitstypen udviklede Organer opfattede, var ikke den samme Verden, hvori de kun normalt udrustede levede; den havde andre Grænser og andre Proportioner. Derfor er den Tragedie evig, som bliver spillet ned igjennem Tiderne, og hvis Helt er den syge, der alene sidder inde med Fremtidsevangeliet, den vanvittige, der alene formaar at føre Slægten videre. Geniet og Martyrglorien er uadskillelige, og de sunde vil til alle Tider stene deres store syge.

Det tilkommer Fremtidens mentale Pathologi at sige det afgjørende Ord i denne Sag. Imidlertid er det interessant at se, hvorledes Poe selv fuldkommen klart forstod denne Text, som hans Digtning saa uforlignelig skulde illustrere. «Menneskene har kaldt mig syg,» siger Helten i «Eleonora», «men det Spørgsmaal er endnu ikke besvaret, om ikke Sygdom er den højeste Intelligens, om ikke meget, som er straalende, og alt det, som er dybt, har sin Oprindelse fra en Tankens Sygelighed, fra sygelige Tilværelsesformer, der er drevne i Blomst paa den almindelige Forstands Bekostning. De, der drømmer midt om Dagen, lærer mange Ting at kjende, som undgaar dem, der kun drømmer om Natten. I deres dunkle Syner ser de Glimt af Evigheden og bæver,

naar de efter Opvaagningen mærker, at de har rørt ved den store Hemmelighed. Rykvis griber de noget af den Visdom, som er af det gode, og mere af den Kundskab, som er af det onde. De trænger frem, skjønt uden Ror og Kompas, paa det «uudsigelige Lys'» vide Ocean, og end en Gang, som i den nubiske Geografs Æventyr, «aggressi sunt mare tenebrarum, quid in eo essent exploraturi».» I en af sine «Marginalia» siger Poe, at han undertiden har moret sig med at forsøge paa at forestille sig, hvad Skjæbne et Menneske maatte faa, som var begavet med en Sjæl, der hævede ham over alle andre; og han viser, hvorledes dette Individ nødvendigvis maatte komme til at gaa og gjælde for en syg Mand, misforstaaes, stenes, betragtes som en afsindig, ende som en Martyr.

Det er denne Kundskab om de skjulte Ting, som giver Poes Psychologi dens Værdi. Hvad han skildrer af Menneskenaturen, er Naturgrunden og Natsiden, det hemmelighedsfulde og det abnorme, disse Regioner, i hvis Dunkelhed alle Proportioner forvrides, Fixideerne løfter sig som Medusahoveder, Angsten vandrer om som et Nattespøgelse, ubegribelige Drifter lyser som søgrønne Kvindeøjne, dem du tvinges til at følge, hvor de fører dig hen, selv om det er dig saa modbydeligt som at bade i varmt Blod, og Haaret rejser sig paa dit Hoved. Poe er som Psycholog Mystikeren og den subtile Analytiker. Han skildrer fornemlig Grænseomraadet mellem Liv og Død samt Degenerationens skiftende Fænomener.

Der findes en Klasse af Sjælefunktioner, en særlig Gruppe af Sjælevirksomhedens Frembringelser, som ikke er helt Tanke, ikke heller helt Syn, som kun varer en Brøkdel af et Sekund, og for hvilke Sproget, dette klodsede Materiale, ikke har Ord. De glider over Sjælen som Skygger af Drivskyer. Poe forsøger at fæstne deres ætheriske Væsen i Udtrykket: psychiske Indtryk, «psychal impressions». Disse Blomster, hvis Kroner er vævede af alt, hvad mest ujordisk Jorden har, af Solstraaler og Dug og Spindelvæv, voxer paa Grænseskjellet mellem Søvn og vaagen Tilstand. Og væsensbeslægtede med de Sjælstilstande, som danner Overgangen mellem det vaagne Liv og Drømmen, er de, som danner Overgangen mellem Liv og Død.

Det er en af Poes Yndlingsopgaver at gribe disse Sjælstilstande i Analyse. Derfor skildrer han paa utallige Steder i sine Noveller Skindøden, Hypnosen, det epileptiske Anfald, i alle Fænomenets Stadier, dets Indtræden, Udvikling og den endelige Opvaagnen. Han finder og blotlægger Sjælenerven, som Anatomen Muskelfibrerne og Nervestrengene, og han staar i denne psychiske Dissekering ikke tilbage for vore moderne Analytikere: Brødrene Goncourt, Bourget, Dostojewski. Han anstiller et saadant Experiment i «The premature burial». Han skildrer i «The facts in the case of M. Waldemar», hvorledes man ved at hypnotisere et Menneske, som er ifærd med at dø, kan holde det tilbage i Livet: den hypnotiserede har samtidig en klar Bevidsthed om, at

Opløsningen skrider fremad i hans Legeme, og i samme Øjeblik Hypnotiseringen hæves, flyder Liget ud over Sengen som en eneste stinkende Masse. Han opsøger alle mulige analoge Tilfælde og støder blandt andet i «The pit and the pendulum» paa en Kjætter, som underkastes Torturen, lige til han bliver bevidstløs; Poe skriver en Mængde Sider om disse Sekunder, hvori Bevidstløsheden indtræder og forsvinder, sønderdeler, opløser, sondrer det ene Element ud efter det andet, afskygger en Nuance, hvorfra saa igjen en ny Regnbue springer frem gjennem hans Reflexions Prisme; — det er som en Regning med Brøk i svimlende Milliontedele.

Poe er imidlertid i sin Psychologi ikke alene Forgjænger for den moderne analytiske Roman; han kredser særlig — idet han forener tysk Romantik og fransk Dekadence — om de Emner, der netop i vore Dage beskjæftiger Forbryderpsychologien og den mentale Pathologi mest. Han skildrer en Mængde Former af Personlighedens og Villiens Sygdomme; hans Personer hører næsten alle til de degenereredes Klasse; og han gjennemarbejder dette Kapitel om «criminel-né», om Forbrydelsen som en Sygdom, om Fraværelsen af ratio sufficiens («den tilstrækkelige Grund»), — Dagens brændende Spørgsmaal, hvis noget kan kaldes saaledes. Det er forbausende at se, hvormeget han i denne Retning har foregrebet, hvorledes han paa egen Haand er naaet ind til de moderne Forskningsresultaters Hjertepunkt.

Hvad er Jeget, Personligheden, Bevidstheden?

Ifølge den metafysiske Hypothese er Bevidstheden noget primært, noget paa Forhaand givet, noget som er til i og ved sig selv, en abstrakt Enhed ligesom det mathematiske Punkt, en Aarsag, et Udgangspunkt. Ifølge den Hypothese, som de moderne Psychofysiologer opstiller, er Bevidstheden noget, som ikke fandtes oprindeligt, noget som er kommet frem under den organiske Verdens Udvikling, noget som er knyttet til et fysisk Substrat og kun har Tilværelse formedelst dette, et Produkt af fysiske Processer, et konkret Hele, et Komplex, et Endepunkt. Jegets Kjerne, Personlighedens Basis, er selve det primitive animalske Liv, og Bevidsthedens første Spire, den, hvoraf alle dens senere Ytringer udfolder sig, den, som bestemmer deres Karakter og danner deres Centrum, omkring hvilket de alle aflejrer sig, er selve Fornemmelsen af de animalske Funktioners Virksomhed. Man maa gaa tilbage til en lavt staaende Organisme, hvis Bevidsthed ikke omfatter andet end denne Fornemmelse, hvis man vil se den virke kjendeligt og dens Mekanisme aabenbare sig; jo lavere man kommer ned, desto mere fremherskende bliver denne Fornemmelse, indtil den udgjør hele den psychiske Individualitet. Hos Mennesket derimod er Lyden af dette Primitiv-Apparat næsten helt overdøvet af den larmende Verden af Fornemmelser, Følelser, Billeder og Ideer; han hører det kun momentvis eller som en svag, fjerntlydende Mumlen. Menneskesjælen er som et rigt Broderi, der næsten helt og holdent dækker Bundvævet. Naar Apparatet virker normalt,

hører man ikke synderlig til det; man lægger jo aldrig Mærke til, hvad der paa Grund af Vanen har mistet sit Relief. Men naar det kommer i Ulave, viser det sig, at det er det, som udgjør Personlighedens Centrum. Naar dets Hjul stanser, gaar hele Maskineriet i Staa; naar Farten forøges eller formindskes, mærkes Virkningerne i alle Personlighedens Hjørner og Kroge; naar denne Personlighedens fysiske Basis rokkes, vakler hele Overbygningen. Det er gjennem Fornemmelsen af Organismen, at Mennesket føler sig som et Hele, som den, han er, og saaledes, som han er. Organismefornemmelsen er imidlertid kun den ene af de to Faktorer, af hvilke Personligheden resulterer; den anden er Erindringen, den «subjektive» Erindring, der sammenholder de Bevidsthedstilstande, hvori en Del af de organiske Processer udmunder. Hvis denne Erindring af en eller anden Grund bliver angrebet af Sygdom, saa er det den nødvendige Følge, at Personligheden selv bliver syg. Men de utallige Tilfælde indenfor Personlighedens Pathologi danner en eneste sammenhængende Række, lige fra den første svage Ytring, der kun er en Hævning eller Sænkning af det individuelle Livs Middeltone og Middelniveau, men i hvilken Personligheden dog føler sig som en anden end til daglig, med andre Ord, lige fra en almindelig Exaltation eller Depression, indtil Personlighedens fuldstændige Metamorfose i Dobbeltbevidsthedens Fænomen, hvor ogsaa Erindringen paralyseres. Mellem disse to Endepunkter og forenende dem ved umærkelige Overgange

udfolder der sig en Mangfoldighed af Sygdomsfænomener, oftest med Sæde i Sanserne, i de affektive Organer eller i Intelligensen, men alle voxede frem af det Frø, der er det ur-organiske i Mennesket. Det er Bylder, som slaar ud, Forstyrrelser i de normale Funktioner, partielle Lammelser, Snyltedyr, som suger sig fast. Én føler sig udstykket i Dele, en anden føler sig dobbelt. Én danner et nyt Individ, fritstaaende, fuldt udviklet, af Dele af sit eget Jeg, sine Begjæringer, sin Stemme, sit Ben. En anden føler Dele af sit Legeme forstørrede eller formindskede eller vanskabte; en Mand føler sig som en Kvinde, og en Kvinde føler sig som Mand; hos én er den oprindelige Personlighed blevet helt borte og har givet Plads for en ny, hos en anden alternerer begge Personligheder. Men for alle disse Fænomener er der ét fælles: de er Vidnesbyrd om en partiel eller total Metamorfose af den Organisme-Fornemmelse, som er den faste Granitbasis, hvorpaa Individualiteten hviler. «Tel organisme, telle personnalité». Men hvilke er de fysiske Forandringer, hvori bestaar de? Det ser man ikke. (Th. Ribot: Les maladies de la personnalité.)

Det er med Villien som med Bevidstheden. Den første er lige saa lidt som den sidste en abstrakt Enhed i det mathematiske Punkts Lignelse. Ligesom Bevidstheden er en Række Bevidsthedstilstande, saaledes er Villien en Række Villieshandlinger. Villien har en meget simpel Oprindelse, den stammer nemlig fra den biologiske, alt levende Stof iboende Egenskab,

som kaldes Irritabilitet, ɔ: Tilbagevirkningen mod ydre Paavirkninger, den fysiologiske Form for lex inertiæ. Villieshandlingens Type er Reflexbevægelsen. Villieshandlingen er med andre Ord ikke en Begyndelse, men Slutpunkt; ikke Aarsag, men Resultat. Der findes i enhver saadan Akt to bestemte Elementer og Faser: en Villen og en Handlen, en Bevidstheds-tilstand, som konstaterer en Tendens, samt en særdeles indviklet psycho-fysiologisk Mekanisme, hvori alene Evnen til at handle eller til at hindre er at søge. Handle eller hindre; thi Villieshandlingen kan ogsaa fremtræde i Form af eller i Evnen til at lade noget ugjort, omend denne Nervestrømmens Afvigen fra sin Bane ikke er et primitivt Faktum, men af sekundær Art, og dens eneste Resultat en mindre Grad af Handling. Men hvorledes kan en Ide fremkalde en Bevægelse? Forbindelsen finder ikke Sted mellem Ideen og Bevægelsen, men mellem to Tilstande af samme Art, to fysiologiske Tilstande, to Nervegrupper, af hvilke den ene tilhører det sensitive Omraade, den anden Bevægelsesomraadet. Det er nemlig Følelserne, som leder Menneskene; Ideen som saadan, i og for sig selv, har en yderst svag Tendens til at omsætte sig i Bevægelse, i hvilken Omstændighed man ogsaa maa søge Forklaringen af det Faktum, at det er ét at kjende det gode, noget andet at gjøre det, ét at indse Absurditeten af et Dogme, noget andet at frigjøre sig derfra, ét at fordømme en Lidenskab, noget andet at tilintetgjøre den.

Villieshandlingen er imidlertid ikke blot en

simpel Omsætning af en Bevidsthedstilstand i Bevægelse, eller Evnen til at hæmme en Bevægelse slet og ret: den er tillige en ejendommelig individuel Reaktion. Villieshandlingerne er tilpassede paa en Maade, som er meget variabel og meget sammensat, forskjellig for de forskjellige Individer og for samme Individ i forskjellige Tilfælde. Der foregaar her et Valg. Set fra sin formelle Side er Villieshandlingen jo ikke andet end en Dom. Men efter sit Indhold, efter sit Væsen, har den noget beslægtet med det Fænomen, at Jernet drages til Magneten, eller at enkelte insektædende Planter udvælger visse Dyr til deres Føde med Udelukkelse af andre. Ligheden i den molekulære Sammensætning i den vælgende og den valgte antages i denne Henseende for afgjørende. Denne Affinitet gjælder for Mennesket med Hensyn til Dyd og Last o. s. v. Grunden til Valgets Art ligger altsaa i det, som konstituerer Individets Karakter, det, som adskiller dette Individ fra andre Individer. Og det, der konstituerer det individuelle, er den affektive Struktur, den ejendommelige Maade at føle paa, Organismens permanente Tone.

At ville er altsaa at vælge for at handle. Anomalierne indenfor Villiens Verden er derfor af tre Arter: enten fattes Impulsen, saa der ingen Handling bliver af (aboulie; agoraphobie; Grublesyge, folie du doute); eller Impulsen er saa pludselig og saa voldsom, at den forhindrer Valget, overspringer dettes Stadium og omsættes i Handling umiddelbart; eller

Villien forsvinder totalt, saa at der hverken findes Villen eller Handlen (Extasen, Somnambulismen).

Loven for Villiens Pathologi, som er grundet paa dens Genesis, er følgende: Opløsningen gaar regressivt fra det mere frivillige og mere sammensatte til det mindre frivillige og mere usammensatte ɔ: til det automatiske. Det Punkt, som er det sidste i Udviklingen, er det første i Opløsningsprocessen. Det er nøjagtig samme Lov som den, der gjælder for Erindringens Pathologi:. Forglemmelsen naar først Ordene, det rationelle Sprog, derefter de aklamatoriske Udraab, Interjektionerne, hvad Max Müller kalder Følelsessproget, og tilsidst, i visse sjeldne Tilfælde, Mimik og Gestus. Denne Lov er forøvrigt samme store gjennemgaaende biologiske Lov, ifølge hvilken de Funktioner, som sidst træder i Virksomhed, er de første, som degenererer, saavel hos Individerne, som hos Slægten. (Th. Ribot: Les maladies de la volonté).

Der findes en talrig Klasse Mennesker, som den moderne mentale Pathologi sammenfatter under Fællesnavnet: de degenererede. Det er syge Væsner, fødte med en vis Disposition, der kun venter paa et gunstigt Tilfælde for at fremtræde i abnorme Drifter eller forbryderske Handlinger. De fremviser bestemte legemlige Anomalier, har gjennemgaaende ydre Ejendommeligheder, i Hjerneskal, i Ansigtstræk, i Legemsbygning, hvis Fællesmærke er det usymmetriske. Symptomerne er mangfoldige og optræder snart enkeltvis, snart forenede i større eller ringere Mængde,

men de er alle at betragte som Skud fra en og samme Stamme, de forgrener sig alle over Degenerations-Dispositionens Undergrund. Degenerationstypen har mange Variationer, men lige fra Idioten og op til det med moralsk Sindssyge («moral insanity») beheftede Individ med uforstyrret, ja endog stundom overlegen Intelligens, gjenfinder man de samme for Typen særegne Grundlinjer. Den degenererede er en syg. Han følger i alt sin nedarvede Disposition, han kan ikke handle paa anden Vis, han gjør sig skyldig i Besynderligheder og Forbrydelser med samme Nødvendighed som den, hvorefter hans Skjæg voxer tyndt, eller hans Tænder sidder skjævt. Alle de Afhandlinger, der er skrevne til Forsvar for den frie Villie, formaar ikke at overvinde det anatomiske Faktum, at mer eller mindre af det eller det Hjerneparti avler mer eller mindre af det eller det bestemte Maal af reflektiv Ide og instinktiv Handling.

I Almindelighed kan man sige, at enhver lastværdig og unaturlig Tilbøjelighed, der ikke lader sig forklare ved en skjæbnesvanger Indvirkning af Samfundets eller Familiens Milieu, er et usvigeligt Tegn paa Degeneration. Flertallet af berygtede Forbrydere rekruteres bestandig fra de degenererede. Den moralsk sindssyge, den kjønslig perverse, den fødte Forbryder (criminel-né) er alle degenererede. Sandsynligvis er Degenerationssymptomerne atavistiske Tilbagefald. Man gjenfinder nemlig samme Grundtype i den fødte Forbryder, den med moral insanity beheftede, Epileptikeren, det forhistoriske Menneske og visse halvvilde

Racer. Denne Type er som en Gjenganger fra Barbariets Dage midt i Civilisationen, og den, der er mærket med Typens Kjendemærker, kan lignes med visse Dyr, som skjønt deres Stammefædre forlængst er tæmmede, pludselig falder tilbage til den oprindelige vilde Tilstands hele Ustyrlighed. (H. Saury: Etude clinique sur la folie héréditaire [les dégénerés]. Lombroso: Der Verbrecher.)

Det er mod denne Baggrund af moderne Forskning, at jeg vil lade Poes Skikkelser aftegne sig. Dog maa jeg her indskrænke mig til et Par typiske Exempler.

«William Wilson» er en af Poes mest bekjendte Noveller. Hovedpersonen er en ung Mand, som første Gang vi træffer ham, opholder sig i en engelsk Skole, hvor han paa Grund af sin personlige Overlegenhed bliver hyldet af Kammeraterne som deres Konge, det vil sige: af dem alle med Undtagelse af én. Samme Dag som han selv bliver der indskrevet en anden ung Mand, der ser ud, som han kunde være hans kjødelige Tvillingbroder; han ligner ham i alt: i Klædedragt, Manerer, Figurens Højde og Omrids, i Stemmens Klang og Tonefald, som en god Kopi ligner Originalen, og det viser sig, at han er født paa samme Dag og — bærer samme Navn: William Wilson. Der opstaar et aldeles ejendommeligt Forhold mellem disse to: den førstnævnte føler Had mod sin Navne, der ikke i Lighed med de andre Kammerater vil bøje sig under hans Kommando, — et Had, der er blandet med en vis Frygt; og i den

andens rolige Overlegenhed ligger der, bagved al hans Foragt og alle hans Fornærmelser, en vis Hengivenhed skjult. Imidlertid bliver de uadskillelige Ledsagere. Den egentlige William Wilson føler sig trods alt uimodstaaelig draget til sin Navne; der findes noget hos denne, som for hans Syn fremmaner dunkle Syner fra hans Barndom, Erindringer fra Tider, da Erindringen endnu ikke var født i ham; det er ham, som han for meget længe siden havde kjendt den anden.

Imidlertid forlader han Skolen og kommer til Universitetet. Her giver han sin Naturs daarlige Tilbøjeligheder frit Løb og kaster sig hovedkulds midt ind i Ungdoms-orgierne. En Nat har han anordnet en vild Fest i sin Bolig, og Selskabet holder ud Time efter Time. I Daggryet, just som Værten bereder sig til at udbringe en eller anden formastelig Skaal, rives Døren pludselig op, og en Tjeners skingrende Stemme høres udenfor at melde en Gjæst. Værten, som venter sig en ny Spøg, rejser sig og vakler ud i Entréen. I det lave smale Rum findes der intet andet Lys end den graa Dæmring, som glider ind gjennem et halvrundt Vindue. Men i det usikre Skjær øjner han en ung Mand af hans egen Højde og klædt nøjagtig som han selv. I samme Øjeblik som han træder over Tærskelen, nærmer den fremmede sig hurtigt, griber ham i Armen med en utaalmodig Bevægelse og hvisker i hans Øre: «William Wilson!»

To Aar gaar. Et Spilleparti er arrangeret hos

en Kammerat af Wilson, hvor denne, som har slaaet sig paa at flaa rige Ynglinge i falsk Spil, har foresat sig at tømme en nysankommen hovedrig Students Pung. Det lykkes ham; den unge Mand sidder bleg som Døden, og Selskabet staar forstemte bag de to Spillere. Da rives Dørene op paa vid Gab, og Lamperne slukkes som ved Trylleri. I Mørket kan Wilson skimte en Person af sin egen Højde; og med en Stemme, som gaar ham gjennem Marv og Ben, en Stemme, som han godt kjender, hans Skolekammerats og Navnes, hans egen Stemme, aabenbarer den fremmede for de tilstedeværende Wilsons falske Kneb, anviser dem, hvorledes de skal finde Beviserne for hans Forbrydelse (han har Kort skjult i sine Klæder) og forsvinder.

Wilson maa forlade Universitetet. Han flakker Verden rundt for at undfly sin hemmelighedsfulde og uhyggelige Navne, men forgjæves. Han følger ham, hvor han staar og gaar, som hans Skygge. Han dukker op, naar den ulykkelige mindst venter det.

Det er paa en Maskerade i Rom. Halvfuld af Vin er Wilson netop ifærd med at indlade sig paa et galant Æventyr med en ung gift Kvinde, da han føler en Haand paa sin Skulder og hører den kjendte Stemmes Hvisken i sit Øre. I Raseri slaar han Tag i Forfølgeren, slæber ham ind i et Sideværelse og spidder ham paa sin Kaarde. «I dette Øjeblik tog en i Dørens Haandtag. Jeg skyndte mig at forebygge hans Indtræden og vendte saa øjeblikkelig tilbage til min døende Modstander. Men hvilket

menneskeligt Tungemaal kan tilfulde udtrykke den Forfærdelse, den Gysen, som greb mig ved det Syn, jeg dér saa. Det korte Øjeblik, jeg vendte mit Blik derfra, havde været nok til at afstedkomme en materiel Forandring i Værelsets øverste og fjerneste Ende. Et stort Spejl — saaledes forekom det mig først i min Forvirring — stod nu dér, hvor intet havde været synligt tilforn; og medens jeg langsomt nærmede mig i et Overmaal af Rædsel, traadte med usikker vaklende Gang min egen Skikkelse mig imøde, men med blege, blodplettede Træk. — Saaledes forekom det mig, siger jeg, men saaledes var det ikke. Det var min Modstander — det var Wilson, der stod for mig i sin Dødskamps sidste. Hans Maske og hans Kappe laa, hvor han havde kastet dem, paa Gulvet. Ikke en Traad i hele hans Dragt, ikke en Linje i alle hans udprægede og ejendommelige Ansigtstræk, som ikke indtil den mest rædselvækkende Nøjagtighed var mine egne! — Det var Wilson; men han talte ikke længer i en Hvisken, og jeg kunde indbilde mig, at det var mig selv, der talte, da han sagde:

«Du har sejret, og jeg viger. Men herefter er ogsaa du død — død for Verden, for Himlen, og for Haabet! I mig havde du din Tilværelse — og se i dette Billede, som er dit eget, hvor fuldstændigt du har myrdet dig selv!»

Dette er et Exempel paa Personlighedens Fordobling; man træffer Analogier i Mængde hos de moderne Pathologer. Der findes hos Wilson to sær-

skilte Personlighedscentra, fra hvilke to coexisterende Personer momentvis udvikler sig. Det er den moralske Følelse, Samvittighedens advarende Stemme, som formedelst en Sygdom i Personlighedens fysiske Basis forlægges udenfor Organismen og faar en selvstændig Tilværelse netop i de Øjeblikke, da denne Følelse og denne Stemme ved Modsætningen til Overmaalet af slette Tendenser bliver kjendelig. Novellen er en Jeg-Novelle, og Fortælleren spørger sig selv: «Har jeg levet i en Drøm? Og dør jeg ikke nu som Offer for det gyselige og hemmelighedsfulde i den vildeste af alle jordiske Visioner?» Det hele kan udtydes som en Allegori, en Personificering af to Sider i Menneskenaturen, en Kamp indenfor Individet mellem Dyd og Last; men Psykologien bliver derfor ikke mindre dyb, den pathologiske Sandhed ikke mindre klar. Det er i saa Fald en moralsk Allegori, hvortil Virkeligheden selv leverer mangfoldige Sidestykker. Og naar saa er, kan man vel kun højst uegentlig tale om Allegori?

I «The tell-tale heart» skildrer Fortælleren et Mord paa en gammel Mand, som han har begaaet uden at vide hvorfor, drevet af en Tilskyndelse, hvis Magt han ikke forstod, men som var stærkere end hans Villie. «Det er umuligt at sige, hvorledes Tanken om Mordet første Gang opstod i min Hjerne, men én Gang undfanget forfulgte den mig ved Dag og ved Nat. Foranledning var der ikke, Lidenskab heller ikke. Jeg holdt af den gamle Mand. Han havde aldrig gjort mig noget ondt. Han havde aldrig

forurettet mig. Efter hans Guld følte jeg intet Begjær. Jeg tror, det var hans Øje. Ja, det var hans Øje! Et af hans Øjne lignede en Gribs — et blegt, blaat Øje med en Hinde over. Naar som helst det faldt paa mig, blev mit Blod koldt, og paa den Maade førtes jeg gradvis til Beslutningen om at tage den gamle Mands Liv for saaledes at blive hans Øje kvit for bestandig.» Hos denne degenererede, af moral insanity angrebne Morder er Intelligensen fuldstændig ubeskadiget. Han gaar til Værks med al optænkelig Beregning. Syv Nætter i Træk lister han sig ved Midnat ind i den gamle Mands Soveværelse og lader Lygtens Lys falde netop saaledes, at det falder paa Gribbeøjet; «men jeg fandt stadig Øjet tillukket, og da var det mig umuligt at udføre Gjerningen, eftersom det ikke var den gamle Mand selv, der plagede mig, men hans onde Øje.» Den ottende Nat, lige i Midnatstimen, staar han atter med sin Lygte i den gamles Soveværelse. Den gamle er vaagnet og raaber: «hvem dér?» men Morderen er stille som en Mus. Da hører han en Stønnen, ikke Hungerens eller Smertens, men Dødsangstens Stønnen fra den gamle, som ligger fastnaglet, ubevægelig, i paralyserende Rædsel. En Time gaar. Da beslutter Morderen sig til at aabne Lygten, først kun en liden Smule, saa mere, til omsider en enkelt Lysstraale lig en Spindelvævstraad falder hen paa Gribbeøjet. Det staar aabent, vidaabent. Og Morderen hører en underlig Lyd, en svag, dump, hurtig Lyd, ligesom af et Uhr, der er indhyllet i Bomuld.

Det er den gamle Mands Hjerte, der banker. Stedse hurtigere og hurtigere banker det, stedse højere og højere. Da gribes Morderen af Skræk, Skræk over Natten, over Stilheden, gribes af Raseri, slaar Lygten op paa vid Gab, styrter med et Skrig hen imod Sengen, kvæler den gamle og graver ham ned under Gulvbrædderne. Klokken fire banker det paa Døren. Tre Politibetjente træder ind. Naboerne har hørt et Skrig fra Huset, og der skal anstilles Undersøgelse. Morderen føler en syg, vild, triumferende Glæde over, at han har udslettet alle Spor af Misgjerningen, er overdrevent forekommende mod Politibetjentene, broutende, ostentativt, udfordrende fræk, medens han fører dem om i Huset, beder dem sidde ned o. s. v. Men det er den nervøse, spasmodiske Overgivenhed, som grænser til Rædsel, til Vanvid. Pludselig hører han en Lyd, først umærkeligt, derefter stedse tydeligere, en svag, dump, hurtig Lyd, ligesom af et Uhr, indhyllet i Bomuld. Han farer frem og tilbage i Værelset, svinger Stolen over sit Hoved, men Lyden voxer og voxer. Politibetjentene ler, som om de hørte, mistænkte, vidste. Og Lyden voxer og voxer, højere, højere, højere. «Uslinge,» skreg jeg, «forstil jer ikke længer! Jeg bekjender Gjerningen! — bryd Plankerne op! — her, her! — det er hans forfærdelige Hjertes Banken.»

Det er, som man ser, en Fortælling om en degenereret, som har begaaet Mord uden nogen som helst ratio sufficiens. Han har myrdet af samme barnagtige Drift, som bringer nogle Mennesker til at røre ved

en eller anden Gjenstand et vist Antal Gange; der findes ingen Væsensforskjel mellem disse Fænomener, kun en Gradsforskjel. Han er et af disse Individer, som gjennem deres Handlinger beviser, at der ikke findes nogen bestemt Grænse mellem den syge og Forbryderen, at den menneskelige Villie er det skrøbeligste af alle Kar, at det er fra de ukjendte, ubeherskede Dybder i Menneskenaturen, fra de ubevidste Drifters taagede Rige, at de sibyllinske Vanvidsord stiger op, som er Menneskets Love. Og da Gjerningen er udført, følger i dens Spor et andet Degenerationsfænomen, der tjener den syge lige saa lidt til moralsk Hæder som Mordet til moralsk Vanære: den uforklarlige og uimodstaaelige Trang til selv at røbe Forbrydelsen. Det er en Nemesis, om man saa vil; men her er ikke Tale om noget Ansvar, saafremt man ikke vil tale om den afsindiges Ansvar.

Ydermere har Poe selv fremsat denne moderne Theori i «The imp of the perverse». «Hvad angaar Menneskesjælens Evner og Drifter, dens prima mobilia, har Frenologerne glemt at medtage en Tilbøjelighed, der trods sin faktiske Tilværelse som oprindelig, primitiv, ureducerlig Følelse er blevet overset i lige høj Grad af alle de Moralister, der er gaaede forud for dem. Paa Grund af den rene Fornufts Arrogance overser vi den alle. Vi har ladet dens Tilværelse undslippe vore Sanser, udelukkende fordi vi trænger til Tillid, til Tro, — det være nu Tro paa Aabenbaringen eller paa Kabbala. Ideen derom har aldrig fremstillet sig for os, simpelt hen af den Grund, at

vi ingen Brug har havt for den. Vi har aldrig følt nogen Trang, som drev os hen imod den. Vi har ikke kunnet indse Nødvendigheden af den. Vi forstaar ikke, eller rettere: vi vilde ikke kunne forstaa det, selv om dette primum mobiles Begreb uafladelig paatvang sig vor Opfattelse; vi vilde ikke kunne forstaa, paa hvad Maade det skulde være egnet til at fremme Menneskehedens Formaal, timelige eller evige.» Man bør «anerkjende som et iboende og primitivt Princip for menneskelig Handlen et paradoxt Instinkt, som vi i Mangel af en mere karakteristisk Betegnelse kan kalde Perversitet. I den Betydning af Ordet, som jeg tænker paa, betyder det i Virkeligheden et Bevægelsesprincip (mobile) uden Motiv, et ikke motiveret Motiv. Under dets Paavirkning handler vi uden begribeligt Formaal.» Poe anfører derefter for at belyse sin Mening nogle Tilfælde, hvortil mangfoldige Sidestykker kunde opsøges i de oven anførte Arbejder. Den amerikanske Digter har her i Kraft af sin synske Intuition foregrebet den moderne Mentalpathologi. Hvad han kalder Perversitet, falder ganske sammen med det, der i denne betegnes med Udtrykket Degeneration.

Paa det Omraade indenfor Sygepsychologien, som aldeles specielt er Poes, nemlig Dødsangstens, har han ogsaa faaet de bedst mulige Vidnesbyrd for Vederhæftighed af den Forsker, som i vor Tid mere end nogen anden har kastet sig over dette Specialspørgsmaal. Professor Mosso i Turin siger i sin overordentlig fine Undersøgelse: «La peur» — jeg

kjender ikke Originalens italienske Titel —: «Edgar Poe, den ulykkelige Digter, ... kan nævnes som en af dem, der har studeret Frygtens Virkninger. Ingen har beskrevet dem mere minutiøst, ingen har bedre forstaaet at analysere og mere hjerteskjærende at lade os fornemme de kvalfulde Følelser, som forstener, de Gysninger, som sprænger Hjertet og ryster Sjælen, den Beklemmelse, som griber os med Dødens Angst.»

Det er denne horror, som gjennem Poes hele Digtning træder os imøde lig den forstenede Rædsel i et Øje. Det kan være Frygten for at være alene, denne Frygt, som driver «The man of the crowd» til Natten igjennem at flakke om i Verdensstadens aller værste Kvarterer, mellem dens Slam og Afskyeligheder, blot for at se Mennesker omkring sig, ganske paa samme Vis, som den forfølger den gamle Digter i Maupassants «Bel-Ami». Det kan være Angsten for at dø Skindød og blive levende begravet, som han skildrer i «The premature burial», — en fix Ide, der rider den ulykkelige som en Mare. Det kan være en Rædsel, der ikke er andet end Rædsel for selve Rædslen, som hos Helten i «The fall of the house of Usher». «Jeg gaar tilgrunde, jeg maa gaa tilgrunde i dette fortvilede Vanvid. Saadan, saadan og ikke anderledes vil jeg gaa tilgrunde. Jeg frygter Fremtidens Begivenheder, ikke dem selv, men deres Virkninger paa mig. Jeg skjælver ved Tanken paa enhver, selv den mest hverdagsagtige Hændelse, der maaske vil have Indflydelse paa denne

ulidelige Sjælsuro. Jeg har i Virkeligheden ingen Afsky for Faren, undtagen i dens uundgaaelige Virkning: Skræk. I denne nervesvage, denne ynkværdige Tilstand føler jeg, at før eller senere maa det Tidspunkt indtræffe, da jeg mister baade Livet og Forstanden i en eller anden Kamp med det uhyggelige Spøgelse: Frygten.» Det kan oven i Kjøbet stundom være det Element i horror, som er Nydelsen, Skrækkens Vellystgys.

VI.

Utvilsomt vil mangen, som har gjennemlæst det foregaaende, forundret spørge ved sig selv: men har da denne Digter slet intet at sige om det, der har givet hans Kaldsfæller det rigeste Stof af alle og været Digtningens stedse rindende Aare: Kvinden og Kjærligheden? Jeg har med Villie gjemt dette Emne til sidst. Jeg er nemlig overbevist om, at enhver Kunstners Kvindeideal er den Skjønhedstype, han beundrer, den samme Skjønhedstype, hvis Træk glimter i hans Kunstideal. Jeg er vis paa, at en Digters almindelige Livsanskuelse intetsteds faar et saa distinkt Udtryk som i hans Skildringer af Forholdet mellem Kjønnene. I Kjærligheden aabenbarer Menneskenaturen sin dybeste Grund, og Digtningen om dette mest intime af alle Livets Forhold fremstiller Individualiteten, som en Gipsmaske Ansigtstrækkene.

Poe anvender paa Kvinden saavel som paa Kunsten Bacons Ord, at i al Skjønhed findes der et Element af Særegenhed. Noget, som kommer igjen hos næsten alle Poes Kvinder, er Sorgen og Øjnenes mystiske Udtryk. Forholdet mellem hans Mænd og Kvinder er den syge, overspændte, nervezitrende Inderlighed samt den Angst, der forvandler Menneskene til Stenstatuer. Hans Adam er en degenereret, og hans Eva er det personificerede Mysterium, i hvis Sfinxblik den syge Mand stirrer sig vanvittig. Hans Venus er ikke den yppige Sanseligheds Præstinde, ejheller den store sunde glade Naturkjærligheds Guddom; hun skrider frem gjennem Verden, som en dunkel Skikkelse skrider frem i Natten, hemmelighedsfuld og ulykkespaaende som et Spøgelse, eller sidder hvid i Maaneskinsnatten som en grublende Elverpige.

Medens Eleonore i «The Valley of the Many-Coloured Grass» er saadant et Taagebillede paa Engen i Sommernattens Maaneskin, saa ligner Ligeia en sort Midnat med Lygtemænd. Hendes Skjønhed er straalende som Opiumsdrømmen, hendes Haar er sort som Ravnens Fjer, hendes Ansigtsfarve har Elfenbenets Hvidhed, hendes Profil minder om Hebræernes Medailloner. Men Underet over alle Undere er dog Ligeias Øjne. I dem ligger den Skjønhedens Hemmelighed, hvortil Bacon hentyder. Det er den magre hysteriske Kvindes sorte, sygelig store Gazeløjne. Han, som elsker hende, kjæmper en hel Sommernat for at gribe deres Udtryk, thi han føler, at

i det ligger Hemmeligheden. Han føler sig momentvis ganske nær ved Gaadens Løsning, men i næste Sekund er han atter langt borte. Og han grubler og grubler. Han ser disse Øjne overalt, de møder ham, hvorhen han vender sin Tanke og sit Blik, de møder ham, hvor han staar og gaar, de fylder hele Verden. Han ser dem i en klatrende Vinranke, i Synet af en Sommerfugl, i det rindende Vand. Han gjenkjender dem i Oceanet, i et faldende Meteor, i enkelte af Himlens Stjerner. Han modtager samme Indtryk af dem som ved visse Lyd af Strengeinstrumenter og visse Sætninger i de Bøger, han læser, særlig i følgende: «Man doth not yield him to the angels, nor unto death utterly, save only through weakness of his feable will.» Heri ligger Hemmeligheden: i den Lidenskabsvillie, som gløder under hendes tause, kjølige Ydre som Islandsvulkanens Ild under Sneen. Det er en Villie, hvis Staal er hærdet af den iboende Ild, en Lidenskabs-Villie, som trodser selve Døden. Da hun gaar bort, og han ægter en anden, lister hun en Draabe af sit eget Væsens Essens ind i Medbejlerskens, en Draabe, som forvandler denne, dræber hendes Personlighed og indpoder sin egen i Stedet, indtil Ligeia som Fønixfuglen af Asken stiger op af den fremmede Kvindes døende Legeme. Hvad ligger der vel andet i dette Symbol, end at den Mand, som har elsket én Kvinde med hver Fiber af sin Sjæl, aldrig skal elske nogen anden, og at — hvor meget han end indbilder sig at elske denne anden eller disse andre Kvinder — det er dog

altid hende, den første, den døde, som han elsker hos dem alle. Men denne Sandhed er her, som altid og alting hos Poe, iklædt den intensive Visions Farver og Konturer.

Den tredje i Kløverbladet er Berenice. Han, som elsker hende, lider under det Degenerationssymptom, at hans subtile Forstand kaster sig paa alle Verdens største Bagateller, at hans hedeste, uimodstaaeligste Begjæringer er rettede mod det mest værdi- og meningsløse. Hans Følelser kommer aldrig fra hans Hjerte, og hans Lidelser er alle Forstandens. Hun var for ham ikke den Berenice, som levede og aandede, men en Drømmens Berenice, ikke en jordisk Kvinde, men en Skyggeskikkelse, ikke et Væsen at elske, men et Fænomen at analysere. Men af bitter Medlidenhed med hendes forladte Stilling og bevæget ved Tanken om, at hun længe har elsket ham, tilbyder han hende Ægteskab.

Saa en Dag henimod Bryllupstiden, en lun, blikstille og skyet Vintereftermiddag, sad han i sit Studerekammer. Da han løftede sine Øjne, stod Berenice for ham. «Var det min egen ophidsede Indbildningskraft — eller Luftens Skyggevirkninger — eller Værelsets usikre Skumring — eller de graa Draperier, som indrammede hendes Skikkelse — der frembragte et svævende og utydeligt Omrids? Jeg kunde ikke tale. Hun sagde ikke et Ord; og jeg — ikke for alt i Verden havde jeg kunnet ytre en Stavelse. En iskold Gysen fór gjennem min Krop; en Følelse af ulidelig Angst overfaldt mig; en fortærende Undren

gjennemtrængte min Sjæl; og idet jeg sank tilbage i Stolen, blev jeg siddende aandeløs og ubevægelig med Øjnene fastnaglede ved hendes Skikkelse. O, dens Indfaldenhed var ubeskrivelig, og ikke et Spor af hendes tidligere Udseende var at finde i en eneste Kontur. Mine brændende Øjne faldt tilsidst paa Ansigtet.

Panden var høj og meget bleg og ejendommelig rolig; og det engang sorte Haar faldt tildels ned over den og overskyggede de hule Tindinger med utallige Lokker, der nu var af en grel gul Farve, som paa en fantastisk Maade stod i skurrende Modsætning til den fremherskende Melankoli i Udtrykket. Øjnene var livløse, glansløse, tilsyneladende uden Pupiller, jeg søgte uvilkaarlig bort fra deres glasagtige Stirren og betragtede de tynde sammenskrumpede Læber. De skiltes ad; i et Smil af særegen Betydning blottedes langsomt for mine Øjne den forvandlede Berenices Tænder. Give Gud, at jeg aldrig havde set dem, eller at jeg, dengang jeg saa dem, var falden død til Jorden!»

Thi da hun er forsvundet, staar endnu Synet af disse Tænder for ham. Og det vedbliver at staa for ham som et hvidt Spøgelse. De følger ham i deres uudholdelige Hvidhed, — ikke en Plet paa deres Flade, ikke en Afskygning paa Emaillen, ikke en Ujævnhed i Randene. Han ser dem tusend Gange tydeligere i denne Vision, end han saa dem i Virkeligheden, da de første Gang blottedes for ham. «Tænderne! Tænderne! de var her og der og allevegne,

og synligt, tydeligt, som til at gribe; lange, smale og uendelig hvide.» De gjør ham til fuldt udviklet Monoman. Der findes intet andet for ham i hele Verden end disse Tænder. Han længes efter dem i Raseri. Alle andre Interesser synker ned og forsvinder i den Betragtning af Tænderne, der udbreder sig omkring ham som et udstrakt Hav. De danner Kjernen og Essensen i hans Sjæleliv. «Jeg saa dem i enhver Belysning. Jeg vendte og drejede dem i enhver Stilling. Jeg dvælede ved deres Ejendommeligheder. Jeg grublede over deres Bygning. Jeg fantaserede over Forandringer i deres Natur. Jeg gyste, naar jeg i min Fantasi tillagde dem Følsomhed og Følelse samt en Evne til, ogsaa uden Læberne, at udtrykke Sjælstilstande. Om Mademoiselle Valle er det blevet sagt: «Que tous ses pas étaient des sentiments», og om Berenice troede jeg for ramme Alvor, at alle hendes Tænder var Ideer. Ideer! — ah, her var den idiotiske Tanke, som gjorde mig forrykt? Ideer! — ah, derfor var det, at jeg saa sygeligt eftertragtede dem! Jeg følte, at Besiddelsen af dem alene kunde give mig Fred ved at gjengive mig min Fornuft.»

Hun dør i Epilepsi, og hvad det egentlig er for en Gjerning, han har forøvet efter hendes Begravelse, véd han ikke selv; han har kun en Erindring derom tilbage, fuld af dump Rædsel. Men ved Aften banker det sagte paa Døren til hans Studerekammer, og bleg som en Gravens Beboer træder en Tjener listende ind. «Hans Blik var vildt af Angst, og

han talte til mig med en dirrende, hæs og meget lav Stemme. Hvad sagde han? — nogle usammenhængende Sætninger hørte jeg. Han fortalte om et vildt Skrig, som havde sønderbrudt Nattens Stilhed — om at alle Husets Beboere var komne sammen — om at man havde søgt i Retning af Lyden; og hans Stemme blev skjærende tydelig, da han hviskede til mig om en skjændet Grav — om en mishandlet, i Ligsvøb indhyllet Krop, endnu skjælvende — endnu pulserende — endnu i Live.

Han pegte paa mine Klæder; de var bestænkede med Dynd og levret Blod. Jeg talte ikke, og han tog mig mildt ved Haanden: den bar Mærker af et Menneskes Negle; han rettede min Opmærksomhed paa en Gjenstand, der stod op ad Væggen. Jeg saa paa den i nogle Minuter: det var en Spade. Med et Skrig styrtede jeg hen til Bordet og greb den Æske, som stod derpaa. Men jeg kunde ikke aabne den; og fordi jeg rystede, gled den ud af mine Hænder og faldt tungt i Gulvet og sprang i Stykker; og ud af den rullede med en skrattende Lyd nogle Tandlægeinstrumenter tilligemed to og tredive smale hvide Legemer, der syntes at være af Elfenben, og som spredte sig ud over Gulvet.»

Skjøn som denne Kvinde er Poes Digtning, skjøn som Hektiken, skjøn som Vanviddet, skjøn som Rædslen, skjøn som Al-forgjængeligheden. Den jager os en Vellystgysning gjennem Marv og Ben, men en Vellystgysning af Angst, som saa vi Universet udbrede sig umaaleligt, uendeligt foran os, lig en

eneste Flade af Sollys, og som faldt der pludselig ud over denne Flade en Skygge saa unævnelig, ufavnelig, jættestor, at intet i Himlen eller paa Jorden kan kaste en saadan Skygge uden ét: Døden.

«I, som læser, er endnu blandt de levende; men jeg, som skriver, er for længe siden gaaet min Vej til Skyggernes Rige. Thi sandelig: sælsomme Ting skal hænde, og hemmelige Ting blive kjendte, og mange Aarhundreder skal rinde hen, inden disse Optegnelser bliver sete af Mennesker. Og naar de engang bliver sete, skal nogle tro, og nogle tvile, og kun nogle faa skal finde meget at grunde over i de Typer, som her er blevne indgraverede med Jernstikken.

Aaret havde været et Aar af Skræk og af Følelser langt intensivere end den Skræk, for hvilken der findes Navn paa Jorden. Thi mange Undere og Tegn havde vist sig, og nær og fjern, over Sø og Land, rugede Pestens sorte Vinger. Men for dem, som var kyndige i Stjernerne, var det ikke skjult, at Himlen spaaede Ulykke; og for mig, Grækeren Oinos, blandt andre var det indlysende, at nu var det kommet, det syvhundred og firehalvfemsindstyvende Aar, da Planeten Jupiter ved Aries' Indgang forener sig med den røde Ring og den grumme Saturnus. Luftregionernes sælsomme Væsner aabenbarede sig selv ikke blot i Jordklodens fysiske Liv, men i Menneskenes Sjæle, Indbildninger og Grublerier.

Ved nogle Flasker af den røde Chiervin, i en ædel Sal i en taaget Stad, som heder Ptolemais,

sad vi ved Nattetid, et Selskab bestaaende af syv. Og til vort Værelse fandtes der ingen anden Indgang end gjennem en høj Kobberdør; og Døren var forarbejdet af Kunstneren Corinnos, af sjelden Kunstfærdighed og lukket indenfra. Sorte Draperier skjulte i det dunkle Rum Maanen, de graa Stjerner og de folketomme Gader for vort Syn — men Anelsen og Erindringen om Ulykke lod sig ikke saaledes stænge ude. Der var Ting om os og over os, af hvilke jeg ikke kan give nogen tydelig Skildring — Ting af Legeme og Aand — Tunghed i Atmosfæren — en Følelse af Kvælning — Uro — og, overalt, den forfærdelige Tilstand, som de nervesyge føler sig hensat i, naar Sanserne er levende og overvættes vaagne, medens Tankens Kræfter ligger slumrende. En død Tyngde hængte over os. Den hængte paa vore Lemmer, paa Værelsets Møbler, paa de Bægere, vi drak af; og alle Gjenstande laa under et Tryk og droges derved nedad — alle Gjenstande undtagen de syv Jernlamper, som belyste vort Drikkelag. Løftende sig i lange tynde Striber af Lys brændte de saaledes alle blege og ubevægelige, og i det Speil, som deres Skin dannede paa det runde Ibenholtsbord, ved hvilket vi sad, saa hver og en af os, som her var forsamlede, sit eget Ansigts Bleghed og det urolig flakkende Skjær i Kammeraternes nedslagne Øjne. Alligevel lo vi og var muntre paa vor Vis — som var hyklerisk, og sang Anakreons Sange — som er afsindige, og drak dybt, skjønt den purpurrøde Vin mindede os om Blod. Thi der var endnu

en Gjæst i vort Kammer i den unge Zoilus' Person. Død og i sin fulde Længde laa han, i Ligskrud; — Scenens Genius og Dæmon. Ve! han havde ingen Del i vor Glæde, undtagen den, at hans Ansigt forvredet af Smerter, og hans Øjne, i hvilke Døden kun halvvejs havde slukket Pestens Ild, syntes at vise den Interesse for vor Munterhed, som den døde kan formodes at vise for deres Munterhed, som snart skal dø. Men skjønt jeg, Oinos, følte, at den hedengangnes Øjne hvilede paa mig, tvang jeg mig til ikke at lægge Mærke til deres bitre Udtryk, og stadig stirrende ned i Ibenholtspejlets Dyb sang jeg med høj og klangfuld Røst Teossønnens Sange. Men efterhaanden ophørte mine Sange, og deres Ekko, der rullede bort i Værelsets sorte Draperier, blev svagt og utydeligt og blegnede hen. Og se! frem af disse mørke Draperier, i hvilke Sangens Toner var forsvundne, steg der en mørk og ubestemt Skygge — en Skygge som den, Maanen, naar den staar lavt paa Himlen, kaster foran den menneskelige Skikkelse: men det var ikke Skyggen af Menneske, ejheller af Gud, ejheller af nogen kjendt Ting. Og skjælvende en Stund mellem Værelsets Draperier stansede den pludselig synlig foran os alle paa Kobberdøren. Men Skyggen var svævende, og formløs, og ubestemt, og var hverken Skyggen af Menneske eller af Gud — hverken Grækenlands Gud eller Chaldæas Gud eller nogen ægyptisk Gud. Og Skyggen blev staaende paa Kobberdøren under dens hvælvede Frise, og rørte sig ikke, og talte ikke heller et

Ord, men blev staaende og tøvede. Og Døren, paa hvilken Skyggen stod, var, hvis jeg mindes ret, lige over den unge ligklædte Zoilus' Fødder. Men vi, de syv forsamlede, som havde set Skyggen træde ud af Draperierne, vovede ikke længer at se paa den, men slog vore Øjne ned og stirrede stivt i Ibenholtspejlets Dyb. Og tilsidst sagde jeg, Oinos, nogle dæmpede Ord og spurgte Skyggen om dens Bolig og Navn. Og Skyggen svarede: «Jeg er Skygge, og min Bolig er nærved Ptolemais' Katakomber og tæt ved de taagede eleusinske Sletter, som grænser op til den urene charoniske Strøm.» Og da styrtede vi, de syv, i Rædsel op fra vore Sæder og stod skjælvende og zitrende og bestyrtede; thi Skyggens Stemme var ikke Klangen af et enkelt Væsen, men af en Mangfoldighed, og skiftende i Rytme fra Stavelse til Stavelse lød den dumpt i vore Øren som det Tonefald, vi kjendte saa godt og mindedes saa vel fra mange tusend hedenfarne Venner.»

Wsewolod Garschin.

I.

De to Malere Rjæbinin og Djedow i Garschins Novelle «Kunstneren» gaar en Dag sammen nede ved Havnen i Petersborg. Djedow, forhenværende Ingeniør, forklarer sin Ledsager Betydningen af de Stykker Støbejern og Staal, som udlosses fra Dampskibene ved Kajen. Især dvæler han ved en mægtig, cylinderformet Dampkjedel, der har løsnet sig i Fugerne; han skildrer, hvorledes Fornaglingen gaar for sig. En Mand kryber ind i Dampkjedlen og holder Sømmet indenfra fast med en Tang; han trykker Brystet imod det, saa haardt han kan, medens en anden udenfra bearbejder Sømmet med Hammeren for at udhamre et Hoved. Dag ud, Dag ind maa Arbejderen tage imod Slag af en vældig Hammer med sit Bryst; ofte er Kjedlen saa snæver, at han ikke engang kan sidde der inde, men maa lægge sig paa Siden midt i den kvælende Hede. Djedow tilføjer, at disse Arbejdere plejer at kunne holde ud et Par Aar, men senere duer de til ingenting.

Som oftest bliver de døve af Hammerens Drøn; derfor kaldes de Glucharj (de tunghøre).

Dagen efter fulgtes Vennerne ad til Maskinfabriken. Rjæbinin krøb ind i en stor Dampkjedel, som var under Arbejde. Glucharjen sad sammenrullet som et Nøste i et Hjørne af Kjedlen og tog imod Hammerslagene med Brystet. Maleren saa til i en halv Times Tid; hundrede Gange hævede og sænkede Hammeren sig, og for hver Gang fór Glucharjen sammen. Da Rjæbinin atter krøb frem, saa han bleg og forstyrret ud. Det Syn, han havde set, staar som en skræmmende, brændende, isnende Hallucination omkring ham Dag og Nat, lige saa fast i Form og Kontur som den Afbildning deraf, han fæster til Lærredet:

«Der sidder han for mig i den mørke Krog i Dampkjedlen, aldeles sammenkrøben, et i Klude svøbt, af Udmattelse stønnende Menneske. Han vilde ikke kunne sees, om ikke Lyset faldt ind igjennem de til Naglerne borede Huller. Denne Lysstribe kaster et skarpt Skjær over hans Ansigt og Klæder, glimrer som gyldne Pletter paa hans Pjalter, hans sammenfiltrede, af Røgen sværtede Haar og Skjæg, hans purpurrøde Ansigt, hvorfra en smudsblandet Sved drypper ned, hans muskuløse, anstrengte Arme og hans tungt arbejdende, brede, men indsunkne Bryst. Det stadig gjentagne, forfærdelige Slag drøner mod Dampkjedlen og tvinger den ulykkelige Glucharj til at opbyde alle sine Kræfter for at holde sig oprejst i sin umulige Stilling.»

I Billedet af en saadan ulykkelig Glucharj staar hele Menneskeheden og Livet for Garschin. Han kan med Føje om sin Digtning sige det samme, som Rjæbinin sagde om sit Maleri: at det ikke var et Maleri, men — en Sorg, som var svulmet op og brust ud. Og Garschin selv, Mennesket og Digteren, viser sig for os som en saadan Glucharj, som et lignende ulykkeligt og forpint Væsen, en sand Glucharj i Aandens Verden. I den moderne Kulturs enorme Værksted, blandt Systemernes gigantiske Hjul og Livsanskuelsernes Helvedesdrøn, sidder han med syge, skræmte, taarefyldte Øjne; som en Glucharj sætter han, skjælvende og stønnende, sit Bryst imod de nye Tidstanker, der hamres ud til Fornagling. Denne Rjæbinins Feberdrøm er Garschins egen: «Det forekommer mig, som om jeg atter er i Fabriken, men ikke i den, hvor jeg var sammen med Djedow. Denne er meget større og mørkere. Paa alle Sider gigantiske Ovne af vidunderlig, hidtil useet Form. Vældige Flammer slaar ud af dem og ryger ned over Bygningens Tag og Mure, hvilke alt for længe siden er sorte som Kul. Maskinerne arbejder og stønner, og med Anstrengelse baner jeg mig Vej frem imellem de svingende Hjul og de i Luften svævende, vibrerende Drivremme; ikke et menneskeligt Væsen øjnes. Buldrende og knagende Lyd høres fra én Kant; dér maa Arbejdet være i fuld Gang. Her høres vilde Raab, hist dundrer stærke Slag. Jeg ængstes for at gaa derhen; men pludselig føler jeg mig greben og med Magt ført did, hvor Slagene drøner stedse højere, og Skrigene

gjenlyder stedse forfærdeligere. Da flyder alting sammen til et eneste kaotisk Brag, og jeg ser — — jeg ser et sælsomt, vanskabt Væsen vride sig paa Marken under Slagene, som træffer ham fra alle Kanter. Med alt, hvad der tilfældigvis er ved Haanden, hamrer en hel Menneskeskare løs paa ham. Det er alle mine bekjendte, og deres Ansigter udtrykker rasende Vrede; alle bearbejder med Hammere, Skruetrækkere, Kjæpper og knyttede Næver dette Væsen, som jeg intet Navn kan give. Jeg véd det nok — det er ham, stadig den samme. Jeg styrter frem, vil raabe: «Hold op! Hvorfor?» — og ser pludselig et blegt, forvredet, græsseligt, skrækindjagende Ansigt for mig; — skrækindjagende — hvorfor? Fordi det er — mit eget. Jeg ser, hvorledes jeg selv, et Jeg Nr. 2, begynder at svinge Hammeren for at rette et frygteligt Slag — — —

Da falder Hammeren paa min egen Hjerne.»

Medfølelsen er den Synsvinkel, under hvilken Garschin ser Livet; et indtil Sygelighed fintfølende Temperament det Glar, igjennem hvilket det modtager sit Lys. Altruistisk Livsopfattelse og pathologisk Sjælsstruktur er de to Hovedtræk i Garschins Liv og Digtning.

II.

Wsewolod Michailowitsch Garschin fødtes den 2den Februar 1855 i en adelig Familie, i en

By i det Jekaterinoslawske Guvernement. Hans Barndom gled hen i disse og andre Egne af Syd-Rusland. Som Dreng var han meget nervøs og modtagelig; Milieuet har sikkert udøvet et stærkt Indtryk paa ham, og han stod under en dybtgaaende Indflydelse fra Moderen, der skildres som en fordomsfri og intelligent Kvinde, som med Interesse fulgte de store Omvæltninger i Sextiaarene. Hun satte Sønnen i et Petersborger-Gymnasium. Han skal der under sine Studier have røbet megen Begavelse og gjort sig afholdt af alle, men tillige temmelig tidlig vist Anlæg for sjælelige Bizarrerier. Medens han sad i øverste Klasse, ramtes han af det første Anfald af den Sjælesygdom, der senere fulgte ham gjennem hele hans Liv som en skræmmende Skygge og sluttelig kastede ham hovedkulds ind i Selvmordet. Imidlertid kom han sig efter nogle Maaneders Forløb, afsluttede sin Skolegang i 1874 og overflyttedes til en højere Undervisningsanstalt. Da den russisk-tyrkiske Krig udbrød i 1877, kastede Garschin i et pludseligt og voldsomt Anfald af patriotisk Begeistring Studiebøgerne til Side og indskrev sig som frivillig i et af de Regimenter, der var paa Marsch imod Tyrkiet. Som menig Soldat i Geleddet deltog han i Felttoget, marscherede fra Kischinew til Sistowa, og udmærkede sig i en Træfning ved en saa usædvanlig Tapperhed, at han fik hædrende Omtale i den officielle Rapport og udnævntes til Officer, men blev ved samme Lejlighed saaret i Benet af et Bøsseskud.

Medens han som Rekonvalescent plejedes af

Slægtninge i Charkow, skrev han sit lille psychologiske Mesterværk «Fire Dage», hvilket vakte Opsigt i vide Kredse. Efterat han i 1878 havde faaet Afsked fra Militærtjenesten, besluttede han for Fremtiden kun at vie sine Kræfter til literær Virksomhed. For at fuldende sin Uddannelse, indskrev han sig som fri Tilhører ved Universitetet i Petersborg; samtidig forfattede han flere af sine Noveller. I det følgende Aar indtraf et nyt Anfald af hans Sygdom, hvilket foranledigede en toaarig Afbrydelse i hans literære Virksomhed. De to Aar tilbragte han paa Hospital i Charkow og Petersborg; de uhyggelige Minder fra dette Ophold gjenopstod senere hen i «En rød Valmue».

Efter sin Helbredelse udhvilede han sig hos en Tante paa et Gods, beliggende imellem Cherson og Nikolajew, ved Dnjepr-Bugtens Strand. 1882 udgav han sin første Novellesamling, der modtoges venligt baade af Publikum og Presse. Men hverken det literære Held eller et Ægteskab, indgaaet af Kjærlighed, kunde bortjage den onde Dæmon, der listede sig i Hælene paa ham. Garschin havde stadige Tilbagefald af Melankoli, om han end under disse bevarede sin fulde Selvbevidsthed; og Anfaldene forlængedes for hver Gang. Der var netop indtraadt en Bedring, og Garschin forlod den Ansættelse, han siden 1883 havde havt ved de russiske Statsjernbaner for ved Hjælp af et Ophold i Kaukasus' Bjergegne fuldt at gjenvinde sin Helbred. Men under Forberedelserne til Afrejsen indtraf pludselig Katastrofen.

Den 10de Marts 1888 styrtede han sig — efter hvad russiske Aviser fra denne Tid beretter — ned fra fjerde Etage igjennem Aabningen mellem Trapperne i sin Bolig; en Uge efter paafulgte Døden.

Den russiske Forfatter, hos hvem jeg har hentet disse biografiske Anmærkninger (P. Bijkow i Wsemirnaja illustrazija, den 9de April 1888), giver ogsaa en hel Del Exempler paa den til Sygelighed udviklede Sensibilitet, der for alle, hvem den afdøde Digter kom i Berøring med, stillede sig som det centrale i hans Personlighed. Garschin var, efter alt at dømme, i Besiddelse af en Modtagelighed for Indtryk, der ragede langt op over Gjennemsnitsniveauet; han var en god og skjær Adelsnatur, men der fandtes tillige i hans Maade at reagere paa noget, som mindede om Saarbyldens Skjælven ved Berøring. Han var en Resonans, som gjengav alle Livets mangfoldigt skiftende Melodier, hver og en i deres egen Karakter, men som meddelte dem alle en og samme Biklang af Véklage. Fremfor alt fandtes der ét Punkt, hvor hans Sjæl var saa hudløs og saa saar, at den bestandig ømmede sig: det Punkt nemlig, igjennem hvilket vore Medmenneskers Skjæbne, deres Ulykker og Lidelser, paavirker os. Her især kan man iagttage den hemmelighedsfulde Metamorfose, hvorigjennem Medfølelsen med Menneskeheden forvandles til et pathologisk Fænomen. Sensibilitetsforfinelsen dreven ud i det sygelige, og Kjærligheden til Næsten forvandlet til den Kanal, i hvilken det fine Blod omsættes til Gift, — saadan er Billedet af Garschin.

Altruistisk Livsopfattelse og pathologisk Psychologi: disse Ting løber som to Hovedaarer igjennem hans Digtning saavel som gjennem hans Liv. Bundfaldet blev den Forfølgelsesmani og den Angst uden Grund og Gjenstand — Livsangsten, dette det grufuldeste af alle moderne Degenerationsfænomener —, som tilsidst kvalte ham i sine Polyparme.

III.

De to ethiske Idealer, hvilke man bedst turde betegne ved Navnene Altruisme og Egotisme, er aldrig tilforn blevne saa tydeligt udprægede og formulerede som i vore Dage. Principerne staar konstante som aldrig før, og Konsekvenserne drages i hele deres Fyldighed saavel som i hele deres Ensidighed. I samme Grad er Væsensmodsætningen imellem dem traadt frem i al sin Nøgenhed, saa brutalt konkret, at man nu har for sig Billedet af to Dødsfiender, der, efter i Aarhundreder at have slumret ved hinandens Side, endelig vaagner op, ser hinanden i Øjet og farer løs paa hinanden.

Den Rettesnor for ethisk Livsførelse og Værdsætning, som indeholdes i Altruismen, har igjennem Aartusenders stille Vækst gjennemtrængt Menneskeheden med sine Rødders Net. Lig en underjordisk Svamp har den trivedes under Jordskorpen, for Tid efter anden at stikke et Hoved op; men først nu

har man set, hvor fuldstændig den omspænder hele Livet. Igjennem Kristendommen spredtes dens Elementer rundt omkring blandt Folkeslagene, ligesom Frøkornene af en Vind. Med de lavere Samfundslag hævede den sig op til Dagslyset under den franske Revolution. I den socialdemokratiske Bevægelse afsætter den i vore Dage Aflæggere. Ind i selve Videnskaben trænger den med tusende fine Fibre, og med Saft af ny Art omformer den alt efter sit eget Billede. Stuart Mill bygger sit utilitariske Moralsystem, efterat han igjennem psychologiske Meditationer har godtgjort, at vi finder vor egen Fordel ved at virke for Næstens Bedste, og at vor egen Lykke ligger indsvøbt i det Klæde, hvormed vi aftørrer et Menneskes Sved og Blod. Andre Forskere, hvem det ikke undgik, at denne Identitet imellem personlig Lykke og altruistisk Livsførelse i Mills Arbejde svævede i Luften uden Fodfæste, har skudt en fysiologisk Grundvold ind under den. Ved at formulere Ethikens første Lovbud som det individuelle Livs mest mulig frie og rige Uddannelse i Intensitet, i Omfang, samt ved dernæst at paavise, at gjennem en saadan normal Livsførelse stræber det ene Menneske at virke udover sin egen personlige, snevre Sfære med samme fysiologisk betingede Naturnødvendighed, hvormed han til Slægtens Forplantning bortgiver af sin egen Overflod, — har disse Psycho-Fysiologer (f. Ex. Guyau: La morale sans obligation ni sanction) ophævet den Modsigelse, hvori Mill uundgaaelig var havnet, og ligesom ved en Navlestreng sammenknyt-

tet Altruismen med selve den moderlige Organisme, af hvilken alt, som ejer Livets Aande i sig, er fremgaaet, det være sig nu som Væsener eller Tanker, historiske Tildragelser eller videnskabelige Systemer.

Samtidig hermed har imidlertid ogsaa Egotismen rejst sig i sin fulde Højde midt i det klare Dagslys. Tiden har endelig, efter en totusendaarig altruistisk Feberdrøm og under tunge Fødselsveer frembragt et Barn, som forløser Moderen fra hendes Febersyner. Friedrich Nietzsche har følt to tusend Aars Kulturarbejde ligge i sin Aand som et Stykke dødt Kjød, det han med Væmmelse kaster fra sig paa Historiens store Affaldsdynge; og ud af de Masser af Blade, som i disse mange Aar har løsnet sig fra Civilisationens Træ paa godt og ondt, dækkende Menneskeaanden Lag for Lag, har han fremgravet en liden grøn Spire, som maaske vil vise sig i Besiddelse af samme vidunderlige Væxtevne, som Kristendommens berømte Sennepskorn.

For Nietzsche er Altruismen i alle dens Ytringer som kristen Kjærlighedslære, som social Ligestillingsprincip, som moderne «réligion de la souffrance humaine», Symptom paa et degenererende Liv. Hen gjennem Tiderne drager sig, efter hans Opfattelse, en Kamp imellem de mange smaa og de faa store, imellem de faa stærke og de mange svage. De smaa og svage, de syge og forkrøblede, de, som intet var eller mægtede hver for sig, og som kun igjennem Sammenslutning kunde opnaa at spille nogen Rolle, har i Aarhundreder ladet sig det være magtpaalig-

gende at forskaffe alle de menneskelige Egenskaber, som var gavnlige for dem og kunde gjøre dem til Herrer, god ethisk Kurs, medens derimod de modsatte Egenskaber brændemærkedes som onde. Ved Hjælp af Kunstgreb, med lumpen List omfortolkede og omdøbte de alle deres egne daarlige Instinkter, Afmagtsfølelser og Slaveinteresser til: «de milde, gode Dyder» — f. Ex. Medlidenhed, Samvittighedskval, Anger, Forsagelse o. s. v. —; Herreracens Adelsfølelse derimod: den stoltes djærve Selvhævdelse, den fines noble Selvtillid, den sundes Dyrkelse af Menneskelegemet og af Jorden, den skjønnes Væmmelse ved Smuds og ved Vantrivsel, — alt dette lykkedes det dem igjennem underjordisk og haardnakket Arbejde at bringe i moralsk Miskredit.

Nietzsche ser i hele Nutidens Udviklingsarbejde kun en Færd hen imod Afgrunden og en Opløsningsproces, imod hvilken det eneste Lægemiddel er at søge i en radikal ethisk «Umwerthung aller Werthe», som atter bringer de aristokratiske Idealer til Hæder og Ære imod de plebeijiske, Egotismen imod Altruismen, eller — for at anvende Nietzsches egen Terminologi — Herrekastens Værdsættelse: god — daarlig imod Slavekastens: god — ond.

Nietzschianismen er imidlertid indtil videre intet andet end Fremtidsreligion. Altruismen derimod er en Nutidsmagt, som vi føler og ser rundt omkring os. Den har formet alle Livsforhold, og den bestemmer den Retning, i hvilken Udviklingen gaar; den har tændt den sociale Revolution, som allerede

lyser ved Horisonten, og det Arbejderherredømme, som kommer, bliver dens største Triumf.

Men om det social-ethiske Spørgsmaal i Egenskab af Tidsspørgsmaalet par préférence alt har maattet sysselsætte Garschin som en moderne Aand, i hvilken alle Samtidens Strømninger bølger, antog det for ham som russisk Digter saadanne Dimensioner, at det fyldte hele Forgrunden i det Billed, som han dannede sig af Verden paa Grundlag af Indtryk fra Hjemlandets Natur og Folk, Liv og Digtning.

Af Omegnen ved Charkow har en, der kjender den fra Selvsyn, meddelt mig følgende Skildring: Landet er en Slette, saa langt Øjet naar, melankolsk, tom og ensformig. Jorden svulmer af Fedme, men Byerne ligner værkbrudne Tiggere, som de ligger der strøede hen over Sletten. I hver Dør, paa hver Tærskel træder den smudsige Fattigdom en i Møde, — den Fattigdom, som er smudsig af Ladhed. Paa kryds og tværs over den uendelige Flade er der draget Veje, men den fede Jord, i hvilken Kjøretøj og Heste synker ned, som fandtes der ingen Bund, gjør dem ubrugelige til Samfærdsel. Om Efteraaret, naar Kjøbmændene sender deres Kornladninger nord paa til Udskibningshavnene, kan man saaledes se det tunge Tog af tungt lastede Fragtvogne, som drager frem tværs over alle Marker. Trægt og mageligt snor det sig frem over den ensomme Slette, under den tunge Efteraarshimmel, som naar en Stemning af Tungsind eller en Tanke om Forgjængelighed strømmer igjennem Menneskesjælen. Ved Siden af

Vognene gaar menneskelige Væsener; nogle af dem er Mænd, andre Kvinder, men om du ikke paa Forhaand ved det, skal du ikke kunne sige, hvilke der er det ene og hvilke det andet, thi de gaar klædte omtrent paa samme Vis; ensartet Slid og ensartet Liv har udjævnet hver Forskjel i Legemsbygningen, det er, som om de endnu staar jord-faste og endnu ikke har naaet at differentiere sig ud af den fælles Grundtype.

Et Naturel saa blødt og sensibelt som Garschins maa have modtaget dybe Indtryk af denne oprørende Ligegyldighed, denne aandelige Dvale, i hvilken Menneskene, sløve som Dyr, slæber sig igjennem Livet uden saa meget som at gide bortvaske Smudset fra deres Kroppe, eller at bøje sig ned imod al den Herlighed, der ligger ved deres Fødder i den fede Mark. Man kan forstaa, at hans unge Sjæl kunde svulme af Medlidenhedsstemninger, og at den Tanke kunde stille sig midt paa hans Vej: her foreligger en Opgave, som du bør føle det som en Pligt at løse. Og naar han da vendte Blikket ud over sit eget personlige Erfaringsomraade og lod det glide hen over sit Fædreland, mødte han samme Sceneri, ligesom gjenspejlet i tusende Facetter: et Folk, nedsunket i Lidelser, Fattigdom og Uvidenhed, og entusiastiske Frelsere, formede i hans eget Billed. I Luften laa endnu et dvælende Ekko af den store Frihedshymne fra Sextiaarene; Sjælene skjælvede endnu af den Humanitetsbegejstring, i hvilken Livegenskabets Lænker smeltede; og naar den unge traadte ind i den Verden, som hans Lands nye Digtere, de store saavel som

de smaa, skabte i deres Bøger, saa han paany Konflikter, som fremkaldtes, og Menneskeskjæbner, som formedes af dette samme Spørgsmaal: Individets Pligt til at leve og virke for Næsten.

Saa godt som hele den moderne russiske Literatur er en Forkyndelse af Altruismen eller i det mindste en Skildring af Altruismen som Princip og Drivkraft i Menneskenes Liv, ligesom den revolutionære Stræben indenfor det russiske Samfund jo ogsaa henter hele sin Glød og hele sit Indhold fra denne Livsanskuelse. Den udgjør det mangfoldigt varierede Tema i Turgénjews Romaner, den trykker Kniven i Haanden paa Dostojewskis Raskolnikow, besjæler og tilintetgjør den sværmeriske Reformator i Tolstojs «Fyrst Neschljudow»; og naar vi kommer til de mindre Digteres Værker — f. Ex. Kruschewans og Fru Krestowskis — møder os samme Type, om end kluntet udskaaren i Træ, og samme Sandhed, skjønt bleven til en Prædiken.

Heri er Garschin da ej heller sine Fæller ulig; det altruistiske Stof fylder mange af hans Noveller.

Jeg har i Indledningen til dette Essay omtalt Skitsen «Kunstnere». De to Malere, af hvis sammenflettede Dagbogsoptegnelser den bestaar, repræsenterer Altruismetanken og dens Modsætning, saaledes som de kan fremtræde indenfor Kunstens Verden. Djedow har, efter gjennem Arv at være bleven økonomisk uafhængig, opgivet sin Ingeniørvirksomhed for helt at kunne vie sig til Maleriet. Han kan ikke forstaa, hvor nogen kan savne Tilfredsstillelse ved

den kunstneriske Gjerning eller tvile paa dennes Højhed. Den gode Kunst, den eneste og rette, er for ham den, der stemmer Mennesket til stille og mildt Drømmeri, den, som blødgjør Hjertet. Han maler, hvad som helst han ser; ser han en Flod, saa maler han en Flod, ser han et Tjern med Fugle, saa maler han dette Tjern; hvorfor han maler just denne Flod eller dette Tjern, reflekterer han ikke over; Aaret rundt producerer han en eneste stor Uendelighed af Solopgange, Solnedgange, Middagsstemninger, Landskaber før og efter Regn, først eller sidst paa Vinteren eller Vaaren osv. osv. — Rjæbinin er en hel anden Natur. Han er den ægte Kunstner; han skildrer sig selv saaledes: «Ligesom et Lokomotiv med aabne Damprør kun har at vælge mellem at rulle paa Skinnerne, indtil Dampen er ude, eller at hoppe ud af Sporet, for fra et Vidunder af Jern og Kobber at forvandles til en formløs Masse, saaledes er det ogsaa med mig: jeg ruller frem paa Skinnerne, der slutter haardt om mine Hjul, men hvis jeg hopper ud af Sporet, hvad saa? Det koste, hvad det vil, jeg maa frem til Stationen, selv om denne Station viser sig for mig som et sort Gab, hvor man intet mere kan skjelne.» Thi jævnsides med, at han er en ægte Kunstnernatur, er han ogsaa Utilist af reneste Vand. Hele hans Virksomhed forekommer ham meningsløs, og han forstaar ikke, hvad de Forfattere mener, der skriver om Kunstens Betydning. «Naar jeg læser dem, vaagner altid samme Tanke i mit Hoved: har den virkelig en saadan? Jeg har

endnu ikke set noget Bevis paa gode Maleriers gode Indflydelse paa Menneskene; hvorfor skal jeg da tro, at noget saadant er til? Hvorfor skal jeg tro det? Netop denne Tro trænger jeg til, trænger saa haardt til den, men hvorledes skal jeg kunne erhverve mig den?» Denne Tvil bringer ham til at tabe Penslen af Haanden, gjør ham tom paa Emner og periodisk impotent. «Om Aftenen, naar Skumringen afbryder Arbejdet, vender man tilbage til Livet og hører paany det evige Spørgsmaal: «Hvorfor?» som ej tillader en at sove, som tvinger en til i Feberglød at kaste sig frem og tilbage paa Lejet og stirre ud i Mørket, som om der stod et Svar skrevet etsteds der ude.» Han ser Glucharjen paa Maskinfabriken. Han begynder at male ham. Ingenting forekommer ham at være lykkedes saa fortrinligt som dette Billede, men denne Tilfredsstillelse gjør ham ikke godt, den piner ham. Alt hvad han forhen har malet, mister enhver Betydning for ham; men han føler tillige, at efter dette Billede er der intet mere tilbage at male for ham, da han for Fremtiden dog ikke vil kunne opnaa en saadan Virkning med noget som med denne Glucharj. «Jeg har ladet dig komme hid,» udraabte Maleren, «fra en kvalm, mørk Dampkjedel, forat du ved din Tilsynekomst skal skræmme denne nøgterne, sirlige, foragtelige Menneskehed. Kom du, som ved min Kraft er fængslet til Lærredet, kom og sku ud fra den paa disse Kjoler og Slæb og raab til dem: «Se paa mig — det er mig, Pesten!» Træf dem i Hjertet, tag deres Søvn fra dem, træd frem for dem

som et Spøgelse! Berøv dem deres Fred, som du har berøvet mig min.» Men til alt dette havde Rjæbinin føjet denne tvilende Sætning: «kan man overhovedet tale om Virkning»; og medens hans Kunstfælle Djedow, den lykkelige, ubekymrede og tvilsfrie, faar Guldmedalje, Statsunderstøttelse til Udenlandsrejse, Udsigt til engang at blive Professor, og andre af denne Verdens Goder, forlader han Kunstnerbanen og hele den glimrende Fremtid, som ventede ham paa denne, for i en Skolelærers fordringsløse Kald at gjøre Nytte, om end i en yderst begrænset Sfære.

Alexei Petrowitsch («En Nat») sidder om Natten paa sit Kammer; foran ham paa Bordet ligger en Revolver. Foragt for Menneskene og Foragt for sig selv har gjort Tilværelsen uudholdelig for ham, og han vil ikke leve længere. Morgenen nærmer sig, og den ensomme Mand staar beredt til at udføre sin Gjerning, da Lyden af en Kirkeklokke, som ringer til Ottesang, igjennem Stilheden trænger ind til ham. «Klokken gjorde sin Virkning; den mindede et forvildet Menneske om, at der udenfor hans personlige indskrænkede Verden, der havde pint ham saa grænseløst og drevet ham til Selvmord, dog endnu fandtes noget andet og mere.» Minderne strømmer ind paa ham, han tager en liden mørkegrøn Bog frem, i hvilken han læser gamle, velkjendte Ord med Duft af hans Barndom, og op fra hans gamle Menneskes Aske stiger et nyt, en Fugl Fønix, hvis Vingeslag lyder som nye, bærende, livssvangre Tanker. «Der

gives jo dog en Verden! Klokken har paamindet mig om den. Da den lød, ihukom jeg Kirken, Folket, de store Menneskemasser, mindedes jeg det virkelige Liv. Didhen gjælder det at gaa, udenfor sig selv, der skal man elske. Som Barn — — alt dette staar jo skrevet her — — —: «Om I ikke omvender eder og bliver som Børn — —». Han syntes, at han forstod alt. «Véd jeg, hvad disse Ord betyder? At omvende sig og blive som et Barn! Det vil sige: ikke altid at stille sig selv forrest, at vriste ud af sit Hjerte denne væmmelige Afgud, dette Misfoster med den store Magt, dette afskyelige Jeg, som gnaver paa Sjælen lig en Orm og stedse fordrer ny Næring. Hvorfra skal jeg nu faa en Sjæl? Du har jo alt fortæret min. Al min Tid, al min Kraft har jeg viet din Tjeneste. Jeg har næret dig, jeg har tilbedt dig; omendskjønt jeg hadede dig, har jeg alligevel tilbedt dig og ofret dig alt det gode, som blev mig til Del. Saa langt er det kommet, takket være denne Tilbedelse! Saa langt, saa langt —!» Den ophobede, kunstlede Bitterhed mildnedes; hans Taarer randt, lettede ham, han bluedes ikke over dem! Hvem der end var kommen ind i dette Øjeblik, saa vilde han ej have holdt dem tilbage, disse Taarer, der tog Hadet fra ham. Han følte nu, at endnu var ikke alt opslugt af Afguden, som han havde dyrket i saa mange Aar, at han endnu havde Kjærlighed og Selvforsagelse tilbage, at det følgelig endnu lønnede sig at leve for at anvende denne Rest. Hvor — for hvad — det vidste han ikke. Men hvad behøver

han ogsaa i dette Øjeblik at vide, hvorhen han skulde vende sit skyldbetyngede Hoved? Han mindedes den Lidelse og den Elendighed, som han havde mødt i Livet, en virkelig jordisk Elendighed, imod hvilken hans i Ensomheden udstaaede Kvaler blev betydningsløse, og han forstod, at han maatte opsøge denne Elendighed, tage sin Andel deraf og saa maaske faa Fred i sin Sjæl. «Forfærdeligt! Jeg tør for Fremtiden ikke leve for min egen Regning og for mit eget Ansvar, jeg maa gaa op i det almene, lide og glædes, hade og elske, ikke for det egne, alt opslugende og ingen Erstatning bydende Jeg, men kun for de almene Sandheder, som nu engang existerer, hvor meget jeg end stritter imod, og som taler til Hjertet, trods alle Anstrengelser for at kvæle dem. Ja, ja!» udraabte Alexei Petrowitsch, heftigt rystet: «Alt dette staar skrevet i den grønne Bog, udtalt i Sandhed og for bestandig: det gjælder at omvende sig, kaste sit eget Jeg fra sig, døde det — —!»

«Men hvilken Nytte har du deraf, du Daare?» hviskede en Stemme til ham.

Men den anden, forhen saa sky, neppe hørlige Røst, tordnede ham dette Svar imøde:

«Ti! hvilken Nytte har du da af at slaa dig selv Saar?»

Alexei Petrowitsch sprang op og rettede sig i sin fulde Længde. Klarhed var kommen over ham og med den Begejstringen. Aldrig før havde han følt en slig Henrykkelse, hverken over jordisk Held eller over kvindelig Kjærlighed. Denne Begeistring

perlede frem i Hjertet, kjæmpede sig op, strømmede ud i en varm, bred Flod, gjød sig gjennem alle hans Lemmer og gjennemvarmede og oplivede for et Øjeblik hele hans ulykkelige stivnede Væsen.»

Hvad denne exalterede, syge Altruist mest af alt elsker at skildre, er Altruismens Martyrer. Om dem har han skrevet et grandiost, symbolsk Digt i sin «Attalea princeps», hvis Indhold er, at det gjælder om at slutte sig sammen i Reformarbejdet, men at den, som holder ud til det sidste for at naa Maalet: Friheden for sig selv og de andre — møder Fejghed hos dem, som nærmest burde have staaet ham bi, og tilsidst faar Døden til Løn.

I den store By var en botanisk Have, i denne laa et Drivhus af Jern og Glas, og i dette stod blandt mange andre Væxter en Kjæmpepalme, som Direktøren kaldte Attalea princeps. Den følte sig meget ensom blandt alle disse Planter, der misundte den og kaldte den hovmodig, fordi dens Krone ragede flere Alen op over dem alle. Mere end alle de andre længtes den efter sit Hjemlands Himmel, thi den stod nærmest ind til det, som skulde erstatte den, nemlig det grimme Glastag, gjennem hvilket en sjelden Gang skimtedes lidt blaat: en virkelig blaa Himmel, ihvorvel fremmed og bleg.

En Dag, da Plantekrybet ved dens Fødder kivedes mellem hverandre, sagde Attalea: «Lad være med at trættes og tænk hellere paa at handle. Hør efter, hvad jeg siger. Vox i Højden og Bredden,

bred eders Grene ud, træng paa imod Jernrammerne og Glasset, saa springer vort Drivhus i Stykker og vi bliver fri. Om en eller anden liden Gren presses mod Ruderne, skjærer man den naturligvis af, men hvad skal man gjøre med hundrede kjække, kraftfulde Stammer? Blot vi er enige om Sagen, saa sejrer vi.»

Men de andre Planter var enige om, at Attaleas Tale var den rene Galskab; hver og en var bange for sit Skind.

«Naaja, som I vil!» svarede Attalea. «Nu véd jeg, hvad jeg har at gjøre. Jeg skal lade jer i Fred! lev som I vil, trættes med hverandre, tvistes om, hvor meget Vand I behøver, og bliv i Evighed staaende under en Glaskuppel. Jeg skal gaa min egen Vej, om end ensom. Jeg vil ikke længere se Himlen og Solen gjennem dette Gitter — og jeg skal se dem!»

Og den voxte og voxte; den anvendte alle sine Safter paa at skyde i Højden og lod Rødderne og Bladene hjælpe sig frem saa godt de kunde. Til Tider syntes den, at Afstanden til Hvælvingen aldeles ikke formindskedes. Da opbød den alle sine Kræfter. Saa kom den nærmere og nærmere til Taget, og endelig rørte et ungt Blad ved den kolde Glasrude og Jernrammen.

En Maaned til gik hen. Attalea tog til i Højde. Tilsidst trykkede den haardt mod Tremmerne. Der fandtes ej længere Plads for den til at voxe i. Da begyndte Stammen at bøje sig krum. Dens bladrige Krone brødes af, de kolde Jernstænger trængte ind

i de spæde, nye Blade, sønderskar og lemlæstede dem, men Træet var egensindigt, klagede ikke over Bladene, pressede sig, ubekymret om alt, imod Gitterværket, og Gitterværket, skjønt af haardt Jern, begyndte at give efter.

En Dag hørtes i Drivhuset et stærkt Knald. En grov Jernstang var brusten. Klingrende faldt Glasskaarene til Jorden. Stolt løftede Palmens grønne Krone sig over Glashvælvingen.

Det var langt hen paa Efteraaret, da Attaleas Krone trængte ud igjennem det knuste Glastag. Der faldt en fin Regn, blandet med Sne; Blæsten jagede graa, sønderflængede, lavt hængende Skyer frem for sig. De syntes at ville omfavne Palmen. Træerne havde allerede mistet deres Blade og saa ud som stygge Lig. Kun Furuen og Granen havde endnu deres mørkegrønne Naale. Træerne saa vredt paa Palmen. «Du kommer til at fryse ihjel!» syntes de at ville sige til den. «Du véd ikke, hvad Frost vil sige. Du kan ikke udholde den. Hvorfor er du trængt ud af dit Drivhus?»

Da forstod Attalea, at det var forbi med den. Den stivnede af Rædsel. Skulde den krybe ind under sit Tag igjen? Men det lod sig ej længere gjøre. Den maatte blive staaende i den kolde Blæst, føle dens Stød og Snefnuggenes isnende Berøring, se paa den graa Himmel og den karrige Natur.

Man sagede Frihedshelten af langt nede ved Roden og slæbte den ud i Baggaarden, hvor den snart laa halvt begravet i Smuds og Sne.

Saa inderligt gjennemsyrede af Altruismens Aand er de Mennesker, hvem Garschin har givet Kjød af sit Kjød, Ben af sine Ben, Blod af sit Blod, at den følger dem ind i selve Vanviddet og farver selve den Verden, som de skaber sig indenfor Galehusets Vægge. Derom vidner den berømte Novelle «En rød Valmue». Den ulykkelige, som Digteren her skildrer — hvem det er, derom oplyser Garschins Biografi — «syntes at han befandt sig i en Slags fortryllet Fekreds, i hvilken al jordisk Kraft var samlet, og med overmodig Entusiasme ansaa han sig selv for Midtpunktet i denne Kreds. Alle hans Kammerater paa Sindssygeanstalten havde forsamlet sig der for at udføre et Arbejde, hvorom han havde den dunkle Forestilling, at det var en Stordaad, ved hvilken alt ondt skulde udryddes af Verden.»

Hvorledes dette Værk skal gjennemføres, véd han til en Begyndelse ikke. Naar han spadserer i Hospitalets Have, føler han en varm Overbevisning om, at «snart, snart skal Jerntremmerne splintres og Frihedens Sol staa op for alle disse fordømte, de skal ile med at prædike deres Lære i alle Lande, og Verden skal rystes, afkaste det gamle Klædebon, som vansirer dens sande Skikkelse, og fremstaa i ny, forædlet Skjønhed.» Men hvorledes, paa hvilken Maade, med hvilke Midler?

Men saa ser han en Dag i Hospitalets Have tre Valmueplanter af en ejendommelig Art; Blomsterne var mindre end de almindelige og udmærkede

sig ved en usædvanlig højrød Farve. Instinktivt har han henad Aften afbrækket den ene; da han saa om Natten ligger søvnløs paa sit Leje, véd han hvorfor: han har derved opfyldt en Pligt imod Menneskeheden. Fra det Øjeblik, han opdagede den højrøde Valmue, anede han, hvori hans Mission bestod. I den straalende Blomst laa al Verdens Ondskab samlet. «Det var, efter hans Opfattelse, ved den, at alt ondt holdtes i Live; den sugede det uskyldigt udgydte Blod i sig (derfor var den saa rød), alle Taarer, al bitter Galde. Den var et mystisk, gruopvækkende Væsen, Modsætningen til Gud, Ariman, som havde antaget en ubetydelig og uskyldig Skikkelse. Den maatte rives af fra sin Stængel og dræbes. Men ikke nok hermed, — medens den kvaltes, var det nødvendigt, at den ikke fik Lejlighed til at udgyde sit Onde i Verden. Det var derfor, han gjemte den ved sit Bryst. Til om Morgenen haabede han, at Blomsten skulde have mistet al sin Kraft. Dens Ondskab vilde søge sig Vej ind i hans Bryst, hans Sjæl, og der enten sejre eller besejres — i første Tilfælde vilde han selv bukke under, dø, men dø som en ærlig Stridsmand, som Menneskehedens ypperste, fordi ingén før ham havde vovet at indlade sig i Kamp med al Verdens Ondskab paa én Gang.»

I denne illusoriske Kamp bortødsler han alle sine Kræfter. Han bryder den anden Blomst, den tredje; hver Gang optager han paany den indbildte Kamp. Han mærker, hvor Ondskaben snor sig ud af Blomsten i lange, ormeagtigt bugtede Bække, der

gjennemsiver hele hans Væsen med deres Gift. Han udfører sin Mission fuldt ud; men Anstrengelsen dræber ham. En Morgen fandt Sygevogteren ham død i Sengen. «Hans Ansigt var stille og lyst; de udmattede Træk med de tynde Læber og de dybt indsunkne tillukkede Øjne bar Præget af en vis overmodig Lykke. Da de lagde ham paa Baaren, forsøgte de at aabne hans Haand, men den forblev fast knyttet. Den døde bar sin Trofæ med sig i Graven.» Trofæen, som den døde gjemte i sin lukkede Haand, var den sidste Valmue, sønderklemt.

Et dybt Symbol! Vil maaske den altruistiske Digter med dette sige, at mangen ædel Mands bedste Stræben ej er stort klogere end denne Daares fixe Idé? At alle altruistiske Idealer er Kimærer?

I denne Skitse løber Forbindelsesstien imellem det altruistiske Felt i Garschins Digtning og det pathologiske.

IV.

Rundt omkring de bevidste og normale psychiske Fremtoninger løber et bredt Belte mystiskt, anormalt Sjæleliv. Det er den underjordiske Rod, fra hvilken de første skyder frem som Stænglerne; men det er tillige Blomsterne, hvori disse Stængler afslutter deres Væxt. Det er vævet af alle de Elementer, der befinder sig over eller under Civilisations-Gjennemsnittet.

Det er Urgrund og Overmodenhed, Kultursygdomme og Atavismer, Geni og Vanvid, de første Slægters primitive Instinktliv og de sidstfødtes artificielle Liv, Kjernen, som ligger i Jorden, saavel som Kjernen, der ligger indenfor det raadnende Frugtkjød, Mystik og Pathologi.

Vor Samtids Mennesker, der selv lever et sygt og kunstlet Liv i grel, elektrisk Belysning, har tillige fordybet sig i Naturens store Labyrint for at finde den Ariadnetraad, der kan sammenknytte det moderne Kulturmenneske med Urslimet. Digterne, disse skjælvende Følehorn, som Slægten strækker frem for sig paa sin krybende Vandring hen gjennem Tiderne — disse fine Organismer, i hvilke Essensen af Tidens Evne og Stræben uddestilleres —, Digterne i vor Tid drikker med et næsten sygeligt Begjær de Safter, der fra det menneskelige Livs Urrod er stegne op igjennem de mangetusendaarige Stammer for omsider at prange og dufte i en Decadenceperiodes sygelige Drivhusblomster.

I et gammelt Kulturland som Frankrig, hvor Menneskene i Aarhundreder er blevne subtiliserede, og hvor Livet er bleven indskrænket til en simpel Ligning, som den første den bedste Skolegut kan løse, — i Frankrig optræder Literaturen som et Herbarium af alle et depraveret Livs Artvarieteter. I Rusland derimod, denne den europæiske Civilisations sidstfødte, ligner den unge Skjønliteratur et Barn, som staar midt i Fordærvelsen, et Barn, hvis Blik, bag dets tidlig modne Nysgjerrighed og usunde Af-

finitet, røber et Troskyldighedens gribende, dybe Drømmeri.

Der findes en Kvindetype, der for Garschin har været saa mystisk lokkende, at han har behandlet hende i to særskilte Noveller, hvoraf den ene er den længste, han har skrevet («En Episode» og «Nadeshda Nikolajewna»). En nærbeslægtet Kvindetype forekommer skildret i et af den moderne franske Literaturs Hovedværker, i Jean Richepins «La Glu». Begge Digtere har skrevet deres Arbejder paa Grundlag af samme lønlige Sympathier, samme dybtliggende Kunstner- og Psycholog-Interesser; men det er ved denne Lejlighed interessant at se, hvorledes — under Franskmandens og Russerens Opfattelse og Skildring af et og samme Motiv, en og samme Model, en og samme Livskonflikt — to vidt forskjellige Folkefysionomier aftegner sig imod den fælles Baggrund af Tidsaanden.

Richepins *La Glu* er en parisisk Kokotte, et Monstrum af kjønslig Lystenhed, et legemliggjort Kjødets Evangelium. Hun selv er for Mændene intet andet end Sanselighed, og Mændene er paa deres Side heller intet andet for hende end Sanselighed. Hendes Lystenhed er umættelig, — abnorm, ganske som hendes Legeme, der er selve Perversitetens Symbol. Enhver Mand, der kommer hende nær, drages uimodstaaeligt ind til hende, suges fast, holdes fast, — hun er «Limpinden». Det Forhold mellem hende og Fiskergutten, hvorom Romanen handler, er intet som helst andet end en Række Samlejer. Den

parisiske Kokotte opfører en vild Kjødets Farce, som man med et mildt Navn kunde kalde «Hannen og Hunnen», og Naturbarnet fra Fiskerlejet skraaler, af fuld Hals og i god Tro, sit naive Blodets Halleluja.

Nadeshda Nikolajewna er en petersborgsk Medsøster af «La Glu», i Besiddelse af samme Evne til at fastholde alle Mænd, der kommer indenfor hendes Kreds. De er hinanden saa lige som to Varieteter af samme Plante, disse to Kvinder; i Grunden er det et og samme Ansigt, men det er et af dem, der helt forandrer Karakter, eftersom de sees en face eller i Profil.

Nadeshda Nikolajewna er en russisk «La Glu», skildret af en russisk Digter; ogsaa hun er et pathologisk Fænomen, men opfattet under Synsvinkel af Naturgaade, af mystisk Aabenbaring. Hendes Naturèl og Liv har faaet en abnorm Retning; men hun er ikke bleven dreven af perverse Tilbøjeligheder, tvært imod af en dybtvirkende Naturmagt, der er af det gode. Hun er ikke et sygeligt overforfinet Menneske, som kræver Raffinementets Drivhushede for at trives; hun er netop en stærk, sund, stolt Kvinde, som ligger saa nær ind til Naturens Moderbarm, at hun ej kan leve et Samfundsliv. Hun har forladt «det gode Selskab», hvortil hun hørte, fordi hun af sin inderste Natur blev tvungen til at foragte det. Hun tramper frem midt gjennem Dyndet, men hun gjør samtidig det mest straalende stolte Kast med Nakken ad alle de hæderkronede Ynkeligheder og alle de Dyr i Menneskeham, der gaar tørskoede inde paa Fortouget.

Hun er — hun ogsaa — en veritabel «La Glu» for alle Mænd. Men medens denne Egenskab hos Richepins monstrøse Kokotte synes at være en blot og bar Hudens Heftplasternatur, er den hos den russiske Digters faldne Kvinde en mystisk, storslaaet, dybtliggende og dybtvirkende Magt, hvis Væsen man ikke forstaar, og ligeoverfor hvis Virkninger man derfor staar uvidende og spørgende. Det er ikke kun en kjønslig Lystenhed, hun vækker; hun gjennemtrænger, opriver, omskaber hele Mennesket. Den haarde gjør hun god og blød, den ufrugtbare frugtbar, Hverdagsmennesket fylder hun med Lidenskab, hos den uerfarne vækker hun Kjærlighedens slumrende Poesi. «La Glu» er en giftig Urt, der blomstrede i en Baggaard i Storstadens Smaagader, gul og vantreven; Nadeshda er som den vilde Rose, tabt i en Rendesten. Og medens Franskmandens Skildring er bedsk og ram som selve den perverse Nydelse, er Russerens Digt saa blødt og varmt som hans Fødelands sorte Jord.

I de allerfleste af Garschins Noveller forekommer pathologiske Fænomener, enten som Hoved- eller Bimotiv. Garschin er imidlertid ikke en blot og bar Psychiater, der anatomerer Menneskesjæle; han er fremfor alt Mystiker og Moralist. Han sætter det psychologiske Motiv i ethisk Belysning, eller uddyber og udvider det, indtil det voxer sammen med den Naturgrund, som udgjør det store Mysterium.

Hvor han i «En Nat» skildrer den Samtidens Sygdom, der bestaar i Mangel paa Evne til at leve Livet

helt og umiddelbart, paa godt og ondt, saaledes som Barnet og Naturmennesket lever det, lader han Ofret for denne Reflexionssyge i den sidste Time, da han allerede sidder med Mordvaabnet i sin Haand, finde Bod og Frelse i den altruistiske, kontra-egoistiske Sandhed. Hvor han i «Et Møde» fremstiller et Exempel paa samme Sygdoms mindre opbyggelige Følger indenfor det rent moralske Omraade, taler han ved Hjælp af en anden Person den ungdommelige Troskyldigheds Sag imod Fordærvelsen. Hvor han i «En rød Valmue» giver en Analyse af et Vanvidstilfælde, er det selve den altruistiske Stræben som pathologisk Fænomen, han vælger til Gjenstand for sin Undersøgelse, — øjensynlig fordi der gives ham Lejlighed til symbolsk at fremstille en slig Stræbens Art og Skjæbne. Hvor han, som i «En Episode», berører Problemet om Personlighedens Fordobling, er det for — ligesom Poe i «William Wilson» — at betone, hvorledes det gamle, bedre Jeg kan leve et virkeligt, om end dulgt Liv i det nye Væsen, der i Forfaldets Dage har bredt sig ud over, bedækket og omsluttet det første. Hvor han i «Soldaten Ivanows Erindringer fra den russisk-tyrkiske Krig» giver Udtryk for den exalterede Begejstring, hvormed han selv stillede sig i Geleddet og styrtede sig ind i den blodige Leg, bliver den til noget beslægtet med Tyrens Raseri ved Synet af rødt, og den vildes Skræk ved et usædvanligt Naturfænomen, bliver til et Udslag af de ukjendte, sammensatte Kræfter, der virker fjernt nede i den dyriske Organisme.

Af samme Natur er den Form af Angstsyge, hvorom Garschin fortæller i «En Kujon», Krigsangsten. Denne Rædsel for Krigen og alt hvad Krigens er, der har saa dybe Rødder i den menneskelige Natur, bliver i det af Garschin skildrede Tilfælde til et pathologisk Fænomen, dels derved, at den optræder hos et Individ, som under alle andre Forhold rolig kan se Døden i Øjet, dels derved, at den ligesom Snylteplanter overgror og kvæler den Organisme, hvorpaa den har fæstet sig, smitter hele dette Menneskes Sjæleliv, alle dets Tanker, alle dets Følelser, fylder den Horisont helt, mod hvilken det skrider frem. Den unge Læge spørger sig selv fortvilet, om muligens hans Nerver skulde være anderledes organiserede end andre Menneskers, efterdi Krigstelegrammerne ophidser ham saa langt stærkere end hans Venner. «Jeg begriber ikke, hvorledes Mennesker kan bevare deres Ro, naar de læser: Vort Tab er kun ringe, nogle Officerer og hundrede Mand saarede, halvtredsindstyve Mand døde. Man glæder sig tilmed over, at Tallene ikke er større! For mine Øjne træder ved Læsningen af disse Linjer et blodigt Billede frem. Halvtredsindstyve døde, hundrede Krøblinger! . . . og det kalder man et ringe Tab! Hvor gaar det til, at vi føler os ganske grebne, naar Aviserne fortæller om et Mord, eller naar et Par Mennesker paa en eller anden Maade forulykker?» Naar under en Samtale med en Ven denne Tanke pludselig melder sig hos ham, fuldt bevidst, uundgaaelig, skaanselløs, at Turen til at drage i Felten

inden kort Tid ogsaa vil komme til ham, trækker hans Hjerte sig krampagtig sammen, og han begynder med sygelig Haardnakkethed, behersket af en fix Idé, at veje mod hverandre alle eventuelle Muligheder: «Naturligvis kommer Turen ogsaa til Reserven, thi naturligvis vil Krigen trække i Langdrag. Og selv om denne Krig snart skulde være til Ende, hvad var der saa vundet derved? Hvor længe vilde det saa vare, inden en ny Krig begyndte? Hvorfor monstro Krigen pludselig skulde ophøre? Det forekommer mig, som om denne Krig kun var Forspillet til kommende Krigsbegivenheder, fra hvilke hverken jeg eller min lille Broder eller min Søsters Diebørn vil blive frelste. I hvert Tilfælde er det sikkert, at Turen først og det snart kommer til mig.» Da Efterretningen indløber om Slaget ved Plevna, hvor Russerne havde 12000 døde og saarede, udregnede han, at om disse 12000 Mand lagdes i Række, Side om Side, vilde det udgjøre en Strækning paa 8 Verster. Han ræsonnerer ikke over Krigen, han føler og ser kun de udgydte Blodstrømme. «En Tyr, for hvis Øjne en anden Tyr slagtedes, vilde maaske kunne føle noget lignende . . . Den fatter ikke Hensigten med denne Slagtning, stirrer paa det strømmende Blod og brøler fuld af Fortvilelse, med klagende Stemme.» Denne Krigsangst antager efterhaanden Form af Monomani. «Bestandig nye Slagtninger, nye Kvaler, nye Lig. Naar jeg har læst Aviserne, er jeg ikke i Stand til at foretage mig nogetsomhelst. I Stedet for Linjerne ser jeg Rækker af fal-

dende Mennesker, Pennen synes mig at være et Sværd, der slaar sorte Saar i Papiret. Hvis denne Tilstand vedvarer længe, frygter jeg for, at der skal indfinde sig Hallucinationer hos mig.» Da en af hans Venner rammes af en dødbringende Kræftsygdom, forekommer han ham som en af Krigsbulletinernes Titusend. «Ved Hjælp af hans Sygdom og hans Lidelser forsøger jeg at maale Størrelsen af det onde, som Krigen afstedkommer. Hvor megen Kval og Sorg findes ikke her, i et Værelse, paa en Seng, i et Bryst! — og alt dette er kun en eneste Draabe i dette Ocean af Lidelser og Kval, som tynger paa utallige Mennesker, der, døde og halvdøde, stønnende og vridende sig af Smerte, ligger rækkevis nedmejede paa Slagmarken.» Terningen falder, han stikkes ind i Geleddet. «Nu», skriver han, «nu kan det være et og det samme; jeg flyder med Strømmen. Bedst er det hverken at tænke eller ræsonnere, kun lade Skjæbnen raade; i værste Tilfælde kan man jo skrige, hvis det gjør altfor ondt.» Da saa Timen er slaaet, og Kuglerne piber ham om Hovedet, kaster han Bøsse og Tornister og løber sin Vej; men en Kugle naar dog at tage ham.

En Aand som Garschin, paa en Gang subtil og drømmende, er hjemmevant paa alle de psychologiske Grænseomraader, hvor det ubevidste flyder over i det bevidste, og Dag og Nat smelter sammen til en Skumring, hvori alle Former forvrides og Proportionerne bliver groteske. Garschin er Specialist i den Flora, der trives paa Grænsen mellem Søvn og Vaa-

gen, mellem Feber og Rekonvalescens, mellem Geni og Vanvid. Derfor evner han ogsaa som ingen anden at afmale med alle dens Schatteringer den Smerte, der i sit Overmaal bliver til Følelsesløshed og Ligegyldighed — saaledes som han har gjort det i det lille Mesterværk «Fire Dage», denne Text til Wereschagins Krigsmalerier, i hvilken han skildrer en saaret Soldats fire Dages Ophold blandt alle en Slagmarks Vederstyggeligheder.

Subtil og drømmende, — saaledes er Garschin. Han var et af disse Menneskehedens Adelsbørn, der bliver til pathologiske Fænomener, fordi de har for stort et Hjerte. Saaledes viser hans Portræt ham ogsaa: et vegt Armenieransigt med dueblide Øjne under en Pande, formet som en Kvindes.

Max Stirner.

Garschin er i den samtidige Digtning den mest udprægede Repræsentant for Altruismen som Livsopfatning og Leveregel. Hans Modpol er Nietzsche; denne betegner, i en ulige videre Sfære, den personificerede Egoisme som Livsopfatning og Livsnorm. Det er et mærkeligt Træk i Tidens Psychologi, at hos dem begge blev Tidstanken i det ene som det andet Tilfælde pathologisk, en Ytringsform for Afsindighed.

Nietzsche opfattes nu almindeligt som et med den moderne individualistiske Livsfilosofi. Mindre kjendt er det, at denne Messias for et halvt hundrede Aar tilbage havde sin Johannes den Døber i Max Stirner.

Max Stirner tilhører de Forfattere, der skriver for en Generation, som først vil komme, naar de selv er døde og — glemte. Gud Fatum bruger dem som Redskaber ved et af disse anakronistiske Skjælmstykker, som han til alle Tider har elsket. Den Streng, som vibrerer i dem, er ikke spændt over

samme Stol som alle Tidens øvrige Strenge og kan ikke klinge sammen med disse til Tidens Melodier; Resonansbunden ligger i Slægter, der endnu slumrer i det ufødte og uformede. Ensomme gaar de gjennem Livet og forsvinder, som om de ikke havde været til, uhørte, useede, aldrig tilfredsstillede i det, som var deres inderste jeg, oftest mishandlede og forkomne, — gjemte og glemte —, i Livet og i Døden. Naar saa engang den rette Slægt kommer, faar de for sammenskudte Midler en Sten paa sin Grav og en Indskrift paa det Hus, hvori de har levet og arbeidet og slidt ondt, medens deres Navn og deres Værker fejrer Gjenopstandelsens glade Fest.

Omtrent saaledes er det ogsaa gaaet Max Stirner. Af sin Samtid forblev han saa godt som fuldstændig upaaagtet, og endog i de to nyeste Arbejder over «Das junge Deutschland», hvortil han hører, af Johannes Prølss og Georg Brandes, savnes hans Navn. Han har behøvet just et halvt Aarhundrede, førend man begyndte at lægge nogenlunde Mærke til ham. At han i disse femti Aar har havt spredte Læsere, Beundrere og Disciple, er vel sandsynligt; men først nu er ialfald den Tid kommet, da hans Idéer ligesom ved et Trylleslag begynder at tænde saa almindelig og udstrakt, at han fremstaar som en hel Generations Mand, og at man saa smaat kan tænke paa at tale om «Stirnerianer» og Skole. Det er ganske naturligt, at dette er skeet i disse den yderste Individualismes Dage, i den Nietzscheianske og socialanarkistiske Individualismes Dage, i den «aristokratiske

Radikalismes» Dage. Thi Max Stirner er Nietzsche før Nietzsche; og den første Gjøren opmærksom paa ham, der naturligvis ikke kunde finde Sted i anden Form end Apotheosens, er udgaaet fra «anarkistisk» Hold. I Virkeligheden er det fra disse to Synspunkter, det aktuelt har Interesse at studere Max Stirner: som Forgjænger for Nietzsche og som den endelig fundne Drivkraft til den nye Gruppes Kværn, der har brudt sig ud af den doktrinære og disciplinære demokratiske Socialisme. Det vil ved Undersøgelsen fremgaa, at Nietzsche i den Grad fremmaner Billedet af Forfatteren til «Der Einzige und sein Eigenthum», at man har vanskeligt for at holde dem ud fra hinanden; samt endvidere, at nogensomhelst Tilknytningspunkter til praktiske Øjemed aldeles ikke forefindes hos Stirner. Og tillige skal paa samme Tid Max Stirner i begge Henseender vise sig som Barn af sin Tid og som Medlem af 48 Aars Slægten.

Om Stirners Liv og Skjæbne har hidtil lidet været kjendt. I Forordet til den i Reclams Universal-Bibliothek nylig udkomne Edition af hans Værk meddeles blot, at hans virkelige Navn er Kaspar Schmidt, at han er født den 25de Oktober 1806 i Bayreuth og død den 26de Juni 1856 i Berlin som Lærer paa en Pigeskole og Journalist, i stor Fattigdom. Formodentlig vil dette Mørke snart opklares. John Henry Mackay, «Anarkismens Lyriker», Forfatteren til Romanen «Nihilister», er for Tiden sysselsat i Berlin med at samle alle tilgjængelige biografiske Data.

I.

Max Stirners Navn og Betydning er udelukkende knyttet til et Værk: «Der Einzige und sein Eigenthum.» Bogen udkom 1844 (et andet Oplag 1882, hos Otto Wigand i Leipzig). Dens Indhold er i Korthed følgende:

Selve Principet i dette bevægelige noget, som er Menneskelivet, er: Kampen for at hævde Selvet (Kampf der Selbstbehauptung). Den er gjennemgaaende for alle Aldre og alle Tider, hos Individet saavelsom i Historien. Hvad det gjælder om, er altid det samme: sejre eller ligge under, Herre eller Undersaat.

I Barndomsalderen antager denne Befrielseskamp den Form, at vi søger at finde Tingens Aarsag, at komme til Klarhed over Tingen, bagom Tingen; naar vi først har opnaaet dette, føler vi os trygge. I samme Øjeblik som Barnet gaar over til at blive Yngling, forandrer Kampen Form: man søger nu ikke længer at faa Tag i Tingen, men i de Tanker, som ligger skjulte i dem. Man betragter sig som Aand i en aandelig Tilværelse og sætter som sit højeste Maal at destillere ud af sig selv det rent aandelige, den fuldendte Aand, samt af Tilværelsen det væsentlige, Væsenet, Idéen, Idealet. Med Manden indtræder en tredje Fase. Han tager Verden aldeles som den er og mener, at man skal fare saadan frem i Verden, som det stemmer med ens Interesser og ikke med ens Idealer. Den Tilfredsstillelse, han søger, er ikke

ensidig, partiel, men total, legemlig som aandelig, alsidig egoistisk, «Befriedigung des ganzen Kerls». Barnet havde kun sanselige, d. v. s. tanke- og idéløse Interesser, Ynglingen kun aandelige; Manden har legemliggjorte, personlige, egoistiske Interesser. Ligesom Ynglingen altsaa betegner den første Griben af Selvet («Die erste Selbstfindung»), idet Mennesket derved griber sig selv som Aand, betegner Manden dets anden Griben af Selvet, idet det griber sig som legemliggjort Aand. Ligesom jeg har fundet mig selv bagom Tingen, og rigtignok som Aand, maa jeg ogsaa istedetfor at miste mig selv ligeoverfor den fuldkomne Aand «hinsides», senere finde mig selv bagom Tankerne som disses Skaber og Eier («Eigner»). Tankerne havde nemlig selv antaget legemlig Form, var blevne Spøgelser; og jeg behøver blot atter ødelægge deres Legemliggjørelse for at kunne tage hele Verden som den er, som mit, min Ejendom, — med andre Ord henføre alt til mig («alles auf mich beziehen»). Og den fjerde Alder da, Oldingen? «Wenn ich einer werde», svarer Stirner, «so ist noch Zeit genug, davon zu sprechen.»

Nu mener Stirner videre, at disse trende saaledes karakteriserede Faser i det enkelte Menneskes Liv svarer nøje til trende store Epoker i Menneskeslægtens Historie. Barndommen, det «realistiske» Trin, finder sit tilsvarende Udtryk i Antiken, i den førkristelige Tid; Ungdommen, det «idealistiske» Trin, i den kristelige Tid, regnet helt til den Dag idag, de aller nyeste nye Aander (Feuerbach, Bauer o. s. v.) inklu-

sive; tilsidst Mandsalderen, det «egoistiske» Trin, i den Max Stirnerske Epoke af Verdenshistorien, som skal komme. Efter denne Opfatning forstaar man jo meget godt, at der endnu er god Tid til at stille Horoskopet for en eventuel fjerde Epoke: det er endnu længe did.

Vore førkristelige Forfædre, som gaar under det gjængse Navn «de gamle», burde derfor egentlig kaldes «Børnene» i Modsætning til os voxne. Ligesom for Barnet var ogsaa for Helleneren den ydre konkrete Natur det eneste, der oprindelig existerede som Modsætning til Mennesket. Antikens Overgang til Kristendom er et parallelt Fænomen med Barnets Overgang til Yngling; den Metamorfose, som foregaar, er i begge Tilfælde den samme. For Helleneren — ligesom for Barnet — var Verden det, bagom hvilket det gjaldt at komme, og bagom hvilket han virkelig ogsaa kom, — gjennem et langt Kulturarbeide. Første Stadium af dette betegnes af Sofisterne, der i Aanden opdagede Menneskets virkelige Vaaben i dets Kamp for at hævde Selvet ligeoverfor Naturen, den ydre Verden, — rigtignok Aanden opfattet kun som Vaaben, med andre Ord som Middel, omtrent paa samme Maade som for Barnet Listen og Trodsen —, Aanden som den alt beherskende Forstand. Det andet Stadium af græsk Aandsfrigjørelse kom med Sokrates. Forstandens Almagt var vistnok bleven proklameret, men Hjertet havde vedblivende været knyttet til den Natur, som Forstanden havde overvundet. Sokrates løste ogsaa Hjertet ud af dets

Fangenskab gjennem den Lære, at det lidet forslog, at man brugte sin Forstand ligeoverfor Gjenstandene, naar man ikke derunder tillige tjente en god Sag, med andre Ord, at man maatte eje et rent Hjerte, hvis Forstanden skulde kunne vinde Agtelse. Hjertet maatte renses og dannes, og det saaledes, at alt verdsligt blev «vor ihm zu Schanden». Denne af Sokrates indledede Kamp afsluttedes først paa Antikens Dødsdag. Det sidste Udslag gjorde Skeptikerne, der for Hjertets Vedkommende naaede den samme «Renhed» (= Tomhed), som Sofisterne havde bibragt Forstanden, — nemlig ved at rense samme for alt Indhold og bringe det til ikke mere at slaa for nogetsomhelst, med andre Ord, ved at gjøre Mennesket fuldstændig ligegyldigt, «beziehungslos», ligeoverfor det timelige, Verden. Hvad hele Antiken søgte, var den bedste Maade at ordne Mellemværendet med Verden, eller om man saa vil: Nydelsen af Livet; dette havde Stoikernes Ethik ikke mindre end Epikureernes gaaet ud paa. Men med Skeptikerne brødes ethvert Forhold til Verden som betydningsløst; alt hvad som nu er tilbage af Tilværelsen, er Mennesket, — Mennesket, som ikke længer bryr sig om Verden omkring sig. Saaledes blir Antiken færdig med Tingenes Verden; og med Aandens Verden begynder Kristendommen.

Dennes Regimente omspænder allerede — under mange Omvæltninger — et Par tusend Aar og varer endnu idag.

Imidlertid — ihvorvel Antiken og Kristendom-

men var Modsætninger betræffende det, som de underkastede sig eller kjæmpede imod under Kampen for Selvets Hævdelse, — var de dog enige i Opfatningen af dette noget som et højere, et guddommeligt, et hinsides. For de gamle var Verden en Sandhed; for de nye var Aanden en Sandhed. De nye har derfor havt sin Frigjørelseskamp ligesom de gamle; de første som de sidste dreves uimodstaaelig af Selvhævdelsesprincipets Dæmon til at komme den «Sandhed», der var Spørgsmaal om, i Ryggen. Derfor fremviser de nyes Kamp aldeles de samme Gjennemgangsstadier som de gamles. I Middelalderen holdtes Forstanden fangen under de kristelige Dogmer, ligesom i den antike Tid under Tingenes Dogmer, Naturmagterne; i Aarhundredet før Reformationen emanciperede den sig til en kjættersk fri Leg med sin fordums Herre, ligesom tidligere under Sofisterne; og med Reformationen indlededes den Hjertets Frigjørelse fra dets Indhold, hvoraf omsider har resulteret den almene, tomme Hjertelighed, den almene Menneskekjærlighed, Kjærligheden til Mennesket i sin Almindelighed («der Mensch»), og som har sit Sidestykke i den sukcessive Udtømmelse, som Skeptikerne for et Par Aartusender siden fuldstændiggjorde. Ligesom Aanden før er kommet bagom Tingene, er den nu kommet over dem, det vil sige, den har byttet de jordiske Gjenstande med metafysiske Virkeligheder, med andre Ord atter bare skaffet sig en ny Herre, hvis Slave den er bleven. Menneskeheden er i dette Øjeblik Ynglingen, der vil aande-

liggjøre Tilværelsen, Ynglingen med sine Verdensfrelses- og Verdensforbedringsplaner; og han udvikler sig til at komme bagom Aanden, ligesom han allerede er kommet bagom Tingen, til Emancipation fra begge Dele, det vil sige til at blive Manden, Egoisten, frem mod den Stirnerske Epoke. Men endnu er Mennesket ikke kommet ud af Slaveriforholdet til Aanden; de nyeste nye gaar endnu der inde i Cirkelen; Feuerbach f. Ex. er intet andet end den sidste Theolog. Thi enten det højeste Væsen henlægges udenom os og kaldes «Gud», som af Religionen, eller inde i os og kaldes «Væsenet», «Mennesket», som det nu med Deling af Jeget sker i den Feuerbachske saakaldte Atheisme, — det gjør ingen Forskjel; Modsætningen til et «hinsides i det hinsides», varer fremdeles; Aanden er ligesaalidt som før ét med os, Del af os, Side eller Egenskab hos os, men som «det egentlige Jeg», «det væsentlige Jeg» Herre over den mere værdiløse Del. De samtidige saakaldte Atheister driver Gjæk med det højere Væsen, être suprême, eller hvilket Navn det ellers kan have, uden at mærke, at de selv tilintetgjør et forudværende højere Væsen, kun for at skaffe Plads for et nyt, «der Mensch». Dette naar udover hvert særskilt Menneske, gjælder for mere end et Menneske; og de Sandheder, Retskrav og Idéer, der fremgaar af dette Begreb, maa æres og helligholdes som Aabenbaringer af det samme, aldeles som tidligere — i engere Forstand — paa det religiøse Omraade. Striden drejer sig altsaa kun om, hvad der skal dyrkes som

det højeste Væsen; at der findes et saadant, og et som man er forpligtet til at dyrke, derom er selv de hadskeste Modstandere enige.

Alle disse Begreber og Væsener, Idéer og Helgener er Aandens Værk, denne Antikens Efterladenskab. De har ingen Realitet uden den, som deres Skaber, Aanden, forlener dem med; Aanden selv savner jo ligeledes enhver anden Realitet end den selvgivne. Aanden er i «denne» Verden en fremmed; først i en Verden, som er dens egen, kan den aabenbare sig som virkelig, fri Aand. Og hvorfra kommer denne aandelige Verden? Ja hvorfra uden fra Aanden selv! Aanden er, forinden den har skabt denne Verden, ikke Aand, men blir Aand, idet den fuldbyrder denne Skabelsesakt; netop dette er Aanden: Skaberen af en aandelig Verden. Den skaber den ud af sig selv, efterat den nemlig først har skabt sig selv; den Skaben sig selv ud af intet er Aandens første Skabelsesakt. Og ligesom Aanden er det væsentlige ligeoverfor eller i Mennesket, paa samme Maade er den aandelige Verden det væsentlige ligeoverfor eller i Naturen. Alt er forgjængeligt; Aanden alene virkelig og evig. Alt, du selv og Verden, forvandles til Spøgelser, det vil sige, er tilsyneladende Legeme, men virkelig Aand. Verden er et saadant Spøgelse, det vandrende Skinlegeme til en Aand, et Spøgeri, kun en Fænomenverden, en «Erscheinungswelt», bagom hvilken Aanden driver sit Spil. Selv er du derfor et Spøgeri; spøger ikke din Aand i dit Legeme, og er ikke den første det

eneste sande og virkelige — det sidste kun et «Skin»? Hvad der gjennem Aartusender har spøget i Verdensaltet, det har netop været dette hemmelighedsfulde noget, som vi kalder det højeste Væsen; og at komme til Klarhed over dette Spøgeri, forstaa det og opdage Virkeligheden deri, det har Slægterne sat som sin Opgave, ligesom det er Stirners Opgave at paavise, hvordan denne Stræben intet andet har været end en Søgen bagom Tingen, det værende, efter — det ikke værende. Dette Behov at gjøre Spøgelset fatteligt, «den Nonsens zu realisiren», resulterede jo i det legemliggjorte Spøgelse, som er Christus, eller nøjagtigere udtrykt: Opfatningen af ham som Guds Søn, som Aand, som syndefrit Kjød o. s. v., ihvorvel Modsigelsen blev der, mellem de tvende Naturer, den guddommelige og den menneskelige, den spøgelsesagtige og den sanselige. Paa samme Tid kom imidlertid den Sandhed for Dagen, at den egentlige Aand eller det egentlige Spøgelse var — Mennesket. Den legemliggjorte Aand er netop Mennesket; dette er selve det gruopvækkende Væsen og tillige dets Existens og Tilværelse. Siden den Tid havde Mennesket ingen Skræk for Spøgelserne udenom sig, men vel for de mange indeni sig, Syndens Aand, den djævelske Tanke, o. s. v.

Saaledes er det egentlig i Menneskets eget Hoved Spøgeriet grasserer, nemlig i Form af en Idé, som har konstitueret sig som uangribelig, uantastelig, hellig, som en Idé, der har underkastet sig Mennesket, eller overensstemmende med den almindelige

Udtryksmaade, som en fix Idé. Om et Galehuslem indbilder sig at være Gud Fader, Kejseren af Japan, den Helligaand, o. s. v., eller om en hæderlig Spidsborger indbilder sig, at det er hans Bestemmelse at være en god Kristen, et loyalt Statsmedlem, et dydigt Menneske o. s. v., — det er igjen den samme fixe Idé. Fromhed og Sædelighed adskiller sig alene deri, at den første gjør Gud, den sidste Mennesket, til Lovgiver; og dette ikke blot, naar man tager Sædeligheden i den lavere, fra Religionen endnu ikke fuldt frigjorte, Form, hvorunder den fremtraadte sammen med det politiske Bourgeoisie, men ogsaa, og det ikke mindre, naar den fremstaar som «kritisk» Sædelighed, som til ren Menneskelighed fuldendt Sædelighed. Begge er de fremdeles lige synonyme som i Kristendommens Begyndelse; med Sædelighedens Sejr er indtraadt et fuldstændigt — Herskerskifte. Homo hominis Deus est — med denne højeste Grundsætning betegnes Verdenshistoriens vigtigste Vendepunkt, mener Feuerbach. Men dermed er, svarer Stirner, egentlig kun Gud en anden; Kjærligheden er bleven tilbage; i det ene Tilfælde Kjærlighed til den overmenneskelige Gud, i det andet til den menneskelige Gud, til Homo som Deus. Ergo er nu Mennesket mig — helligt; det sandt menneskelige — helligt. Hele Forandringen er indskrænket til, at Prædikatet er blevet Subjekt; det vil sige istedetfor «Gud er Kjærlighed» heder det nu «Kjærligheden er guddommelig», og istedetfor «Gud er bleven Menneske» — «Mennesket er blevet Gud».

Summa summarum: vi har faaet en ny — Religion. Hvad Kristendommen tilsigtede, var at de sanselige Begjæringer ikke maatte beherske Mennesket, at de ikke blev fixe. Hvad Stirner, i Lighed hermed, fordrer er, at ikke heller Aanden maa beherske Mennesket som fix, uantastelig, hellig, at med andre Ord den sidste ligesaalidt som de første maa være Menneskets Herre, men at det maa betragte begge som — sin Ejendom, hvormed det efter Behag kan styre og stelle overensstemmende med dette Fremtidsegoismens højeste Bud: «Ich bin Eigner der Welt der Dinge, und ich bin Eigner der Welt des Geistes.»

Hele det hidtilværende Udviklingsarbejde har under alle Omskiftninger kun været et reformatorisk eller forbedrende, intet destruktivt eller opløsende. Substansen, Objektet forblev. Hele Slægtens Beskjæftigelse var kun Myrevirksomhed og Loppespring, Jonglørkunster paa det objektives ubevægelige Line, Lenstjeneste under det uforanderlige eller evige. Paa sit mest fremskredne Standpunkt bærer denne Virksomhed Navnet videnskabelig, men ikke heller her er Mennesket skabende, men lærende, sysselsat med én Gjenstand og fordybende sig i denne uden Retræt til sig selv. Saaledes har man paanyt opstillet just det samme, som allerede forud fandtes, nemlig en Sats, et Almenbegreb, en Himmel, — bygget den ene Himmel ovenpaa den anden; og Himmelen, Himmeriget, Aandernes og Spøgelsernes Rige, har i den spekulative Filosofi fundet sin rigtige

Ordning. Her stempledes det som Tankernes, Begrebernes og Idéernes Rige; og dette Aanderige som den sande Virkelighed. Men først da har Mennesket frigjort sig fra alt Spøgeri, naar det har Kraft til at aflægge ikke blot Troen paa Spøgelserne, men ogsaa Troen paa Aanden, ikke bare Troen paa Aanderne, men Troen paa Aanden. Og dette at betragte intet helligt uden alene gjennem ens egen Kanonisation (Heiligsprechung) og saaledes opløse Aanden til dens Intethed, — det kan alene den, der tidligere gjennem Aanden fremstillede Naturen, Tingen som det intetbetydende, endelige, forgjængelige; han og ingen anden kan nedsætte selv Aanden til samme Intethed — han, d. v. s. Jeg.

Hidtil er imidlertid Udviklingen gaaet i en anden Retning. Dette kan med andre Ord udtrykkes saaledes, at hidtil har Hierarki raadet. Hierarki vil, i Termens udstrakte og egentlige Betydning sige: Tankeherredømme, Aandens Vælde. Menneskene er, og med rette, blevne inddelte i tvende Klasser: de dannede og de udannede. De første sysselsatte sig, værdige sit Navn, med Tanker, med Aanden, de sidste derimod var ligegyldige ligeoverfor Aanderne, blev dog beherskede af dem, idet de tillige var svage ligeoverfor dem og underkastede sig dem. Dette Sammenstød af Fiendskab imellem dannede og udannede forekom ikke alene i det ydre, imellem Individerne, men ogsaa i det indre, i et og samme Menneske. Heri, i denne urgamle Tvangforestilling om Idéens, Bestemmelsens højere Magt, bestaar

Filantropien; «die Ideale schulmeistern uns». Den var intet andet end en Kjærlighed til Mennesket («der Mensch»), det uvirkelige Begreb, Spøgelset, til τον ἀνϑρωπον, ikke til τους ἀνϑρωπους. «Weil die revolutionären Pfaffen und Schulmeister dem Menschen dienten, darum schnitten sie den Menschen die Hälse ab». Og enhver har derfor i sig tvende Personer: en evig og en timelig; og igjennem Aarhundreder har Slægten tænkt og kjæmpet for at komme til Klarhed over dette dualistiske Væsen. Idé fulgte paa Idé, System paa System, men Modsigelsen i det «verdslige» Menneske, d. s. k. «Egoist», udryddedes aldrig. Et Bevis paa, at alle disse Idéer og Systemer ikke magtede at optage i sig hele min Vilje og at tilfredsstille denne. Fordi Protestantismen havde knækket det middelalderlige Hierarki, kunde den Mening slaa Rødder, at Hierarkiet derved overhovedet var brudt. Saaledes undgik det Opmærksomheden, at det hele var en «Reformation», d. v. s. en Opfriskning af det forældede Hierarki. Det middelalderlige Hierarki havde igrunden været et relativt kraftløst Hierarki, der lod alt muligt profant Barbari ugeneret trives ved sin Side; Reformationen først staalsatte Hierarkiet. Aandsherredømmet — ogsaa kaldet aandelig Frihed — havde aldrig før været saa omfattende og saa almægtigt, det indførte just nu, istedetfor at fjerne, det religiøse Princip i Kunst, Stat og Videnskab; det hævede tværtimod disse Begreber fra Verdsligheden til «Aandens Rige» og gjorde dem religiøse. Luther og

Cartesius indledede samdrægtig denne nye Æra: «Wer glaubt, ist ein Geist» og «Cogito, ergo sum». D. v. s. jeg selv er intet andet end Aand, troende (ifølge Luther), tænkende (ifølge Cartesius). Denne Tanke gaar igjennem Reformationstiden helt til den Dag idag. Først den nyere Filosofi efter Cartesius har gjort Alvor af at bringe Kristendommens Virksomhed til en Afslutning, idet den ophøjede den «videnskabelige Bevidsthed» til det eneste sande og gjældende. Følgerigtig begynder den derfor med den absolute Tvil, med dubitare, med at knuse den enkle Bevidsthed, med at se bort fra alt, der ikke legitimeres af Aanden, af Tænkningen. Konsekvensen og Endepunktet er Hegel; han betegner Tænkningens højeste Despoti, Aandens Triumf, Filosofiens Triumf, Aandens Almagt: Det virkelige er det fornuftige, og kun det fornuftige er det virkelige, det eneste, som findes, er det fornuftige, er Aanden, — dette den nyere Filosofis Princip er det ægte kristelige. «Der Geist ist's, der sich den Körper baut,» siger Goethe. Det eneste, som lever, er Aanden; dens Liv er det sande Liv. Tanken alene lever i Mennesket som i Naturen; alt andet er dødt! Til denne Abstraktion, til Almenhedernes eller det livløses Liv maatte det nødvendigt komme, Aandens Historie. «Es lebt nichts als der Gespenst». Den nye Filosofi har sikkert ikke medført Friheden, — tvertimod. Den forvandlede bare de existerende Objekter til forestilte, d. v. s. til Begreber, ligeoverfor hvilke den gamle Respekt istedet for at tabe

sig tvertimod tiltog i Intensitet. Man var løst fra Afhængighed af den existerende Familie; men man var dobbelt bunden af Familiebegrebet; thi «Familien» er et helligt Begreb, som den enkelte ikke tør krænke. Saaledes ogsaa med Sædeligheden, o. s. v. Netop derved, at i Protestantismen Troen blev inderligere, blev ogsaa Slaveriet inderligere. Protestantismen har gjort Mennesket til en sand «Geheimen Polizeistaat». Spionen «Samvittighed» overrasker enhver Bevægelse af Aanden, og al dennes Gjøren og Laden er Mennesket en «Samvittighedssag», d. v. s. «Politisag»; i denne Menneskets indre Adskillelse mellem «Naturdrift» og «Samvittighed» (indre Pøbel og indre Politi) bestaar Protestantismen. Katoliken er bare Lægmand, Protestanten derimod er selv Præst. Netop det er Reformationsperiodens Fremskridt for Middelalderen og tillige dens Forbandelse, at det aandelige blev fuldkomment og alle verdslige Forhold, Ægteskabet o. s. v. hellige i og ved sig selv, ved sin blotte Existens. «Um den Altar wölbt sich eine Kirche, und ihre Mauern rücken immer weiter hinaus. Was sie einschliessen, ist — heilig. Du kannst nicht mehr dazu gelangen, kannst es nicht mehr berühren. Aufschreiend in verzehrendem Hunger schweifst Du um diese Mauern herum, das wenige Profane aufzusuchen, und immer ausgedehnter werden die Kreise Deines Laufes. Bald umspannt jene Kirche die ganze Erde, und Du bist zum äussersten Rande hinausgetrieben; noch ein Schritt, und die Welt des Heiligen

hat gesiegt: Du versinkst in den Abgrund. Darum ermanne Dich, dieweil es noch Zeit ist, irre nicht länger umher im abgegrasten Profanen, wage den Sprung und stürze hinein durch die Pforten in das Heiligthum selber. Wenn du das Heilige verzehrst, hast Du's zum Eigenen gemacht! Verdaue die Hostie und Du bist sie los!»

De gamle og de nye, den antike epoke og den kristelige, — i dette Schema kan hele den hidtilværende Udvikling indbefattes. De moderne s. k. «frie» — politisk, socialt, almenmenneskeligt — er intet andet end de nyere og nyeste blandt de nye; den politiske Liberalisme, den sociale Liberalisme og den humane Liberalisme, — intet andet end Rodskud af Kristendommen.

Først det almindelige Borgerdømme. Intet andet end den Tanke, at Staten er alt i alle, det sande Menneske, samt at den enkeltes Menneskeværd bestaar i at være en Statsborger. Statstjenesten er den nye — Gudstjeneste. Borgerdømmet udviklede sig i Kampen mod de priviligerede Stænder og er disses Arving, thi i Virkeligheden bestod hele Forandringen deri, at saasnart Privilegierne, som Usurpationer, var berøvede de to højere Stænder, gik de over til tredje Stand i dens Egenskab af Nation. Ja, man kan gaa endnu længere og sige, at den franske Revolution betegnede det indskrænkede Monarkis Forvandling til det absolute: Monarken i den kongelige Herres Person havde igrunden været en beskeden saadan i Sammenligning med den nye

Monark, den «souveræne Nation». Hvad Aartusender havde længtet og stræbet efter, nemlig at finde den absolute Herre, det frembragte Bourgeoisiet: thi ligeoverfor «das Recht» kan man ikke længer som ligeoverfor «ein Recht» optræde med den Paastand, at den er «en Uret». Den politiske Liberalismes udtømmende Definition lyder saaledes: «Den er intet andet end den fornuftige Erkjendelse (Erkenntnisz) tillempet paa vore bestaaende Forholde.» Men — hersker Fornuften, saa ligger Personen under; Maalet er ikke Personens, min, men Fornuftens, d. v. s. et Fornuftsherredømme, altsaa et Herredømme. Den politiske Frihed, denne Liberalismens Hovedlære er kun en anden Fase af Protestantismen og løber parallelt med «den religiøse Frihed»; den indeholder kun Frihed fra Mellemmænd i mit Forhold til Staten, indeholder ikke Individets frie Selvbestemmelse, men kun Uafhængighed af Personer, Uafhængighed ligeoverfor Vilkaarligheden, ligeoverfor «tel est notre plaisir». Det konstitutionelle Monarki er det kristelige Statsliv i dets Fuldendthed, den konstitutionelle Konge den sandt kristelige Konge, den ægte Konsekvens af det kristelige Princip; Borgerdømmet har villet en upersonlig Hersker, og han er ogsaa et rent aandeliggjort Fænomen, Repræsentant for en Idé.

Videre den sociale Liberalisme. Den bygger yderligere paa Babelstaarnet. Den bekjæmper Bourgeoisiet, men kun for at videre udvikle Kristendommen. Den Frihed, som blev vundet ved den politiske Liberalisme, var som sagt Frihed fra Per-

soner, fra personligt Herredømme, fra Herren: ingen har mere at befale, Loven alene befaler. Men om ogsaa Personerne er blevne lige, saa er ikke det samme Tilfældet med deres Ejendom. Altsaa, til føjer den sociale Liberalisme, lad os ogsaa afskaffe den personlige Ejendom. Ingen maa eje, ligesom ingen maa befale; ligesom Staten alene har erholdt Ret at befale, saaledes maa Samfundet alene indehave Ejendom. I vor Frihed, ligeoverfor den andens Person, skulde ellers Friheden ligeoverfor det, som denne har i sin Magt, kort og godt for den personlige Ejendom, fattes. Overfor den højeste Hersker, den ene og eneste Befalhavende, var vi alle lige, lige Personer, d. v. s. Nuller; overfor den højeste Ejendomsbesidder bliver vi nu ogsaa alle lige, = «Lumpe». Ogsaa Ejendommen maa være upersonlig, tilhøre — Samfundet. Dette er det andet, i «Menneskehedens» Interesse, iværksatte Rov fra det «personlige». Man overlader den enkelte hverken Retten til at befale eller Retten til at eje; den første tog Staten, den sidste Samfundet. Vor Værdighed og vort Væsen, siger den sociale Liberalisme, bestaar ikke deri, at vi er Statsborgere, men deri, at vi er Arbejdere; Arbejderdømmet udgjør vor Værdighed og vor — Lighed; og da Arbejderen er sin Løn værd, saa skal ogsaa Lønningerne være lige. Borgerdømmet befriede fra de enkeltes Forgodtbefindende; men derved forblev dét Forgodtbefindende, der udspringer af Forholdenes Konjunkturer: altsaa forandrer vi Forholdene, skaber en ny Ordning, som gjør Ende paa selv dette Vejr-

haneregimente. Og denne Ordning skal være — hellig! Derved har man vandret den fortryllede Ring rundt. Arbejderen underkaster sig et Arbejder-samfunds Overhøjhed, ligesom Borgeren under Konkurrensestatens; den herlige Drøm om en «Samfunds-pligt» drømmes videre. Man bliver nu som før siddende, fanget i det religiøse Princip; Samfundet, det hellige Samfund, er en ny Hustyran, et nyt Spøgelse, et nyt «højeste Væsen», der tager os i sin Pligttjeneste.

Idet Socialisterne ogsaa borttog Ejendommen, tog de ikke i Betragtning, at denne har sikret sig en fremtidig Tilværelse i Ejendommeligheden. Ikke bare Gods og Guld er Ejendom, men i lige høj Grad er enhver Mening noget, som tilhører mig, noget eget. Skal man være konsekvent, maa altsaa enhver Mening ophæves, gjøres upersonlig. Den enkelte Person tilkommer ikke nogen Mening, men ligesom Egenviljen overlades til Staten, og Ejendommen til Samfundet, maa Meningen overlades til Menneskeheden. Her griber den kristelige Udviklings sidste Forkjæmper ind, den humane, kritiske Liberalisme. Den humane Bevidsthed foragter saavel Borger- som Arbejderbevidstheden. Arbejderen ikke mindre end Borgeren bebrejdes egoistisk Stræben: ligesom Borgeren bruger Staten, saaledes bruger Arbejderen Samfundet i egoistisk Øjemed. Det gjælder i Modsætning til begge at fatte en rent menneskelig Interesse; skal enhver Dør laases for Egoismen, maa en fuldstændig «uinteresseret» Handle-

maade efterstræbes. Man maa afkaste alt særegent ved en selv, bortkritisere det, være Menneske ret og slet og intet andet end Menneske, i Menneskeheden se sit altbestemmende Væsen. Paa denne Maade afrunder sig fuldstændig Kredsen af den Liberalisme, der i Mennesket og den menneskelige Frihed ser sit gode Princip, i Egoisten og det private sit Onde, i det første sin Gud, i den sidste sin Djævel. I denne højeste Udviklingsfase bekjæmpes Egoismen, Ejendommeligheden, principielt fra Standpunktet: «den ophøjede Idé om Menneskeheden»; og ved den «nye» Tids Slutning vender saaledes just det tilbage som Hovedformaal, hvad der ved dens Begyndelse var Hovedformaal: den «aandelige» Frihed. I denne Theori, der fjerner og stempler som værdiløst alt, hvad der skiller det ene Menneske fra det andet, naar Kristendommens Kjærlighedsprincip, det sande Socialprincip, sin sidste Fuldendelse. Summa Summarum: den enkelte har aldeles intet tilbage, Menneskeheden tager alt. Og dermed er man kommet til Nødvendigheden af den i Kristendommen prædikede Igjenfødelse: «Bliv en ny Skabning, bliv Menneske!» — «Der Mensch steht gegen die Menschen.»

Hermed er Kapitlet «Mennesket» tilende og Kapitlet «Jeg» begynder, — i Verdenshistorien saavelsom i Max Stirners Bog. «Det hinsides udenom os er visselig blevet bortfejet; men det hinsides i os er blevet en ny Himmel og maner os til en ny Himmelstorm.»

Kristendommens Grundlære og den forrige Epokes Slutningstrumf havde været: Frihed. Men, indvender Stirner, Friheden er indholdsløs; at være fri fra noget betyder kun at være kvit eller løst fra noget («ledig und los sein»). Det er ikke Spørgsmaalet fri hvorfra, det gjælder om, men Spørgsmaalet fri hvortil. For den, som ikke forstaar at nyttiggjøre Friheden, har denne intet Værd som en Tilladelse; hvordan jeg benytter den, beror igjen paa min Ejendommelighed (Eigenheit). Heri stikker hele Forskjellen mellem den Periode, som er gaaet, og den, som skal komme, — i Forskjellen mellem Frihed og Ejendommelighed. Ret meget kan man visselig blive kvit, men noget blir dog altid hængende; Ejendommeligheden derimod, det er hele mit Væsen og min Tilværelse, er jeg selv. Fri er jeg fra det, som jeg er løst fra; Ejer er jeg af det, som jeg har i min Magt, eller som jeg er mægtig. Min egen er jeg altid og under alle Forhold, naar jeg bare forstaar at eje mig og ikke kaste mig bort til andre; Friheden (Freisein) derimod er kun et Spøgelse. Som Slave f. Ex. er jeg ikke fri, men vel min egen helt og holdent, i det indre som i det ydre. «Mein Bein ist nicht «frei» von dem Prügel des Herrn, aber es ist mein Bein und ist unentreissbar. Er reisse mir's aus und sehe zu, ob er noch mein Bein hat! Nichts behält er in der Hand als den Leichnam meines Beines.» Frihedstrangen gik til alle Tider ud paa Kravet paa en bestemt Frihed — den absolute Frihed var det uopnaaelige —; og en saadan

Længsel indeslutter altid Hensigten med et nyt Herskab. Helt anderledes derimod, om man gjør sig selv ubetinget og udelukkende til Midtpunkt og Hovedsag, vælger sig selv som Begyndelse, Midte og Endemaal. Vil man ogsaa her bruge den gamle kjære Term Frihed, kan man formulere Sagen saaledes: Hvem skal da blive fri? Du, jeg, vi. Fri hvorfra? Fra alt, som ikke er du, jeg, vi. Jeg er altsaa Kjernen, som skal løses ud af alle Hylstre, befries fra alle trange Skal. Hvad bliver tilbage, naar jeg er frigjort fra alt, som jeg ikke er? Blot jeg og intet andet end jeg. Men selve dette jeg har Friheden intet at byde. Hvad der nu videre skal ske, naar jeg er bleven fri, derom tier Friheden. Det beror helt og holdent paa min Ejendommelighed. Friheden vakte mit Nag til alt, som jeg ikke var, Ejendommeligheden kalder mig til Glæde over mig selv; Friheden er og blir en Længsel, en romantisk Klagesang, et kristeligt Haab paa det hinsides og Fremtiden; Ejendommeligheden derimod er en Virkelighed, der af sig selv rydder af Vejen just saa megen Ufrihed som den, der hindrende spærrer min Vej. «Der Eigene ist der geborene Freie, der Freie von Haus aus; der Freie dagegen nur der Freiheitssüchtige, der Träumer und Schwärmer.» Min Frihed er først da fuldkommen, naar den er min — Magt; derved ophører jeg at være bare fri og bliver Ejer (Eigner). Ejendommeligheden er ikke en Idé, som f. Ex. Friheden, Sædeligheden, Menneskeligheden o. s. v.; den er kun en Beskrivelse af — Ejeren.

At jeg er Menneske, er det mest betydningsløse ved mig og har kun Betydning forsaavidt, som det udgjør en af mine Egenskaber, det vil sige min Ejendom, ligesom exempelvis Mandlighed eller Kvindelighed. Paa samme Maade forholder det sig med Aanden: den er min, jeg ikke dens. Ligeledes med Staten: jeg ofrer intet for den, nyttiggjør den kuns; og for rigtig at kunne slaa Mynt af den, forandrer jeg den til min Skabning og Ejendom, det vil sige jeg tilintetgjør den og danner i dens Sted Foreningen af Egoister. At være Menneske vil ikke sige at opfylde Idealet af Mennesket (der Mensch), men at fremstille sig selv, den enkelte. Alt, hvadsomhelst jeg gjør, er menneskeligt, netop fordi jeg gjør det, ikke fordi det svarer til Begrebet Menneske. Jeg betragter mig selv — og hverken Gud, som i Middelalderen, eller Menneskeheden, som under den liberale Periode, — som Retsgiver og Formidler, som det selvherskende jeg, ifølge disse trende Satser:

Meine Macht ist mein Eigenthum
Meine Macht giebt mir Eigenthum
Meine Macht bin Ich selber und bin durch sie mein Eigenthum.

Al bestaaende Ret er fremmed Ret, Ret, som man «giver» mig, lader mig vederfares. Hvorvidt jeg har Ret eller ikke, derover gives ingen anden Dommer end jeg selv; det eneste, hvorover andre kan fælde Dom, er, hvorvidt de bifalder min Ret, og om denne ogsaa for dem har gjældende Kraft. Under

den kristelige Epoke besvaredes Spørgsmaalet: Hvad eller hvem giver dig Ret dertil? saaledes: Gud, Kjærligheden, Fornuften, Nåturen, Humaniteten, o. s. v.; fra Stirnersk Standpunkt igjen lyder Svaret: Din Magt alene giver dig Retten. Hvortil jeg har Magt at være, dertil har jeg ogsaa Ret. Jeg udleder al Ret fra mig, jeg er berettiget til alt, hvad jeg er mægtig, og til det alene ikke berettiget, hvortil jeg ikke berettiger mig selv. Dette er den egoistiske Rets Formel. «Mir ist's so recht, darum ist es Recht.» Jeg giver og tager mig Ret af egen Magtfuldkommenhed: Ejer og Skaber af min Ret, erkjender jeg ingen anden Retskilde end mig. Selve Ordet «Ret» er saaledes en Uegentlighed: det taber tilligemed Begrebet enhver Mening. Hvad jeg kaldte «min Ret», er igrunden ikke mere nogen «Ret», da «Ret» kun kan meddeles af en Aand; hvad jeg ejer uden en retsgivende Aand, det ejer jeg uden Ret, ejer det udelukkende ved min Magt. «Recht — ist ein Sparren, ertheilt von einem Spuk; Macht — das bin Ich selbst. Ich bin der Mächtige und Eigner der Macht.»

«Welchen mannigfachen Raub habe Ich in der Weltgeschichte Mir nicht gefallen lassen. Da liess Ich Sonne, Mond und Sternen, Katzen und Krokodilen die Ehre widerfahren, als Ich zu gelten; da kam Jehovah, Allah und Unser Vater, und wurden mit dem Ich beschenkt; da kamen Familien, Stämme, Völker, und endlich gar die Menschheit und wurden als Ich honorirt; da kam der Staat, die Kirche mit der Prätension Ich zu sein, und Ich sah allem ruhig

zu. Was Wunder, wenn da immer auch ein wirklich Ich dazu trat und Mir ins Gesicht behauptete, es sei nicht mein Du, sondern mein eigenes Ich.»

Jeg er den fødte Fiende til enhver saadan Almenhed; alt saadant helligt er et Baand, en Lænke; Verdenshistorien har vist, at endnu ikke et eneste saadant «helligt Baand» er forbleven uslidt; enhver Stat o. s. v., — og derhen hører ogsaa Menneskeheden, Familien, Partiet, — er gaaet under ved den enkeltes Udtrædelse; og naar man sluttelig tager Skridtet radikalere end fra «Gängelband» til Strømpe- og Halsbaand, det vil sige, naar det sidste hellige Baand brydes, først da er min Tid inde. Jeg er da Ejer af alt, alt er Egenskab hos mig selv; den Stirnerske Egoist kan tage Parti, men ikke helt og holdent, med Hud og Haar optages af dette, Partiet bliver for ham aldrig andet end Partie, noget hvori han tager Del; Nationen er ikke længer min Herskerinde, men jeg bevirker, at Nationaliteten bliver en Egenskab hos mig; paa samme Maade betragter jeg det menneskelige som min Egenskab, mig selv som Ejer af Menneskeheden, som selve denne Menneskehed, den jeg først ved min «Einzigkeit» giver Existens. Da bliver ogsaa Kampen en mere naturlig og jevn: istedetfor at kjæmpe imod Menneskeheden eller noget andet alment, mod en «Majestæt», mod et Spøgelse, har jeg at affinde mig med en legemlig Fiende, er jevngod Modstander mod denne, staar Mand mod Mand. Min Ejendom er ikke Ting, da denne har en af mig uafhængig Existens, men er bare min Magt (Gewalt);

det er ikke dette Træ, som er min Ejendom, men det er min Magt derover, som tilhører mig. Og samme Stilling, som jeg indtager ligeoverfor de materielle Ejendomme, indtager jeg ligeoverfor de aandelige, «det indres Helligdom», det som andre «holder helligt». Omgangen mellem Menneskene har hidtil været baseret paa Kjærlighed, paa den hensynsfulde Opførsel, paa «Gjensidighedsprincipet» (Füreinanderthum); en saadan Omgang er imidlertid Omgangen med et Spøgelse og ikke med noget virkeligt, thi Kjærligheden som Bud er mit Væsen og ikke min Ejendom; den fordrer, er min Pligt. Er Kjærligheden til Næsten for den Sags Skyld udelukket? Visselig ikke. Selv Jeget elsker Menneskene, ikke blot enkelte, men hver og en; men jeg elsker dem med Bevidstheden om Egoismen deri; jeg elsker dem, fordi Kjærligheden gjør *mig* lykkelig, fordi det er mig naturligt og behager mig. Jeg kjender intet «Kjærlighedens Bud», men jeg har Medfølelse med hvert følende Væsen, — en Medfølelse, som jo kun beviser, at den følendes Følelse ogsaa er mit, min Ejendom. Forhverv, det vil sige: kjøb denne min Ejendom, saa skal jeg overlade den til eder; — en Kirke, et Folk, et Fædreland o. s. v., der ikke forstaar at forskaffe sig min Kjærlighed, behøver jeg ikke at elske, og jeg stiller Kjøbesummen aldeles efter Behag. «Die Liebe des Egoisten quillt aus dem Eigennutz, fluthet im Bette des Eigennutzes, und mündet wieder in den Eigennutz.» Om dette endnu kan kaldes *Kjærlighed*? Ved I et bedre Ord derfor, saa

brug det, og saa kan endelig det slikkede Ord Kjærlighed visne hen sammen med den afdøde Verden; men jeg holder indtil videre ved det gamle Ord og «elsker» min Gjenstand, min — Ejendom. Forøvrigt kunde jeg meget let skrive Sagen om og sige: Jeg elsker ikke Verden, men jeg tilintetgjør den, ligesom jeg tilintetgjør mig selv; jeg opløser den, udnytter den, tilgodegjør mig den som min Næring. Opløsningen af Samfundet er netop den gjensidige Omgang eller Forbindelse. Samfundet, Staten er Ejendommelighedens Fiende og Morder, den sociale Forbindelse «Foreningen» er derimod dens Søn og Medhjælper; den første er en Aand, som vil tilbedes i Aand og Sandhed, den sidste mit Værk, mit Produkt; den første hellig, den sidste min egen; Samfundet forbruger mig, «Foreningen» forbruger jeg.

Over Indgangsdøren staar ikke det græske: «Kjend dig selv», men et: «Kjend dit Værd!» («Verwerthe Dich!»). Jeg ydmyger mig ikke længer for nogen Magt, jeg ved, at alle Magter er mit, min Magt, Midler for mig. Saaledes gjør jeg ikke mere noget «for Guds Skyld», heller ikke noget «for Menneskets Skyld», men hvad jeg gjør, det gjør jeg «for min Skyld». Min Omgang med Verden bestaar deri, at jeg nyder den og forbruger den for min egen Nydelse. Omgangen er Verdensnydelse og hører til min — Selvnydelse.

Derved staar vi ved en Epokes Milepæl. Hidtil gik Menneskets Virksomhed ud paa intet andet end at vinde Livet, det være sig dette eller det til-

kommende. Vi derimod ejer Livet og forbruger Livet, som det Lys, man udnytter, idet man forbrænder det; vi fortærer Livet og dermed ogsaa os, de levende. En uhyre Afstand adskiller disse to Synsmaader: i den første gjorde jeg mig til Endepunktet, Maalet, i den sidste til Udgangspunktet; efter den gamle længter jeg efter mig, efter den nye har jeg mig og gjør med mig som med enhver anden Ejendom — nyder mig med Behag. Fra nu af lyder Spørgsmaalet, ikke hvordan man skal erobre Livet, men hvordan man skal kunne gjøre det mest mulige ud af det, — ikke hvordan man skal i sig skabe det sande jeg, men hvordan man skal opløse sig, leve sig færdig. At bruge sine Kræfter er ikke Menneskets Opgave, men dets stedse forhaandenværende Gjerning, — Kraft er bare et enklere Ord for Kraftytring. Mulighed og Virkelighed falder altid sammen; man kan intet, som man ej tillige gjør, ligesom man intet gjør, som man ikke kan.

Hvad et Menneske er, det gjør det ogsaa ud af Tingene. Derfor er disse ikke længer det første, men jeg er det første. Hvad jeg vil søge, det bestemmer jeg selv; jeg udkaarer mig det, hvortil min Hu staar, og idet jeg udkaarer, viser jeg mig — vilkaarlig. Enhver Dom, jeg fælder over et Objekt, er en Skabelse af min Vilje. Alle Prædikater hos Gjenstandene er mine Ytringer, mine Domme, mine — Skabninger; vil de rive sig løs fra mig og være noget for sig selv eller kanske til og med imponere mig, da maa jeg skynde mig at stille dem

tilbage i deres Intethed, d. v. s. tage dem tilbage i mig, Skaberen.

Heri stikker ogsaa Forskjellen mellem den s. k. frie eller rene Tænkning og min Tænkning. Den første maa begynde med noget tænkt, en Forudsætning, men Tænkning som noget forudsat er en Dogme, en fix Idé. Anderledes med min Tænkning: den har ikke «Tænkning» som Forudsætning, men mig. Men, indvender man, altsaa forudsætter du dog dig selv. Ja; men ikke for mig, men for min Tænkning. Før min Tænkning er — jeg. Den Forudsætning, jeg gjør for min Tænkning, er ikke nogen, som er gjort af Tænkningen, ingen tænkt, men alene Tænkningens Udgangspunkt, Tænkningens Ejer, samt viser saaledes blot, at Tænkningen ikke er andet end — Ejendom. En s. k. Sandhed har følgelig intet Værd i sig selv, men alene i mig; i og for sig er den værdiløs, er et Kreatur; løsrevet fra dette sit Ophav blir den, hver i sin Tid, Tidens fixe Idé; for mig derimod kan den aldrig have anden Betydning end som Næringsmiddel for mit tænkende Hoved, ligesom Poteterne for min madfordøiende Mave og Vennen for mit selskabelige Hjerte.

Den førkristelige og den kristelige Tid forfulgte modsatte Maal: den første vilde idealisere det reelle, den sidste realisere det ideale; den første søgte den «hellige Aand», den sidste det «forklarede Legeme». Derfor slutter den første med Følelsesløshed (Unempfindlichkeit) for det reelle, med «Verdensforagten», ligesom den sidste vil komme til at slutte

med at bortkaste det ideale, med «Aandsforagt». Modsætningen mellem det reelle og det ideale kan ikke overvindes anderledes end derved, at man tilintetgjør begge Dele; i dette «man», den tredje, alene finder Modsætningen sin Afslutning; ellers dækker Idé og Realitet aldrig hinanden.

Hvad de hedenske Stoikere opstillede som «den vise», finder i Nutidens Kultur sit tilsvarende Begreb i «Mennesket», — begge blodløse Væsener; og ligesom Stoikernes uvirkelige vise, denne ulegemlige hellige, blev til en virkelig Person, en legemlig hellig i den legemliggjorte Guds Søn, skal det virkelige «Menneske», det ulegemlige jeg, blive virkeligt i det legemlige jeg, i mig. «Mennesket» som Verdenshistoriens jeg afslutter Cyklen af kristelige Betragtninger; at den enkelte for sig, at jeg er en Verdenshistorie og har min Ejendom i Verdenshistorien, — det gaar udover det kristelige.

Begrebsspørgsmaalet «hvad er Mennesket?» omsættes til: «hvem er Mennesket?» Og dette Spørgsmaal besvarer sig af sig selv.

Man siger om Gud: «Navn nævner dig ikke». Det samme gjælder om Mig: intet Begreb udtrykker mig, intet af det, man angiver som mit Væsen, udtømmer mig; det er bare Navn. Videre siger man om Gud, at han er fuldkommen og ikke har den Bestemmelse at stræbe efter Fuldkommenhed. Ogsaa dette gjælder om mig alene.

I «der Einzige» vender til og med Ejeren tilbage til sit skabende intet, fra hvilket han er frem-

gaaet. «Stelle ich auf Mich, den Einzigen, meine Sache, dann steht sie auf dem vergänglichen, dem sterblichen Schöpfer seiner, der sich selbst verzehrt, und Ich darf sagen:

Ich hab' mein' Sach' auf Nichts gestellt.»

II.

Naar man har kastet samtlige de Aforismer, som udgjør Nietzsches Produktion, i Pressen for at erholde den rene Saft, og naar man derefter forarbejder denne i den Hensigt at fremstille den ene og eneste Draabe kvinta essentia, turde man erholde det egotistiske Princip. Dette udgjør Grundprincipet hos Nietzsche, Sammenhængen i det ellers saa usammenhængende, Rygraden i den tilsyneladende benløse Kjødmasse, det fint forgrenede Blodkarnet, der gjennemspinder Organismen. Det udgjør den Synsvinkel, under hvilken Nietzsche har lagt tilrette for sig hele den menneskelige Udvikling, Kulturen, Historien; det udgjør det faste Punkt, i det eftertragtede eukleideiske, overjordiske Punkts Lignelse, ud fra hvilket han tiltror sig at kunne dreje den skjæve Udvikling ret igjen, skabe det kommende, ligesom han har kritiseret det forgangne; — et Sværd og et Springbræt tillige: et Sværd, hvormed det fleretusenaarige Vidunder, der har mættet sig med saa mange Slægtleds Blod, kan blive halshugget, et Springbræt,

der giver spænstig Sats for det dristige Hop ind i Fremtidens Kanaan. Den udgjør endvidere Principet for Opfatningen og Vurderingen af det enkelte Menneske, Udgangspunktet for den moralske Værdiskala, den i Menneskenes inderste Natur betingede Norm for deres Omgang med hinanden. Naar man lader Max Stirner undergaa en lignende Proces, erholder man just samme Resultat: det egotistiske Princip som den faste Akse, om hvilken Hjulet drejer sig, i den enkeltes saavelsom i Slægtens Liv.

Den ejendommelige Omflytning, i Stillinger og Proportioner, som Nietzsche har foretaget med de verdenshistoriske Fænomener — og hvorigjennem hele det brogede, næsten uoverskuelige Materiale kaleidoskopisk er løbet sammen til en distinkt Form, lige enkel som ny, — den har før ham Stirner iværksat. Udviklingsfiguren — om jeg maa udtrykke mig saa — hos Nietzsche er et Aftryk af Udviklingsfiguren hos Stirner, med de Afvigelser i Konceptionsmaade og Udformning, der er betingede af Modsætningen mellem 48-Aars-Aanden og fin-de-siècle-Aanden. Hos Nietzsche heder det omtrent som følger: Naar for første Gang Menneskene, et Slags Halvdyr, der strøg frit omkring, indsattes i Samfundets Tvangstrøje, var dette det første Stød til en Forvandling, hvis særskilte Faser betegner den hidtilværende Udvikling indtil den Dag idag. Alle disse naturlige Instinkter, det vilde omvankende Menneskedyrs Instinkter, f. Ex. Grusomheden, Forfølgelseslysten, Ødelæggelsestrangen, Trangen til en

Fiende, med hvem det kan stride, — Instinkter, som indtil da fik vende sig udad, — vender sig nu indad siden de ikke længer tillades at virke i naturlig Retning. Netop disse Instinkter, som det forbydes Mennesket at gjøre gjældende, opstilles som det, der maa bekjæmpes, undertrykkes, tilintetgjøres. Selve Ur-, Central- og Moderdriften: Frihedsinstinktet, eller Viljen til Magt, fremtræder ved denne Metamorfose i Form af «daarlig Samvittighed». Sin egentlige Fart og Tilspidsning faar denne bagvendte Udviklingsretning imidlertid først ved Religionerne, især ved den fra det religiøse Folk, Prestefolket par préférence, Jøderne, sig udviklende Kristendom: nu griber nemlig denne nye Foreteelse, Mennesket med den daarlige Samvittighed, i Gud den sidste og yderste Modsætning til sine Dyrinstinkter, udtyder disse sidste som en Skyld til Gud, deler sig selv i Modsætningen mellem Gud og Djævel, udskiller ethvert «nej», det stiller op imod sig selv og sit Væsens Urnatur, som et «ja», et værende, noget legemligt, virkeligt, som Gud, en anden Verden, som Evighed og Helvede. Den menneskelige Historie helt siden Antikens Opløsning i Kristendommen er intet andet end en Udvikling af «Mennesket med den daarlige Samvittighed», der synes sig at staa ligeoverfor noget ideelt højere; de tvende store Milepæle i denne Udvikling betegnes af den tyske Reformation og den franske Revolution; og dens sidste aktuelle Former heder Socialdemokrati og altruistisk Moral. Vil man udtrykke sig kort, kan

man sammenfatte den verdenshistoriske Udvikling saaledes: «Engang var Aanden Gud, derpaa blev den Menneske, og nu er den bleven Pøbel».[1] Man behøvede egentlig kun at sammenligne dette Bonmot med det Referat, jeg før har leveret af «der Einzige und sein Eigenthum», for strax at slaaes af den mærkelige Overensstemmelse mellem Nietzsches Udviklingsfigur og Stirners. Linjerne løber parallelt. De tvende store Knudepunkter paa Traaden ligger lige over hinanden; og det halve Aarhundrede, som skiller Stirner fra Nietzsche, har ikke hindret, at det verdenshistoriske Øjeblik, som den sidste har skildret som bestia triumfans' Dag, allerede af den første fixeredes, med Hensyn til Karakter og Tidspunkt, som et nær forestaaende, i hvilket «det hellige» havde saaledes omspændt hele Verden, at Mennesket blot har tilbage den aller yderste Rand, og uundgaaeligt maa styrte ned i Afgrunden, — Øjeblikket for det profane Jegs Tilintetgjørelse. At Nietzsche har forlagt Udgangspunktet for den skjebnesvangre Metamorfose, som i dette Øjeblik finder sin Afslutning, til et noget andet Tidspunkt end Stirner, er betinget af Forskjellen mellem en Metafysiker i Hegels Aand og en Psycholog fra Aarhundredets Slutning og har kun en sekundær Betydning: Om man i Egenskab af spekulativ Filosof med Stirner lægger

[1] Angaaende Nietzsche, henviser jeg forøvrigt til mit Arbejde «Friedrich Nietzsche, hans Personlighed og hans System». Oversat og med Forord af Arne Garborg. Kristiania. Alb. Cammermeyers Forlag. 1890.

Historien tilrette for sig i Analogi med de individuelle Aldre og i Lighed med dette Schema forlægger Tidspunktet for Begyndelsen af den omtalte Metamorfose til Overgangen fra Antik til Kristendom, alias Overgangen fra Barn til Yngling, eller om man som født Psychofysiolog og skoleret empirisk Forsker med Nietzsche søger Ophavet til denne i et ubestemt eller ubestemmeligt nogetsteds i den forhistoriske Tids graa — denne nogle Aartusender flere eller færre alene gjældende Forskjel er relativt et Adiaphoron ved Siden af den omfattende Overensstemmelse i Opfatningen af Menneskehedens Udtrædelse af Tingenes Verden og Indtrædelse i Aandens, Skabelsen af en selvstændig højere, rent aandelig Verden i og over Mennesket, som enstydende med Begyndelsen til det Fangenskab, hvilket al senere Kulturudvikling kun har bidraget til at skjærpe, og som det nu gjælder for det Nietzscheianske «Overmenneske» og det Stirnerske «Jeg» at bryde.

Det indeværende Aarhundredes Kultur i Liv og Sæder, i Kunst og Videnskab betegner for Nietzsche Fuldendelsen af Kristendommen, d. v. s. Fuldendelsen af denne Aand og dette Princip. Han stiller sig derfor fiendtlig ligeoverfor de særskilte Ytringer af den samme, idet han viser deres Karakter som Udløbere fra Kristendommen, hvad der efter hans foregaaende Kritik af denne vil sige det samme som at fordømme dem. De slutter sig sammen til en Enhed, der staar i Modsætning til en anden Enhed: den Nietzscheianske Zarathustrakultur, Zarathustraaanden.

I den engelske Filosofi f. Ex. angriber Nietzsche Kristendommen i den aandeliggjorte, subtiliserede Form af videnskabeligt System, i de politiske «Fremskridtsbestræbelser» samt de humane og socialdemokratiske Bevægelser, Kristendommen som samfundsformende Norm o. s. v. I Særdeleshed, mener han, har dog Kristendommens Essens krystalliseret sig i Moralen, og derfor gjælder det fremfor alt at opløse denne, føre den tilbage til dens origo pudenda, blotte den spiritiske Svindel, der ad Suggestionens Vej har bragt Menneskeheden til at tro paa sin højere Indvielse.

Aldeles det samme, i Væsen og Detalj, har Max Stirner firti Aar forud frembragt. Nogen ny engelsk Filosofi fandtes ikke dengang; men i det hegelianske Venstres Atheisme saa og bekjæmpede han netop det samme, som Nietzsche i vore Dage har seet og bekjæmpet hos hin; og i Virkeligheden ligger vel ogsaa under Forskjellen mellem en rent spekulativ Filosofi som Feuerbachs og en empirisk Forskning som Stuart Mills den samme Aand, lad denne kaldes enten det kristelige eller hvad man vil. Paa det politisk-sociale Gebet har Stirner ført fuldstændig samme Kamp som Nietzsche, før Nietzsche, og visselig med helt anden logisk Skarphed og logisk Sammenhæng. Og aldeles som Nietzsche betragter han den af Kristendommen — den i Egenskab af Religion døde Kristendom — uddestillerede Moral som den sidst dannede Værkbyld, der maa bortskjæres, forat levende Kjød skal kunne voxe; Nietzsches «Umwerthung aller Werthe»

foreligger fuldt udformet i «Der Einzige und sein Eigenthum».

Denne fuldstændige Kongruens i Opfatningen af de historiske Udviklingsfaser saavelsom af de aktuelle Kulturforeteelser er sælsom, naar man betragter hvert særskilt Tilfælde for sig, isoleret. Den ophører imidlertid at forbause, saasnart man har samlet disse enkelte Tilfælde sammen — i tvende hele Grupper, en Gruppe Stirner, og en Gruppe Nietzsche; man finder nemlig da, at de begge skyder op fra et og samme Frø, en og samme Opfatning og Værdsættelse af den menneskelige Natur.

Der findes, siger Nietzsche, et, som er Livets Urrod, Protoplasma, Embryo, som er og forbliver uforanderligt under de forskjellige Omdannelsers vexlende Former, — en Grundkraft, et Centrum, en fremherskende Drift. Det er Magtfølelsen, Kjærligheden til Magt, Viljen til Magt. Den er Menneskehedens Dæmon, Ariadnetraaden i det individuelle Væsens og i den historiske Udviklings Labyrint. 1844 formuleredes det samme af Stirner i den kraftige Stavelsestrio:

Meine Macht ist mein Eigenthum,
Meine Macht giebt mir Eigenthum,
Meine Macht bin Ich und bin durch sie mein Eigenthum.

Hvorledes de tvende af et halvt Aarhundrede adskilte Mænd har kunnet undfange denne ene og samme Konception af selve det oprindelige i Menneskenatu-

ren, er atter igjen en Gaade. At de er kommet til det samme ad vidt forskjellige Veje, er visselig klart. Hos Nietzsche, den moderne, subtile Psycholog, der i høj Grad har denne for det indeværende Aarhundredes Slutning ejendommelige Evne at udspejde og udlytte alle lønlige Processer og Kroge i sig selv, den psychofysiologiske Intuition; — hos Nietzsche er denne Opfatning af Mennesket Resultatet af en talløs Mængde hypersmaa, halvt eller helt ubevidste Iagttagelser, der efter at have ligget længe slumrende og mekanisk ved Siden af hinanden, en vakker Dag fik Liv og Bevægelse og flød sammen til hin kemiske Nydannelse. Hos Stirner derimod, som midt under sit geniale Opløsningsarbejde ligeoverfor al abstrakt Tænkning dog i sin Methode forblev en ægte Elev af Hegel og en spekulativ Filosof fuldt ud ligesaa god som Feuerbach, var Betragtningen af Mennesket ikke et Udslag af empiriske Opdagelser i intuitiv eller experimental Psychologi, men undfangen sammen med Jeg-Theorien som et sandt Barn af denne «rene Aand», dette «Spuk», som Stirner vilde skaffe væk af Verden. Om eller i hvilken Udstrækning Stirner har udøvet Indflydelse paa Nietzsche, er atter igjen et andet Spørgsmaal; saavidt jeg kan erindre, forekommer Stirners Navn ingensteds i Nietzsches Skrifter. I Betragtning af de forskjellige Veje, ad hvilke de er naaet frem til det samme Maal, samt af den ensartede Tidsaand, mod hvis Tryk de har reageret, er intet til Hinder for, at de, uberørte af hinanden, har skabt sin Verden hver for sig.

I deres Opfatning af og deres Maade at vurdere Mennesket laa der indesluttet et rigt Materiale af positiv og nyskabende Gehalt. Deres Anskuelsers Art bevirkede ogsaa, at de ikke blot blev udelukkende kritisk opløsende Aander; de var begge «Ja-sigere», for at tale med Nietzsche. Hos dem begge gjaldt det ikke om en Opløsning som Maal, men om en Opløsning som Middel til en «Umwerthung». Det positive Grundprincip hos dem begge var, som nævnt, det egotistiske. Først og fremst gjorde de Mennesket til «al Tings Maal»; og ved den Værdiskala, som de i en og samme Aand oprettede, laante de begge fra Erkefienden, fra de kristelige Kilder, Sætningen om «listige som Slanger og fromme som Duer» som Characteristicon for Idealet Menneske. Nietzsche kalder dette Ideal «Overmenneske» og «Zarathustra»; Stirner havde paa sin mere prosaiske og distinkte Maade benævnt det «Jeg». Disse tvende Epiteta er synonyme: Zarathustras Selskabsdyr, Symboler paa de fremherskende Egenskaber i hans Karakter, er Ørnen og Ormen, det stolteste Dyr under Solen og det slueste Dyr under Solen; og Stirner besvarer i Forveien den fra fiendtlige Hold imødeseede Indvending om en bellum omnium inter omnes som det praktiske Tillæg til hans Samfundstheori, med ironisk Overlegenhed, at saa dum, saa lidet slu var ikke Jeget, at det ikke vidste at sætte visse Grænser for den subjektive Vilkaarlighed (jvnfr. forøvrigt Det nye Testamentes: «hvad du vil at andre skal gjøre mod dig, det gjøre du ogsaa mod dem»), efterat han forud med megen

Skarphed havde betonet, at Jeg er den absolut eneste existerende, afgjørende Indehaver af Magten, og ergo af den saakaldte Ret, Indehaver af Tingenes Verden, af Aandens Verden og af sig selv.

Nietzsches Værdsættelse af de menneskelige Egenskaber er baseret paa hans Theori om Førstehaands- og Andenhaands- Sjælsrørelser, om aktive og reaktive Følelser, om at udfolde ens eget Væsen uden Modsætning og Hensyn til et andet og udenforstaaende, samt Ressentimentet; han grupperer Menneskene i positive og negative, som Herre-Naturer og Slave-Naturer, tildømmer dem, der har aristokratiske Instinkter, Moralen, Retten, Magten, Skjønheden, og dem, der har Slavenatur, disse Tings Modsætninger, samt hævder sig og sit ved at identificere Slaveregimentet med den kristne Kultur. Max Stirner, der «har stillet sin Sag paa ingenting», har i Virkeligheden stillet den paa det samme, nemlig paa sit Jeg, med andre Ord, paa den særegne Individualitet, der har frigjort sig fra alt «det hellige» saavel udenom som indeni sig, det vil sige religiøse Hensyn, moralske Hensyn, humane Hensyn o. s. v. Herunder har imidlertid Stirner seet et Stykke dybere og naaet et mere moderne Standpunkt end Nietzsche, idet han indordner selv de altruistiske Følelser hos Mennesket under de oprindelige Førstehaands-Affekter, det vil sige, sin Theori tro, gjør Mennesket til Herre (Eigner) selv over dem. Han har fra sit rent spekulative Standpunkt foregrebet den gjennem Nutidens psychofysiologiske Empiri vundne Indsigt: at de affektivt altruistiske Behov

hos Mennesket gjør sig gjældende med samme naturbetingede Magt, som det rent fysiske Behov at naa ud over Jeget gjennem Frembringelsen af Afkom, — en Indsigt, der alene er istand til at lægge Bro mellem de ellers uformidlede Felter af altruistisk Verdensbetragtning og egotistisk. (Se nærmere Side 299—300 i Stirners Bog 2. Oplag).

Hele den originale Theori om Opkomsten og Naturen af Begreberne Synd og Samvittighed, Forbrydelse og Straf, som Nietzsche har udviklet, forefindes allerede i sine Hovedtræk angivne af Stirner. Det vilde føre for langt og kræve for stor Plads at paavise dette i Detalj her; jeg indskrænker mig blot til at henvise til det foregaaende Resumé af Stirners Arbejde samt til Side 43, 180—181, 245—247, 346, 372 m. fl. Steder i samme. Den Rangforordning i de menneskelige Karakteregenskaber, der har resulteret af Stirners Spekulation og Nietzsches Menneskestudium, indeslutter en ny, saavel individuel som social Ethik. Den enkelte burde bringe til Trivsel helt andre Sider end hidtil for at virkeliggjøre Idealet Menneske; ja i denne Hensigt maatte han vende op og ned paa den gjennem Aarhundreders Slægtled nedarvede og til en anden Natur blevne Sjælsøkonomi. Og Forholdet til Næsten samt næsten hele den deraf udgaaede Form for menneskeligt Samliv maatte naturligvis lempe sig efter denne nye Psychologi. «Krig og Mod har udrettet større Ting end nogensinde Kjærlighed til Næsten,» lærer Nietzsehe. Hos Stirner hed det: «Warum immer noch fruchtlos erwarten,

dass die Aufopferung uns bessere Zeiten bringen soll; warum nicht lieber von der Usurpation sie hoffen? Nicht mehr von den Gebenden, Schenkenden, Liebevollen kommt das Heil, sondern von den Nehmenden, den Aneignenden (Usurpatoren), den Eignern.» Det kommer ikke alene an paa en negativ Frihed, en Frihed til noget; man maa ikke bare være løst fra det, man ikke længer vil have, men tillige ogsaa kunne tage, hvad man vil have. Stirner: «Frei — wovon? O was, lässt sich nicht alles abschütteln! Wovon frei? Von Allem, was nicht Ich ist. Was bleibt aber übrig, wenn Ich von Allem, was Ich nicht bin, befreit worden? Nur Ich — und Nichts als Ich. Warum nun aber nicht das Ich selber zu Anfang, Mitte und Ende wählen?» Nietzsche: «Frei nennst du dich? frei wovon? Was geht das Zarathustra an? Aber klar soll dein Auge mir es künden, frei wozu? Kannst du dir selbst dein Bøses und Gutes geben und deinen Willen über dir aufhängen als ein Gesetz?» Hvad angaar de socialpolitiske Udslag af dette sociale Princip, da er de tvende Tvillingbrødre enige i rent negativ Henseende, nemlig i at fordømme det existerende Statssamfund. Men medens derpaa Nietzsche nøjer sig med en temmelig vag Tale om et Fremtidens og et Zarathustra-Kulturens Samfund af «os frie Aander», «os gode Europæere» o. s. v. uden nærmere at angive, hvori en lignende Korporation skulde adskille sig fra de hidtilværende, samt hvori dens nye og positive Ejendommelighed skulde bestaa, fordømmer Stirner, sin

logiske Tankegang tro, alle Former af Stat og Samfund, inclusive de politisk-liberales konstitutionelle Monarki og Konkurransestat samt de social-liberales Arbejdersamfund, og prædiker «Foreningen», hvor den enkelte træder ind og ud efter Behag, benyttende den som en ham tilhørende Ejendom.

Det intime Slægtskab, som jeg har paavist mellem Stirner og Nietzsche, og som udstrækker sig ikke alene til begge Systemers Grundprincip, Hovedpunkter og Detaljer, men ofte helt til den ydre Omklædning, til selve Ordstillingen, har sine selvskrevne Grænser der, hvor det begynder, som udgjør den ene Individualitet i dens Ejendommelighed og den anden Individualitet i dens Ejendommelighed. Isærdeleshed i tvende Henseender fremtræder Forskjellen herunder. Det ene har jeg allerede flere Steder fremhævet: de har begge skattet hver til sin Tid og i sine Frembringelser givet Udtryk for den saa ulige Karakter af den første og sidste Halvdel af Aarhundredet. Den anden Forskjel kan udledes deraf, at Nietzsche i højeste Grad er, hvad Stirner ikke var: Digter. De har visselig selv i Fremstillingsmaaden adskilligt tilfælles: Forkjærligheden for, og Mesterskabet i det træffende Bonmot, den fyldige Paradox. De benytter gjerne en dræbende Morsomhed i Stedet for en saglig Gjendrivelse, et kort Hug i Stedet for en lang Opløsning; begge er de snart overgivent ubehagelige, snart pathetisk prædikende, afvexlende benyttende sig af den lumske Stilet og den brutale Knortekjæp, den besnærende Sofisme og

den massive Sandhed; Kasuister og Sandsigere, Dialektikere og Ordvridere, indiskrete Lysbringere og suggestionerende Konsekvensmagere med storslagen Fantasi. Men Arten af netop denne Fantasi adskiller dem: hos Stirner er den abstrakt arbejdende og logisk konstruerende, hos Nietzsche psychologisk intuitiv. Og medens Stirners Stil i Overensstemmelse hermed er kjølig og abstrakt, selv hvor Overbevisningen slaar som kraftigst, fyldes Nietzsches Aforismer af Poesiens sitrende Rytme, ligesom Sproget hos ham har alle de tusend fine Overgange, de delikate Brydninger og det Farvespil, der ikke er til at gribe — alt dette, hvorigjennem alene den efter konkrete Udtryk stræbende nervøse Sensibilitet hos en moderne Aand kan meddele hele sit Indhold.

III.

Den Tid og den Generation, som Max Stirner tilhørte, dyrkede mere Aanden end Naturen, og inden den første mere Intelligensen end Gemyttet, mere den kritiske Reflexion end den skabende Fantasi. Den holdt sig mere til Almensandhederne end til Individualiteterne. I Forbindelse hermed blev Hovedinteresserne ikke de psychologiske og æstetiske, men de politiske og sociale; det var Motiver af politisk og socialt Indhold, som fyldte Digtningen og Filosofien.

Stirner var, som allerede flere Gange nævnt, et ægte Barn af denne Tid. Han var visselig den fortrinsvis «unzeitgemässe» for sin Tid, ligesom Nietzsche i vore Dage, og han opløste hele Tidsindholdet; men det var derved egentlig Tiden selv, som naturlig gjennemgik sin Opløsning, idet dens Aand havde naaet sin Overmodenhed og sin Tilspidsning i denne individuelle Afslutningstype. Thi Stirner bekjæmpede ikke den samtidige Kultur i Politik og Samfundsliv, i Filosofi og almene Idealer ved at skabe en ny og forskjelligartet saadan, den han kunde opstille som en livskraftig og mulighedsrig Modsætning; han iværksatte kun et nyt Kunststykke af spekulativ Tænkning, idet han, saa let og uhindret konsekvent som alene en rent spekulativ Filosof, og saa spirituelt som alene en Mand af 48-aars slægten formaaede det, bortræsonnerede og bortkonkluderede Tidsindholdet. Af den Grund er alle Forsøg, i hans Værk at finde positive og reelle Udkast til moderne socialt Omvæltningsarbejde, frugtesløse.

For nærmere at paavise dette maa vi iagttage, hvordan Stirner tænker sig den gamle Samfundsordnings Opløsning samt den nyes Dannelse og Beskaffenhed.

Det særlig bemærkelige og det totalt brøstfældige ved Nutidens Oppositioner, siger Stirner, ligger deri, at de er «lovlige Oppositioner». Hvorfor lykkes de ikke? Fordi de ikke vil forlade Sædelighedens eller Lovlighedens Vej. En saadan Opposition tør ikke *ville* Friheden; den kan alene *ønske* den, «petitionere»

derom, stamme et: «bitte, bitte». Ikke længer kraftig nok til uden Tvil og uformindsket at tjene Sædeligheden, ikke heller endnu hensynsløs nok til at leve helt for Egoismen, svinger nemlig Samtiden holdningsløst frem og tilbage, lammet af Halvheden: man vil gjerne have en fri Vilje, men paa samme Tid ikke for sit bare Liv miste den sædelige Vilje. Hvad det imidlertid kommer an paa, er virkelig at ville, ville med Viljens hele Energi, det vil sige tage istedetfor at lade sig skjænke. Den givne (oktrojerede) Frihed er overhovedet ingen Frihed — det er alene den Frihed, som man har taget sig selv. Om nogen skjænker dig Frihed, er han en Skjælm, som giver mere end han har; thi han giver dig da ikke noget af sit eget, men stjaalen Vare, giver dig din egen Frihed, den Frihed, som du selv burde taget dig, og giver dig samme kun, fordi du ikke skal tage den selv. «Oppositionens» Mænd skriger paa «Frigjørelse»: Fyrsterne skal erklære Folkene «myndige». «Beträgt Euch als mündig», svarer Stirner, «so seid Ihr's ohne jede Mündigsprechung, und beträgt Ihr Euch nicht darnach, so seid Ihr's nicht werth, und wäret auch durch Mündigsprechung nimmermehr mündig.» Ikke: «Freisprechung, Freilassung», men «Selbstbefreiung». Denne Lamentering og Petitionering røber Tiggeren; Pøbelen ophører først da at være Pøbel, naar den slaar til. Ergo: «Slaa til og tag, hvad du behøver! Dermed er alles Krig med alle erklæret. Jeg alene bestemmer, hvad jeg vil have.»

Det var altsaa Revolutionens Vej, Stirner anviste. Nei, slet ikke, svarer han, selv det blev for lidet radikalt; jeg vil det individuelle Oprør, den individuelle Rejsning («Empörung»). Imellem disse to Ting findes der nemlig en betydelig Forskjel, oplyser han. Revolution bestaar i en Omvæltning af det bestaaende eller af Status, af Staten eller Samfundet, er saaledes en politisk eller social Gjerning, der ikke strækker sig udover den gamle fortryllede Ring, saasom den tilsigter nye Almeninstitutioner istedetfor de gamle; de enkeltes Rejsning derimod har visselig en Omvæltning af de bestaaende Forhold til uundgaaelig Følge, men har ikke sit Udgangspunkt deri, men i Menneskenes Utilfredshed med sig selv, er ikke en Masserejsning («Schilderhebung»), men en Rejsning («Erhebung») af de enkelte, foretaget uden Hensyn til de Institutioner, som kan fremgaa deraf, ikke en Kamp mod det bestaaende, men kun en Udbryden af mig («ein Herausarbeiten Meiner») ud af det bestaaende, der i samme Øjeblik jeg forlader det, er dødt og gaar over til Forraadnelse. Det vil sige, i «Empörung» er, i Modsætning til «Revolution», ifølge Stirners Terminologi, min Hensigt og Gjerning ikke af politisk eller social Art, men da den kun er rettet paa mig og min Ejendommelighed, af egoistisk. «Die Revolution» gik og gaar altid ud paa nye Institutioner; «die Empörung» fører derhen, at man ikke mere lader sig indordne, men selv finder sin Stilling. Hvilken Forfatning der var at foretrække, dette Spørgsmaal sysselsætter alle de revolu-

tionæres Hoveder; at blive forfatningsløs, did kjæmper Rejsningens Mand («der Empörer»).

Men, maa man spørge, naar nu Stirner har ført os saa langt, hvad saa? De enkelte Jeger har alle stillet sin Sag hver især paa sig, har gjort sig gjældende uden at spørge efter dette: hvad saa? Men tydeligt nok maa et Forhold mellem Individerne, et interindividuelt Forhold, existere — en alles Krig mod alle er jo ogsaa en Form for det samme —, eftersom de lever paa et og det samme begrænsede Omraade. Spørgsmaalet bliver altsaa: hvorledes skal dette Mellemværende tænkes?

Herpaa giver Stirner trende særskilte Svar, der staar uden ydre og indre Sammenhæng med hinanden i hans Fremstilling og derved tilstrækkelig røber, at hans logiske Tankerække er bleven brudt i samme Øjeblik, som den naaede ud over Tærskelen fra negativt til positivt, fra Kritik til Formning, fra den rene Tænkning til Realiteten.

Det ene Svar afgiver han ved Behandlingen af Ejendomsspørgsmaalet. Dette, mener Stirner, lader sig ikke saa bekvemt løses, som Socialisterne og Kommunisterne drømmer om. Det kan først definitivt løses ved en alles Krig mod alle. Skjænk de fattige aldrig saa meget — de skal dog stadig ville have mere; thi hvad de egentlig vil, er tilsidst — ikke mere at modtage noget som Gave. De fattige vil selv være Ejere, og det blir de kun ved at — rejse sig («sich empören, emporkommen, erheben»). Men, vil man spørge, hvordan skal det gaa, hvis de

ejendomsløse tager Mod til sig? «Welcher Art soll denn die Ausgleichung werden?» Ligesaa godt, svarer Stirner, kunde man kræve, at jeg skulde bestemme et Barns Fødselstime; hvad en Slave vil komme til at gjøre, naar han har brudt sine Lænker, det maa man — afvente.

Dermed var saaledes i det højeste vundet, at Tilstanden bellum omnium inter omnes prolongeredes paa ubestemt Tid. Stirners andet Svar kan betragtes som en Modifikation af denne den sandsynligste Form for menneskeligt Samliv i den kommende Stirnerske Epoke. Det er allerede i det foregaaende angivet, nemlig under Udredningen af Forholdet mellem Nietzsche og Stirner: denne sidste fremhæver, at de altruistiske Følelser og Handlinger hører organisk sammen med det egoistiske Jeg, der desuden er et slu Dyr, som forstaar at handle klogt og med Skjønsomhed. Hvad er vel Jeget, raaber enhver, naar han henvises til «at stille alt paa sig selv», — andet end en Afgrund af regel- og lovløse Drifter, Begjæringer, Lidelser, et Kaos uden Lys og Ledestjerne? Enhver, tillægger Stirner, betragter sig med andre Ord som — Djævel; thi betragtede han sig bare som Dyr, saa vilde han let finde, at Dyret, der dog kun følger sin «Antrieb», ikke raader og driver sig selv til Dumheder, men gjør fuldkommen rigtige Skridt. Vanen ved en religiøs Tænkemaade har imidlertid i den Grad taget vor Aand tilfange, at vi ligeoverfor os selv i vor Nøgenhed og Naturlighed — staar slagne af Skræk. Hvad dernæst det altruistiske

hos Naturmennesket eller Egoisten angaar, saa henviser jeg til de anførte Citater. Egoisten, tillægger Stirner et andet Sted, — Egoisten, for hvem den humane Ængstelighed gyser tilbage, er et Spøgelse fuldt saa meget som Djævelen; han existerer kun som Skræmmebillede og Fantasigestalt i disse ængsteliges egen Hjerne. — Heri skulde saaledes ligge en Garanti for, at den eventuelle alles Krig mod alle ikke blev saa frygtelig, som man i Almindelighed er tilbøjelig til at forestille sig. At imidlertid rimeligvis disse Garantier er svage, turde være ligesaa klart, som at hermed ikke er sagt stort om Jegets — mit, dit, hans o. s. v. — Maade at leve sammen paa i den Stirnerske Fremtidsepoke.

Hvad tilsidst det tredje Svar angaar, synes det ved første Øjesyn at yde et positivt Bidrag til Ordningen af de individuelle Forhold: al Slags Stat eller Samfund, heder det, maa principielt fordømmes og give Plads for «Foreningen». Angaaende den af Stirner udviklede Forskjel mellem Staten — Samfundet — (med Endepunkt i Kommunismen) og Foreningen henviser jeg til den Redegjørelse, som jeg har leveret i første Afdeling af denne Opsats. Som deraf fremgaar, opfatter Stirner denne saakaldte «Forening» som en Multiplicering af den enkeltes Kraft. Hverken et naturligt eller et aandeligt Baand sammenholder Foreningen; hverken én Tro eller ét Blod bringer den til Vægt. J e g har ingen Pligter ligeoverfor samme; den er intet andet end mit Værktøi eller det Sværd, hvormed jeg skjærper og forøger

min naturlige Kraft; kun saa længe som den udgjør min mangfoldiggjorte Kraft, beholder jeg den; jeg opgiver den pligt- og troløst i samme Øjeblik, som den ikke længer medfører nogen Nytte for mig. Men derved er vi tydeligvis ad en Omvej ført tilbage til Udgangspunktet: til Jegenes indbyrdes Krig, det interindividuelle Kaos, hvori alle Katte er graa.

Max Stirner var en Anarkismens Metafysiker. Det Maal og den Triumf, han søgte, laa indenfor den samme rene Tænknings Verden, mod hvilken han drog i Leding, og hvorfra han falskelig troede sig emanciperet. Han spændte sin logiske Tankekjede over de konkrete menneskelige Forholds Verden, uberørt af dennes talløse Ujevnheder, Hindringer og Forviklinger. Paa samme Tid som han er uden Interesse for de praktiske Bestræbelser, der i vore Dage begynder at knytte sig til hans Navn, har han i Modsætning til disse Bestræbelsers Repræsentanter en Udviklingsvue, et verdenshistorisk Perspektiv, hvis Rækkevidde de ikke har fattet, naar de paaberaaber sig hans Navn. Havde Stirner endnu levet, skulde han med fuldstændig rigtig Konsekvens have slaaet Tolstois Askese- og Ydmygheds-rige, den haltende Fremtidsstat i Krapotkins «La conquête du pain», Mackays «Den nye Verden», om hvilken Digteren intet andet ved med Vished, end at den skal udvikle sig smertefrit, (karakteristisk nok i Modsætning til alt organisk), o. s. v. sammen til en og samme Foreteelse, som han siden skulde have knyttet som en sidste Slutning til den af ham saakaldte verdens-

historiske Ynglingealder; og havde han havt Anledning til at lære at kjende Bruno Willes «frie Fornuftmenneske med de rene Midler», vilde han med sarkastisk Jubel og med sin spirituelle Ondskabsfuldhed have hilset ham velkommen som den kristelige Aands ideale homunculus.

Paul Bourget.

I.

Om man udsondrer og sammenstiller de mandlige Hovedpersoner i samtlige Bourgets Romaner, fra Armand de Querne i «Un crime d'amour» forbi «Discipelen» til Dorsenne i «Cosmopolis», vil man finde, at de alle fremstiller en og samme Type: «Dilettanter», den sentimentale Skeptiker, den intellektuelle Epikuréer, den unge Mand med for megen Viden og for liden Vilje, der har tabt hele den bærende Basis af Umiddelbarhed, der kan forstaa alt, men ikke er istand til nogen intim personlig Nydelse; hvis Jeg er et Lapværk af de mest forskjelligartede Kulturer og Smagsretninger, og som hverken kan elske eller leve mere, fordi enhver Følelse altid først maa passere hans Hjerne, inden den naar frem til hans Hjerte. Dette Menneske har Bourget i forskjellige Tilfælde behandlet paa meget forskjellig Maade: Armand de Querne ender i «den menneskelige Lidelses Religion», Discipelen nedskydes som en Hund, et almenfarligt Monstrum, i «Bourgeoisiets og den hellige

Faders Navn», samt under Løsenet «Vilje og Kjærlighed!» Dorsenne endelig maa efter al Sandsynlighed hos den ene saliggjørende Kirke modtage den nødvendige Rygmarv.

Bourget har paa forskjellig Maade behandlet ham, denne Type; men skildret ham, har han altid.

Hvorfor?

Jeg tror, det er ganske naturligt. Har ikke Bourget selv ogsaa som Digter følt i sig dette utilstrækkelige og lidt derunder? Og hviler ikke Præget af denne samme Type, lidt mere alment opfattet, over hele den yngre Forfattergeneration idetheletaget, i de mest forskjellige Lande? Kan man ikke næsten overalt konstatere et og samme Fænomen: Personlighedens Monotoni, den tidlige Selvgjentagelse og den pludselige Ufrugtbarhed?

Man erindre sig blot, indtil hvilken Alder Digtere af ældre Dato kunde frembringe nye og levende Værker. Hos dem fører Fremskridtet helt ind i den sene Mandsalder og de første Oldingeaar; hos de yngre derimod stanser det forbausende tidlig, og Tilbagegangen begynder. I Danmark har det jo hos de unge været en typisk Foreteelse, at de i Tyveaarsalderen og med sit Debutarbejde gav sit bedste, for siden lidt efter lidt og temmelig hurtig at synke ned i Sterilitet under en eller anden af dennes mange Former, Gjentagelser, Maner, «Mache». Jakobsen naaede sit Højdepunkt i det sidste, han skrev, i Mesterværket «Fru Fønss»; Topsøes «Jason» udkom anonymt, da dens Forfatter var 35 Aar; og Drach-

mann skabte endnu for tre Aar tilbage i «Forskrevet», et Værk, hvori den ungdommelige Kraft i Følelse og kunstnerisk Formevne svulmer fuldt saa stærkt som i de Digte, med hvilke han debuterede som tyveaarig. Hvad har derimod Herman Bang i hele sin senere, visselig vidtløftige Produktion at opvise, der tilnærmelsesvis i Værd vilde komme op imod hans «Haabløse Slægter», denne Bog, der greb alle os samtidige som en ny «Werthers Leiden»? Og hvor er exempelvis Gustav Esmann efter blot 10 Aar havnet? Esmann, den radikale Europæer og den raffinerede Stilkunstner fra 1883, som dengang i sin «Gammel Gjæld» leverede et Miniaturkunstværk, hvori en hel gammel forfinet Kultur i dens quinta essentia udformedes i en Sprogform uden en Fejl i Støbningen, — aldeles som den japanesiske Kultur har fundet sit fuldstændige Udtryk i de lakerede Smaating og l'ancien régime i Rokokonipsen —, den samme Mand, der nu, 1893, kan skrive et Melodrama som «Magdalene» med en Slutningseffekt som den, at i det Øjeblik Politiet indfinder sig hos den «faldne» for at fordre, at hun skal lade sig visitere, en af «den indre Mission» ansat Christus pludselig aabenbarer sig for at tage Pigen i sin Beskyttelse!

I Frankrige møder man samme Foreteelse. Flaubert debuterede med «Madame Bovary», da han var midt i Trediveaarene; hans ejendommelige Produktion begyndte altsaa i den Alder, da i vore Dage en Digter allerede regnes til de ældre. Zola skrev sin dybeste sociale Roman og sin dybeste psychologiske

Roman, «Germinal» og «La joie de vivre», jeg tror i Firtiaarsalderen. Da den kraftigste blandt de unge havde naaet sine 40 Aar, var Kræfterne allerede forbrugte, sprængtes Aanden; — og Maupassant slukner i Galehuset. Huysmans opstillede engang et aandrigt psychologisk Præparat i «À Rebours» samt blotter i et Par Kunstkritiker i «Certains» selve den fundamentale Livsgaade, men kun for nogle Aar senere at forfalde til den ubegribelig flade Mysticisme i «Là-bas».

Og Bourget? Ja, Bourget, som har fornemmet Forraadnelsen i det franske Liv dybere og smerteligere end nogen af sine samtidige, og som har udøvet hele sin literære Virksomhed i Moralens Tjeneste, — Bourget er endog, naar det gjaldt at gaa over fra Diagnose til Therapi, aldrig naaet videre end til i «Cosmopolis» at aftrykke Slutningskapitlet fra «Mensonges», det vil sige paany at henvise til Modsætningen mellem den moderne Aand og den katolske samt til, saasom han ikke kan skimte noget fremfor sig, at prædike Retræt, Retræten tilbage til Kirken. Og han afslutter sin sidste Bog med en Skildring af Leo XIII, saaledes som Dorsenne og hans Ledsager ser Personerne i den pavelige Have, — en enthusiasmeret Skildring med det Tonefald og de Farver, som Digterne ellers plejer at gjemme for de af dem tilbedte Kvinder.

Hvorledes er den at forklare, denne Personlighedens ringe Spænstighed, ringe Omfang og ringe Udholdenhed? Løber Udviklingen nu hurtigere end

før, saaledes at Individualiteterne snarere bliver udlevede og tidligere slides ud?

Jeg tror ikke, at dette er den egentlige Grund; denne turde ligge dybere. Digterne har nu for Tiden et altfor stort Hastværk, en nervøs Uro, som om de altid frygtede at komme for sent til det sidste Tog. Og Aarsagen til denne ejendommelige Foreteelse er en indre, ligger i dem selv: de savner den sikre Selvtillid, hvori en produktiv Personlighed velbehagelig kan strække sig. De regner selv med altfor kort Tidsmaal; derfor opgjøres Regnskabet med dem ogsaa saa pludselig. Jeg forestiller mig, at Mænd af ældre Dato sagde til sig selv omtrent som saa: Nu, nu, ikke saa hastig, det løber dog ikke sin Vej altsammen, der er god Tid, jeg kan vente, mit Legeme voxer visselig ikke mere, men det varer endnu en god Stund, inden min Aand bliver færdig. Og medens Personlighederne er blevne mere og mere sønderslidte og minimale, er det Totalbillede, som de skulde gribe og præge — paatrykke sit Præg, blevet endnu mere kaotisk, end mere fuldt af Modsætninger og tillige end mere omfattende. Saaledes gaar det jo altid i Udviklingshistorien: Helhedsbilledet opsluger Individerne, og Personlighederne faar Overtaget over Helhedsbilledet — skiftevis. I de Tidsperioder, da det første er Tilfældet, stanser Personlighederne tidlig i sin Udvikling, eller forfuskes, eller opgiver alt, bliver Skeptikere eller gaar Krebsegang, — altsammen, det ene som det andet, bare ulige Ytringsformer for Personlighedens

Følelse af egen Vanmagt ligeoverfor det overmægtige hele.

II.

Taine har etsteds ytret, at der i ethvert stort og ægte Digterværk findes en Verdensanskuelse, der udgjør dets bankende Hjerte og faste Rygrad. Mesteren, der først overflyttede Naturvidenskabernes objektive Methode i Kulturhistorien, i Literatur- og Kunstkritiken, og efter hvis Retledning den moderne Romanforfatter, den psychologiske Experimentator, lægger sine «documents humains» tilrette for digterisk Behandling, har ved denne store Bekjendelse givet sin Theori et fyldestgjørende Korrektiv, der næsten gjennemgaaende savnes i hans Elevers, de objektive Naturalisters Praxis. Hvis man nu foretager en kritisk Mønstring af den skandinaviske Literatur i de sidste 20 Aar, finder man blandt den uhørte Mængde Arbejder kanske 20, som man endnu kan læse og nyde; og dette Tal vil med temmelig Sikkerhed inden yderligere 20 Aar komme til at reduceres til Halvparten. Efter min Mening er Aarsagen hertil simpelthen den, at, halvt som Følge af Theori, halvt som Følge af Mangel paa Evne, Romanerne og Dramaerne fra idag af i Almindelighed savner dette visse noget, som Taine benævnte Verdensanskuelsen i Digterværket. Man bør kuns ikke

tage Ordet altfor pedantisk. Denne Verdensanskuelse behøver ikke nødvendigvis være en bevidst, befæstet ved Studier og modnet ved Tænkning; den kan ogsaa ligefrem være den oprindelige Ejendommelighed hos en stor Personlighed. Den er heller ikke noget, som er fatteligt kun for den opløsende Forstand hos meget udviklede og kritiske Aander; den kan ogsaa meget godt være tilgjængelig for Mængdens ganske umiddelbare Fornemmelse. Men der, hvor den findes, der findes ogsaa den organiske Dannelses Enhed; der, hvor den savnes, findes bare et mekanisk Apparat, hvis Træled er bundet sammen med Staaltraad. Hvorfor bliver dette Præg af en ejendommelig Verdensbetragtning mere og mere sjeldent i Digternes og Kunstnernes Værker? Som sagt: for en Del af Theori; det dumme Snak om den objektive Methode har i disse Naturvidenskabens Dage paa det skammeligste narret mange gode Hoveder. Det ligger imidlertid ogsaa hos de unge selv. De tager sig Sagen for let, de er for snart færdige: de er ikke kommet til Klarhed hverken over sig selv eller over noget andet; de mangler det ene centrale og faste Punkt, hvorom hele den brogede og vexlende Tilværelse afspejlende drejer sig.

Dette rammer visselig mindre Paul Bourget end de fleste andre af hans samtidige inden og udenfor Frankrige. Han er ikke nogen parisisk Kineser og det modsatte af en Ignorant. Han er en sjelden berejst og sjelden belæst Mand. Han er en intim Kjender af engelsk Liv, tysk Literatur og italiensk

Kunst; og han har gaaet i Skole grundig og fuldstændig individuelt hos Taine og Ribot, i hele den samtidige Filosofi og Naturvidenskab.

Den videnskabelige Interesse har ogsaa altid været den primære hos Bourget. Da han første Gang optraadte som Lyriker, Novellist og Kritiker, i «Les aveux», «Cruelle énigme» og «Essais de la psychologie contemporaine», troede man at kunne paavise tvende Hovedtræk i hans Natur, der lige udmærket prægede hans Forfatterpersonlighed: den fine psychologiske Analyse og et digterisk Temperament, der fandt sit Udtryk i diskret blege, fint fortonende Akvarelfarver og Morbidezzastemninger. Begge disse Træk var i Begyndelsen saa sammensmeltede, saa gjensidig gjennemsyrede af hinanden, at de syntes at være af et eneste Stykke. Sympathien var altid klar og Analysen altid vag, — for at tale med Bourget selv. Kritikeren og Digteren optraadte altid sammen: der fandtes ingen egentlig Forskjel paa Essaierne og Novellerne; Behandlingen af de literaturhistoriske Personligheder og de digtede Personligheder var den samme. Essaierne var spækkede med rent digteriske Stemninger og Interiører, Novellerne med rent videnskabelige Udredninger. Essaien gik over i Novelle, Novellen i Essai.

Bourgets senere Produktion har imidlertid stedse tydeligere vist, at begge de formentlige Hovedtræk paa ingen Maade var af samme Valør. Vi kan nu se saavel, hvad Bourget er, som hvad han aldrig har været, — af egen Naade. Analytikeren, i Kritik og

Roman, har holdt sig og har udviklet sig; den digteriske Evne derimod var saa knapt tilmaalt, at den saavidt naaede at skabe Kvindefiguren i «Cruelle énigme» og under en kort Blomstring at dufte i de uforglemmelige Skildringer af det hemmelig elskende Pars Møde hinsides la Manche. Senere lod den sig kun drivhusmæssig bringe til Trivsel; den formentlige naturlige Inderlighed viste sig at være en kunstlet Sentimentalitet, der havde hele Duften af den uægte Parfume i en Flacon, som længe har staaet aaben. Denne Udsondringsproces er i Løbet af hans Produktion bleven saa grundig fuldbyrdet, at den novellistiske Form efterhaanden er bleven blot en Form, og Menneskene, deres Samtaler og Handlinger, alene et ligegyldigt Apparat uden eget Liv og egen Interesse, — omtrent som hos Ibsen i Dramaet. «La physiologie de l'amour moderne», denne halvvidenskabelige Potpourri, leder umiddelbart og umærkelig over fra Romaner som «Le Disciple» og «Cosmopolis» til den rene Essai.

Sagen var nemlig, som berørt, den, at den videnskabelige Interesse altid havde været den primære hos Bourget, — hans Sensibilitetspunkt, for at bruge hans egen Terminologi. I Forordet til første Bind af sine Essais ytrer han: hvad han vil, er ene og alene at levere nogle Bidrag til Karakteristiken af Sædelivet i den sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede. Denne Selvkarakteristik gjælder hele hans Forfattervirksomhed, ikke bare for den kritiske, men ogsaa for den novellistiske. I Essaierne

gaar han tilbage fra Bøgerne til Personerne og Tidsatmosfæren, samt spejder efter Oprindelsen til sin egen Slægts Tanker og Følelser i den foregaaende Generations mest fremskredne Digtere, de der har dannet Fortruppen for sin Samtid og anteciperet Udviklingen. Han tror, at de Sjælstilstande, der er ejendommelige for den nuværende Generation, ligesom Frø laa nedlagt i den foregaaendes Theorier og Drømme, samt at det, som igaar var Undtagelse, de i Intelligens og Følelse finest organiseredes udelukkende Ejendom, idag er blevet Regel, Tidstype, hele den unge Slægts fælles Karakter. Og ligesom han som Essaiist ikke er den dømmende Æstetiker, ei heller den individuelt psychologiske Kritiker, men den alment psychologiske Sædehistoriker, saa har han i alle sine Romaner Undersøgelsen som Udgangspunkt, og Moralen som Maal. Det er endogsaa i dem ikke blot de enkelte Personer, han vil undersøge og forklare, men paa samme Tid ogsaa gjennem dem Menneskenaturen i sin Almindelighed. Ligesom han i sine rent videnskabelige Opsatser stundom afbryder sit jævne Ræsonnement for med sine klare fine Akvarelfarver omsorgsfuldt at male et Interiør, et Sceneri, der ligesom omsætter Tankens abstrakte Indhold i et anskueligt Billede, paa samme Maade findes i hans Digterværker uophørlige Overgange fra kunstnerisk Fremstilling til videnskabelig Forklaring. Og ikke bare til den videnskabelige Forklaring, der staar i umiddelbar og nødvendig Forbindelse med Beretningen, men til aldeles fritstaaende videnskabelige

Fakta. Han ikke alene iværksætter individuelt psychologiske Analyser, han formulerer alment psychologiske Love. Han gaar over fra det specielle psychologiske Tilfælde til den store Naturlov, under hvilken det hører, og hvoraf det er en Tillempning. Ofte nøjer han sig ikke med at konstatere denne Naturlov, men fixerer ved Siden deraf ogsaa andre nærtstaaende Parallellove. Han bruger ikke blot det af den foretagne Analyse, som han behøver for at forklare det Tilfælde, hvorom der er Spørgsmaal, men han medtager alt, hvad denne Analyse har bragt for Dagen. Ligeledes plejer han at anføre ikke blot en, men flere særskilte Forklaringsmaader for et psychologisk Faktum. I «L'irréparable» f. Ex. giver han en almen kulturhistorisk Skildring af «le monde», en almen videnskabelig Udredning af den Sjælstilstand, der leder over i den fixe Idé, samt — i Karakteristiken af en engelsk Maler — en almen folkepsychologisk Analyse.

Og selv denne Aand, saa fin i sin Dannelse og saa forædlet i sin Udvikling, saa udstrakt i sine Interesser og Bestræbelser og saa gedigen i sine Resurser, drev ind i en Bagevje, hvorfra man ikke mere finder ud.

Bourget begyndte med i sine Romaner at søge ned i det dybeste, mørkeste, utilgjængeligste i Menneskenaturen, det som han selv kaldte «L'animalité primitive», «L'arrière-fonds» o. s. v., de Omraader, der ligger lige ved og under det ubevidstes Tærskel, det som behersker Mennesket og bestemmer dets Liv, men

som det selv ikke kan gjennemskue, faa Tag paa, raade med. Psychologen opstiller et Problem, hvoraf Moralisten kan hente Stof til sin Verdensbetragtning, — f. Ex. den centrale Dobbelthed hos en nobel Kvindenatur som i «Cruelle énigme», den centrale Lyde hos en hel Generation, som i «Un crime d'amour». Resultatet, hvortil han kom, var sørgeligt; ud af alt, hvad han tog mellem sine Hænder, formede sig et og samme Indtryk, smertefuldt og trøstesløst. Dette Aarhundrede, hos hvilket Nysgjerrigheden er den sidste og eneste Passion, minder Bourget om en Mand, han engang paa et Sygehus saa trække frem et Haandspejl under Hovedpuden, for mellem tvende Paabindinger at betragte sin af et Kræftsaar fortærede Mund. Sin Hovedopgave saa han efterhaanden deri, at opstille en Diagnose over Aarhundredets fælles store Sygdom, Nervøsiteten, Pessimismen, eller hvad man ellers vil kalde den; og som selve det væsentlige i denne Tidsforeteelse fremstillede sig ved Diagnosen en Slappelse af Villien (un affaiblissement de la volonté), en Hentæren af den sædelige Kraft (quelque chose d'atteint dans l'énergie morale). Vi Nutidsmennesker har ikke som det syttende Aarhundredes et almindeligt Credo, Rettesnoren for alle Samvittigheder og Principet for alle Handlinger; vi har ikke engang denne Fornegtelsens Kraft, som det attende Aarhundrede havde. Vi har i den Grad mangfoldiggjort Synspunkterne, saa hændig raffineret Fortolkningsmaaderne, saa taalmodig søgt alle Doktriners Genesis — og dermed deres Berettigelse —, at vi

er kommet derhen, at vi tror, at en Sandhedens Aand skjuler sig i de mest modsatte Hypotheser om Menneskets og Verdens Natur. Og da der ikke findes nogen højere Hypothese, der forener alle de andre, er der opstaaet et fuldstændigt Anarki paa det intellektuelle Omraade, en Skepticisme uden Sidestykke i Tankens Historie. Der findes hos Samtiden en for denne ganske ejendommelig Blanding af Natur og Raffinement, af Reflexion og Oprigtighed, af Enthusiasme og Ironi. Noget er tørret bort i os: vort naturlige instinktive Væsen. Vi lærer at kjende Billedet af Virkeligheden, inden vi lærer at kjende Virkeligheden selv, Billedet af Fornemmelserne og Følelserne før Fornemmelserne og Følelserne selv. Vi kan ikke nyde Øjeblikket, thi vi analyserer med vor Tanke istedetfor at føle med vort Hjerte. Alt gaar gjennem vor Hjerne, inden det naar til vort Hjerte. Denne «esprit d'analyse» hos det moderne Menneske, der skjærpes ved Øvelse ligesom alle andre fysiske og moralske Evner, forekommer ikke længer bare undtagelsesvis, men udfolder sig overalt omkring os. Men mellem denne Hang til Reflexion og Livet selv hersker et Modsætningsforhold, da alt Liv hviler paa Basis af Ubevidsthed, og Tilbøjeligheden til at analysere netop gaar ud paa at dræbe denne Ubevidsthed. «Det til Mel malede Korn kan ikke gro.» Hvor finde Bod for Soten? Hos Videnskaben? Naturvidenskaben, denne Tidens Stolthed? Tværtimod, den rykker væk den sidste Støtte: det er at komme fra Asken i Ilden. Den nøjer sig ikke med at paavise, hvad der

hidtil er forblevet ukjendt for den menneskelige Intelligens; den paaviser tillige, hvad der aldrig vil blive kjendt. Den tilstaar sin Vanmagt med Hensyn til at forklare Universet, være sig rationelt eller mystisk. Den umuliggjør enhver Tro paa noget overnaturligt, paa samme Tid som den medgiver, at den ikke kan løse de Problemer, som før er løst af Aabenbaringen. Det er den uendelige Mængde Foreteelser, den forklarer i deres indbyrdes Forhold; Enheden, Substansen i dem kan den ikke give. Og med dette Universum, lærer videre den moderne Videnskab, — med dette Universum, hvis Væsen er en Gaade, hænger Mennesket sammen med hele sin Tilværelse, med Hud og Haar, med Legeme og Sjæl, fysisk og moralsk. Dets Tanke- og Følelsesliv beherskes af den samme strenge, uforanderlige Naturlov som dets legemlige Organer. Det tænker og føler, ligesom det aander, ligesom det har en lang eller en kort Arm, paa en nødvendig og uigjenkaldelig Maade. Enhver af dets Tanker, Følelser, Handlinger, er kun Afslutningen i Mennesket af en lang sammenhængende Serie Naturforeteelser. Naturens Væsen og Menneskets er identiske. Man kan kun relativt tale om Dyd og Last; thi hvad man tilsigter med disse Benævnelser, er Produkter, Dannelser analoge med Sukker og Vitriol. Man kan ikke tale om «sundt» og «usundt», hverken paa det fysiske eller moralske Omraade, men kun om fysiologiske og psychologiske Tilstande, der i det ene Tilfælde er velgjørende, i det andet ødelæggende, men i begge Fald fremtrædende i Over-

ensstemmelse med uforanderlige Naturlove, altsaa normale.

Naaet til dette Punkt sluttede Bourget: «Samtidens Bevidsthed maa nødvendigvis vælge mellem Pessimismens Konklusioner og Troen paa det overnaturlige. Dette er Krisen for idag og imorgen.» Og ifølge dette selvopstillede enten-eller tog han ogsaa Parti. Til en Begyndelse søgte han at undgaa det vanskelige Valg ved at tage sin Tilflugt til en sentimental Skepsis og til en «religion de la souffrance humaine». Da det senere gik op for ham, at dette ikke var noget Standpunkt, ikke var at give Slægten et nyt positivt Ideal for individuel Livsførelse og almen Kulturudvikling, hvortil den havde Behov, da skrev han Fortalen til «Le disciple», i hvilken Aanden slipper sit Tag og hele Udviklingskjeden lynsnart slappes og ruller sig baglængs op igjen. Han gav en Parole: det var Vanmagtens. Det første Skridt havde været den fortvilede graadmilde Raadvildhed, det andet Skridt blev det renegatblinde Had mod Nutidsvidenskaben. I Slutningskapitlet af «Mensonges» havde Bourget opstillet den moderne Forfatter og den katolske Prest imod hinanden som Repræsentanter for de tvende samtidige Kulturmagter og Kulturstrømninger. I «Le disciple» personificerer han den moderne Psychofysiologi samt lader sin homunculus nedskydes som et umælende Dyr. Og i «Cosmopolis» valfarter han selv i Dorsennes Skikkelse til den hellige Stol, for af en gammel pavelig Zouavs Mund at høre de Sandhedsord, der alene kan holde en oppe i Livet.

Dette er Paul Bourgets Betydning i den moderne Literatur: han viser i ét Ansigt en hel Generations Træk. Han er mindre Personlighed end Tidstype. Han er den samtidige Slægt selv, der ikke kan finde Udvej, der vandrer tilbage, siden den ikke kan komme videre frem, der gjør en Dyd af Nødvendighed, giver sin egen Vanmagt en smuk Maske og prædiker Reaktion som de bedste Hjerters og de bedste Hoveders nyopdagede Frelsens Vej til Fremtidskulturens Kanaan.

«Rembrandt als Erzieher.»

I.

Om man i Fugleperspektiv betragter Nutidens tyske Kultur, saaledes som den faar sit Udtryk i Literaturen, vil man bemærke tre skarpt markerede Grupper, som synes uden al gjensidig Forbindelse.

Ensom for sig selv staar Friedrich Nietzsches Jætteskikkelse, i Silhouet mod Himlen der, hvor et nyt Aarhundredes Morgenrødme begynder at gry. Han er den første Stilist i sit Sprog, et Fænomen, dobbelt bemærkeligt hos et Folk, hvor alle kan skrive gode Vers, men ingen god Prosa. Han er som Digter den geniale Kontrast til den literære Aand, som behersker Nutiden, alle de brave Arbejdsmænd i alle Lande: en mystisk Lyriker, en subjektiv Idealist, en dionysosbeaandet Seer, en Profet i gammeltestamentlig Stil. Han er paa Moralens Omraade ikke Skeptiker, ikke indifferent, ikke Nihilist, men en positiv Forkynder, en Rydningens og Omvæltningens Mand, en Aandens Nybygger, en Skaber af nye Værdier, som sætter sit kraftige Bryst mod en gjennem to tusend

Aar forstenet Værdiernes Kodex. Han er i det hele — som Stilist, som Skald, som Moralgenealog — at sammenligne med en af disse Stormdage tidlig paa Aaret, da Himlen og Jorden sopes rene, paa Aarets Lørdagsaften, før Vaarens Søndag, da Solvarmen skal befrugte den jomfruelige Jord.

Helt fremme i Forgrunden staar «det unge Tyskland», som nu i nogle Aar har arbejdet paa at fremelske en tysk Literatur i Naturalismens Billed. Berlin er i særegen Grad Centret for denne Bevægelse: ganske naturligt forresten, da den preussiske Nykterhed inden den tyske Aand turde være det eneste med Galliens objektive Nutidskunst beslægtede Element. I sin hidindtil ensidige, mekanisk imiterende Form har denne Digtning sikkerlig ingen stor Fremtid; det er en gallisk Blomst daarlig omplantet i tysk Jordsmon — thi omendskjønt man bruger Ibsens Navn som Faneinscription, stammer dog Grundideerne og de vigtigste Principer paa sidste Haand fra Frankrige — og det turde vel neppe være af den brandenburgske Sand, den nygermanske Digtning kommer til at spire frem. Man kan ikke engang spaa denne kunstig fremdrevne Naturalisme, hvis Repræsentanter er Hauptmann, Sudermann, Max Halbe m. fl., saapas megen Livskraft som her hjemme i Skandinavien, hvor store Begavelser omstøbte den i Personlighedens Form; den bliver der i endnu højere Grad end hos os en Forskole, et Gjennemgangsstadium. Thi disse ovennævnte Repræsentanter er som Personligheder og Aander for smaa — ligesom hele den Ungdom, hvoraf

de er fremgaaet. Hauptmann har skildret den, denne Generation — skildret den i Loth, som paa Grund af et Princip løber sin Vej fra den Pige, han holder af, og som holder af ham, fordi hendes Slægt lider af Drikkesyge — og i Johannes Vockerath, som springer i Sjøen, da hans Far er fortørnet. Det er et underligt Folk denne Nutidens socialistisk anløbne tyske Ungdom, som følger den foregaaende akademisk-militarisk indexercerede Generation. Det er theoretiske Sværmere uden Instinkt og Sanser, der taler som en Bog og opfører sig derefter. De er uforstyrrelige, thi de tænker blot det forud tænkte, og det er dem let at vide, hvad de har at gjøre, thi de handler altid efter Forskrift, aldrig efter Impuls. De elsker i Kraft af theoretiske Anskuelser og avler Børn efter en Lærebog om Forplantning. De er tørre Fornuftmennesker, hos hvem Blodet ikke slaar en Bølge for højt i Sjælen: Anarkismens Bureaukrater og Atheismens Moralister. Fremfor alt er de Udløbere — Frugter af Modsætningen mellem en Tid, som er forbi, og en Tid, som endnu ikke er kommet, Smaabourgeoisiets sidste sterile Skud. Man erindre kuns Indholdet og Personlisten i Hauptmanns Skuespil «Einsame Menschen». Et ægte Smaaborgerpar fra en liden Filleby har sat sin Ære i at gjøre en rigtig lærd Mand af Sønnen. Denne sætter nu konsekvent som sine Forældres Søn en Ære i at skrive et rigtig lærd Værk. Han er en svag Grubler, uden Marv til en Personlighed. Han er Fritænker, men han maa høre paa sin Mor, naar denne kraf-

tige Kone Dagen lang driver paa med sit gudelige Prat; han lader sit Barn døbe; og naar Faderen kommer med fromme Magtord, taber han Hovedet og springer i Sjøen af Forskrækkelse. Han er et nervøst Hjernemenneske, som møder sin Hustrus ægte legemlige og sjælelige Kjærlighed med ubehagelig Utaalsomhed, siden hun ikke forstaar hans Bog; og naar saa et studerende Pigebarn kommer i hans Vej, og hun forstaar Bogen, saa forelsker han sig i hende — filosofisk. Da imidlertid deres Forhold, saaledes som de vilde have det, det vil sige Bjørnsonsk rent, ikke møder Forstaaelse hos Slægten, giver de Afkald paa hinanden, efterat den unge kvindelige studerende har holdt et Foredrag for den unge lærde om Broder- og Søsterskabet som Kjærlighedens højere og fremtidige Form. To gjennem Opdragelse og Anlæg kjønslig indifferente Mennesker har mødt hinanden med Gjenkjendelsens Glæde og i Overensstemmelse med sin Mangel paa Natur atter skiltes fra hinanden.

Mellem begge disse Grupper i det nuværende Tysklands Kulturliv findes ingen Overgang, ingen Formidling. Heller ikke kan den nærmeste nationale Kulturudvikling knytte sig til nogen af dem som et Udgangspunkt: Nietzsche staar endnu saa langt borte og tilhører Menneskeheden i sin Almenhed, og den skjønliterære Naturalisme ejer ikke den mest nødvendige af alle Betingelser for at kunne lægge Spiren til en national Kulturudvikling: nemlig den at være organisk fremvoxet af Landets egen Jord.

Denne Mulighed tilhører alene et enkelt Værk, der endnu staar temmelig isoleret: «Rembrandt als Erzieher, von einem Deutschen», som udgaves Vaaren 1890 af en anonym Forfatter og til Dato har opnaaet et halvt hundrede Oplag, uden at eje en eneste af de Godtkjøbsegenskaber, som ellers alene er i Stand til at forskaffe en Bog en saadan Succes. Denne Bog er Pangermanismens Højsang.

II.

«Det er efterhaanden blevet en offentlig Hemmelighed, at det tyske Folks aandelige Liv for Tiden befinder sig i en Tilstand af langsomt — enkelte mener endog hurtigt — Forfald. Videnskaben smules gjennemgaaende ud i Specialiteter; paa Tænkningens Omraade saavel som paa Skjønliteraturens savnes epokegjørende Individualiteter; den bildende Kunst savner Monumentalitet; Musikere er sjeldne, Musikanterne er talløse. Architekturen er den bildende Kunsts Axel, ligesom Filosofien for al videnskabelig Tænkning; for Øjeblikket findes der imidlertid hverken en tysk Architektur eller en tysk Filosofi. Den moderne Kunstflid har paa sin stilistiske Klapjagt gjennemgaaet alle Tider og Folkeslag, men har desuagtet eller netop derfor ikke opnaaet nogen egen Stil. Uden Tvil røber sig i alt dette vort Aarhundredes demokratiserende, nivellerende, atomiserende Aand. Tillige

er Samtidens hele Dannelse en historisk alexandrinsk tilbageskuende; den lægger meget mindre Vægt paa at skabe nye Værdier end at registrere de gamle. Og dermed er overhovedet den svage Side hos vor moderne Dannelse angivet: den er videnskabelig og vil være videnskabelig, men jo mere videnskabelig den bliver, desto sterilere bliver den.»

Disse Bogens Indledningsord indeholder dens Grundtanke, dens Program. Forfatterens Udvikling af dette vil jeg forsøge at meddele i en mest mulig sammentrængt Form.

Den tyske Nation lever for Tiden paa et videnskabeligt Stadium; hvad det gjælder for den, er at arbejde sig frem til et følgende og højere, til et Kunstens Stadium. Den drivende Kraft i al Tyskhed heder: Individualisme; og da Individualismen er Roden til al Kunst, er den tyske Nation gjennem sin inderste og væsentligste Ejendommelighed kaldet til i Livet at repræsentere Kunsten. Til det Endemaal maa den udkaare sig historiske Idealer, hvorefter den kan danne sig. En kraftig levende Skikkelse, som Folket har for sine Øjne, betyder nemlig hundrede Gange mere end et Slagord, en Theori, — men, not measures. Saadanne Aandens Heroer skal være Mønstre, ikke for Kjendere, men for virkende Mænd; ikke Mad for Feinschmeckere, men for Folkets Kjerne. Ved Valget er Tidens Behov og den aandelige Tidsstrømning bestemmende: i ethvert enkelt Tilfælde bør den Heros i Folkets Historie udvælges, som fyldigst repræsenterer de Egenskaber, der i den nærmeste Frem-

tid skal blive fremherskende. Da det gjælder en gryende Kunstperiode for Tyskland, er følgelig de ledende Aander at søge blandt Folkets kunstneriske Aner. Og da Tyskerne udgjør det mest fremtrædende individuelle Folk, kan alene den mest individuelle blandt dets Kunstnere tjene som aandelig Vejviser. Men den mest individuelle blandt alle tyske Kunstnere er Rembrandt. Han er derfor det nødvendige historiske Ideal for den nærmeste Fremtid; han er sit Folks Opdrager for denne nærmeste Fremtid; han udgjør det faste Centrum, hvorom Fremtidens Nydannelser kan og bør aflagre sig.

At Rembrandt er saa individuel, kommer atter deraf, at han er saa nationaltypisk. Rembrandt var ikke alene som Menneske, men ogsaa i sin kunstneriske Udvikling en ægte Hollænder. Stærk Personlighed fremspirer alene af stærk Stammefølelse og denne igjen af stærk Racefølelse. Den ægte Kunstner kan ikke være lokal nok. En sund og frodig Udvikling af det tyske Kunstliv er blot da at vente, naar Kunsten deler sig i flest mulige, i deres Ejendommelighed skarpest mulig udprægede lokale Kunstskoler. Her er Decentralisation ønskelig, ikke Centralisation; Kunsten trænger spredt, ikke samlet Lys: under Brændglasset kan intet voxe. Af Rembrandt kan den tyske Kunst videre lære paa nyt igjen det Samhold med Folket, med Middelklassen, som den paa Grund af sin Kostymliebhaberi og sin Tilbøjelighed til Archaismer har tabt. Jo mindre en Kunstner i sit Ydre skiller sig fra sine Medborgere, desto bedre for ham; at betragte

ham som etslags interessant Vagabond, som Bohême, er fransk, ikke tysk Opfatning; ikke den moderne Artist med sin manierede Fløjelsjakke, men Walter von der Vogelweide med Sværdet ved Lænd, Peter Vischer i Fangskind og Rembrandt i Arbejdsbluse er de ægte Kunstnertyper.

Sjæl betyder meget i et Kunstværk, men det betyder ikke alt. Ligesom Mennesket bestaar af Aand og Legeme, Kjød og Ben, Knokler og Marv, deler sig ogsaa enhver Kunstfrembringelse i tvende bestemmende Faktorer: Sjæl og Stil. At have Individualitet vil sige at have Sjæl; at have en helstøbt Individualitet vil sige at have Stil. Stil er den helstøbte aandelige Karakter, som ytrer sig sanselig. Stil er ikke en Dragt, som man lægger af og tager paa; den kan alene udvikle sig af Personligheden og er det inderste Spireemne i et Folks Personlighed, saadan som det t. Ex. fremtræder hos Rembrandt. Aarhundredets store Spørgsmaal paa Kunstens Omraade lyder: Hvordan faar vi en ny Stil? Svaret er: Nye aandelige Strømninger, udgaaende fra Folkesjælens Dyb, skal gjennem nye sanselige Former, der naturligt danner sig om dem, finde sit haandgribelige Udtryk. Renæssans og Gotik, Rococo og japanesisk Kunst krydser hinanden i Tyskland; til en moderne tysk Stil ser man intet. Al virkelig Kultur er sammensat af medfødt og erhvervet Dannelse; blot den Kultur kan kaldes ægte, hvori den medfødte Dannelse viser sig den erhvervede overlegen og tager denne sidste helt og holdent i sin Tjeneste. En Kultur,

som ikke ejer sit afgjørende Tyngdepunkt i sig selv, er falsk.

Al Kunst er ifølge sin Natur aristokratisk, ligesom al Videnskab er plebejisk. Den lærde er en aandelig Parvenu, til lærd kan man uddanne sig; til Kunstner maa man fødes. Poeta nascitur. Derfor staar Kunstneren Folkets Hjerte meget nærmere end den lærde; derfor formaar han endog som Opdrager at indvirke paa Nationen meget mere end den lærde. Deri viser sig den kunstneriske Dannelses Overlegenhed ligeoverfor den lærde. Alt aristokratisk er medfødt; derfor kan der gives en Legemets, en Aandens, en Sædelighedens Aristokrati; et Kundskabs- eller Pengearistokrati er derimod en Urimelighed. Kundskaber og Penge kan erhverves, er Ejendom af ydre Natur og derfor af demokratisk Natur; dem kan en og hver skaffe sig. Legemlige, aandelige, sædelige Fortrin derimod er medfødte og derfor aristokratiske; den, som ikke har dem af Naturen, vedbliver at være dem foruden. For den enkelte ligger hans Tilværelses Tyngdepunkt i hans medfødte nedarvede Egenskaber; det daglige Livs enkleste Erfaringer stemmer heri overens med Videnskabens sidste Udviklingstrin i Darwinismen, bekræfter dennes Grundidé. Den moderne Bestræbelse at gjøre Kunsten videnskabelig indeholder saaledes ikke alene en Tankefejl, men den leder endogsaa til Kunstens Forsimpling. Rembrandt er den mest aristokratiske af alle germaniske Malere, ligesom Hamlet er den fornemste Type, som nogengang er skabt af germanisk Aand.

Derfor er han ogsaa i denne Henseende Ildstøtten, der viser Vej ud af den nuværende tyske Plebejerdannelses Ørken. «Exemplerne virker: kan hænde Tyskerens nu saa røg- og krudtsværtede Ansigt endnu engang faar en Smule frisk og fin Farve fra Rembrandt, den nederlandske Farvekunstner. Fortinbras' faste Gang og jublende Sejrfanfarer har politisk grundlagt det tyske Rige; det er paa Tide, at ogsaa noget af Hamlets fine og betænksomme og fornemt dæmpede Væsen gjør sig gjældende i samme.»

Den centrale og organiske Kræftskade hos Nutidens tyske Videnskabelighed, fortsætter Forfatteren, bestaar deri, at den fuldstændig har tabt Følelsen af de enkelte Foreteelsers Sammenhæng med den store Fællesenhed, Verdensaltet. Tænkende Kunstnere har man længe fordret; i den sidste Tid til og med «tænkende Tjenestepiger»; skulde man da ikke ogsaa have Lov til at kræve tænkende Lærde? De aandelige Individualiteter opsmuldres i Specialismens store Kværn, og Numerne træder isteden. Saaledes indenfor Naturvidenskaben: Forskerens Øje er i saa udelukkende Grad rettet paa det smaa, at det har tabt det store Verdensoverblik. Man kan iagttage mikroskopisk, men maa dog ikke glemme at tænke makroskopisk. Den moderne Naturvidenskab skal ikke opgive sin induktive Methode; men den skal ikke betragte de Resultater, som derved indvindes, som Maal, men kun som det Materiale, hvormed den filosofiske Kunstner opererer for at danne en Verdensbygningens Enhed. Paa samme Maade inden

Historieskrivningen. Objektivitetens Vand er godt, men Subjektivitetens Vin bør heller ikke fattes; tilsammen giver de den rette Blanding. At gjøre Kataloger, Inventariefortegnelser, Registre er imellem nødvendigt, men saasnart det bliver overvejende i en Kultur, dør denne. Intuitionen er ikke blot gavnlig, men endog uundværlig for den højeste videnskabelige Produktion; men Intuitionen er et mystisk Element; og det vilde være bra, om man mer, end hidindtil er skeet, betonede og mere udstrakt anvendte det mystiske Element i Videnskaben.

Mysticismen er den dunkle Bund, som forvandler Videnskab til Kunst. Det er ikke værd at lade sig skræmme af Navnet; Mysticisme er Barnesind, rettet mod Verdensaltet; og hvad Specialismen har adskilt, kan den atter forene. Just en saadan Forening af det ubevidste og det bevidste i den menneskelige Aand, altsaa en Objektivering af Jeget og en Subjektivering af Verden, kan give den Kundskabens Syvmilsstøvler. Ligesom Skolastikerne var de fiendtlige og Mystikerne de venskabelige Forgjængere for Reformationen, udgjør i vore Dage Specialisterne de fiendtlige og de sporadisk optrædende mystiske Forkjæmpere de venskabelige Forgjængere for den kommende Reform af det tyske Kulturliv. Hid hører den videnskabelige Behandling af de personlig-individuelle Indtryk, endvidere Hypnotismen, Frenologien, Fysiognomiken, samt den Forvildelse i Nutidens aandelige Liv, som dannes af Spiritismen — «det er ikke første Gang i Historien,

at Aanderne gik forud for Aanden» —, videre Dyrepsychologien samt Undersøgelsen af det, som man i Mangel af rammende Betegnelse har kaldet Instinkt. Goethe repræsenterede med sin subjektive Farvelære en lige høj Grad af videnskabelig Sandhed som Newton med sin objektive. Den objektive Akustik har faaet sin Uddannelse af Helmholtz; det gjælder nu at kaste sig over den subjektive. Ligesom den subjektive Farvelære sammenfatter og tolker Øjets Indtryk, skal den subjektive Lydlære sammenfatte og tolke Ørets Indtryk. Og mellem begge disse Omraader af Sansevirksomhed — Øje og Øre, Farve og Lyd — rører sig endnu en hel Verden af Sanseindtryk, som alene delvis er kjendt, og som skulde kunne give mere end en videnskabelig Kolumbus fuldt op at bestille. Arten af de kunstnerisk produktive Kræfter hos Mennesket er ligeledes et terra incognita. Videnskaben maa ud paa Vidden og ned i Dybet, blive universel og individuel, give Syntheser og formæle sig med Kunsten.

Nutidens tyske Videnskab er i alt en Modsætning til dette Ideal. Det tyske «Universitet» hører ligeledes til de Ting, som med Tiden er forvandlede til sin egen fuldstændige Modsætning; en saadan Anstalt burde egentlig hede «Specialitet», thi hundrede Specialister danner intet Universitet. Professorerne er den tyske nationale Sygdom, den nuværende tyske Ungdoms Opdragelse er et sandt bethlehemsk Barnemord. Der findes ingen større Kontrast end den mellem den nye typiske Berlinerprofessor og den

gamle typiske nederlandske Maler — homunculus ved sin Retort og det skabende Menneske ligeoverfor Verden, Kathederspecialisten og Kunstuniversalisten.

Denne fordrejede og sterile Nutidsvidenskab har sit Hovedsæde i Berlin, den har der i naturlig Tilslutning til Berlineraanden faaet sin mest prægnante Form. Der existerer og har altid existeret en speciel Berlineraand og en speciel Berlinerdannelse. Det er en Dannelse paa rent videnskabelig eller rettere paa rent forstandsmæssig Basis. Den er en Dannelse, i hvilken Følelsen ingen Plads har, i hvilken Hjertet bringes til at forstumme, og som derfor aldrig kan blive folkelig. Dennes typiske Repræsentanter er Fredrik den store og Rahel, Nicolai og Dubois-Reymond. Berlin er fra gamle Dage af Rationalismens Hovedsæde. Et negativt Træk, en vis Aandstomhed er det overvejende Element i Berlinerkarakteren. Ingenting har været saa sjeldent i Berlin som en sund og naturlig Genialitet; Berlin nærmede sig altid en af de to Yderligheder: Nøkterhed eller Overspændthed; den svingede mellem Nicolai og Hoffmann. Gjennemsnitsberlineren kjender kun to Ting: Forretning og Fornøjelse; men ikke i nogen af disse Sfærer rører Kunsten sig. Og den preussiske Kultur er igrunden intet andet end en udvidet Berlinerdannelse, den mangler fremfor alt to Ting: ægte Filosofi og ægte Folkelighed, den tænker ikke og den føler ikke.

Det drejer sig for Øjeblikket om at anvise Berlineraanden dens rette Plads inden den fælles tyske Udvikling. Berlin er bleven Tysklands politiske

Hovedstad, det er ikke ønskeligt, at den ogsaa skal blive den aandelige. Preussen har ydet Bægeret, men Tyskland maa fylde det med Vin. Berlin efterlignes nu i aandelig Henseende Tyskland rundt, men det er et ufortjent Hegemoni, som kan have alvorlige Følger. Først og fremst er inden Kunstens Omraade, hvor det kommer an paa det personlige, det lokale, en saadan Centralisation af hele det aandelige Liv paa et Punkt ensbetydende med Kunstens Undergang. Dernæst er Berlineraandens egen Art til Hinder for, at en national tysk Kultur kan spire frem. Tyskland kan ikke undvære den preussiske Rygrad i Statslegemet, men den fri Brug af sine Lemmer maa Landet beholde.

Til denne Individualisering af Kunsten og Videnskaben bør en lignende i Politiken slutte sig.

Det første Vilkaar for, at denne Tysklands nye Æra skal komme, Kunstens Æra, er, at der dannes nye Mennesker, tyske Mennesker i græsk og hollandsk Forstand. Den, som vil hæve den tyske Kunst, maa først hæve det tyske Folk; denne Løftning af den tyske Folkekarakter kan kun bestaa deri, at den uddybes, og dette maatte først gaa for sig i politisk Henseende, og Preussen som det politisk ledende Land tilkommer denne Opgave.

Preussen er en Grænsestat, hvor tysk og fremmed blandes med hinanden, en tysk Koloni paa slavisk Grund. Tegnene er endnu den Dag idag tydelige: den indvandrede preussiske Lavadel af tysk Afstamning og den indfødte Borgerstand af fremmed Blod

staar fiendtlig mod hinanden, og der kan ikke tænkes nogen større Kontrast end mellem den høje, magre, blonde Officer og den undersætsige, bevægelige, mørkhaarede Gjennemsnitsberliner. I det politiske Liv fremtræder denne Blodets Modsætning hos Bismarck kontra «Fremskridtspartiet». Hvad det kommer an paa for Preussen som Lederen af Tysklands politiske og aandelige Reform, det er, at det tyske Element saa meget som mulig forstærkes, at det, som ikke er tysk, saa meget som mulig svækkes. «Preussen bør germaniseres». Man skulde opbyde, udspille Provinserne imod Hovedstaden. Tyngdepunktet for Tysklands indre Politik burde forlægges did, hvor den tyske Folkekarakters Tyngdepunkt ligger: mellem Rhin og Elben — blive «venstre-elbisk». Nordtyskland er et Bondeland. Bondeaanden er Fædrelandsaanden; Jordaanderne beholder overalt og altid Retten og det sidste Ord. En «Verbauerung» af Preussen er for den Sags Skyld i mere end én Henseende ønskelig. Bonden er, socialt seet, et aristokratisk Fænomen: den ægte Bonde sidder som Patriark og Konge paa sin Gaard, han repræsenterer ligesom Kunstneren Stamblodet, Urjorden, Individualiteten. Bonden og Kunstneren er Tvillingforeteelser, som staar og falder med hinanden. Bondedømmet i Preussen burde forstærkes ligeoverfor de fluktuerende og destruktive Tendenser hos Storstadsproletariatet. Det alene skulde kunne knytte den nye Kultur, som udvikler sig, fast til Moderjorden. Den ægte Kunst behøver stadig og rolig Røgt, en

slig kan kun komme den tildel, hvor bestemte og rolige sociale Forholde raader, det vil sige, hvor der findes Grundejendom; Børsspekulanten, som idag er Tigger, imorgen Millionær eller omvendt, bliver aldrig en fast Støtte for Kunsten. En slig Forskyvning og en slig Uddybelse af Preusserdømmet i Retning af det tyske, det nedertyske, skulde kunne danne den uundværlige Underbygning for en videre Udvikling af de almene aandelige Tilstande i Tyskland; naar den samlende Bondenatur forbandt sig med den opløsende moderne Dannelse, da kunde kanske en ny Dannelse, et vist aandeliggjort Bondedømme fremstaa — et, som tilfredsstillede alle Fordringer til et finere nationalt Liv. Til Preussens «Verbauerung» maatte en «Verholländerung» slutte sig. Hollænderens sunde Liberalisme danner Komplementet til Nedertyskerens sunde Konservatisme; Hollænderne har i Aarhundreder hævdet Europas politiske og religiøse Frihed, de har sikkerlig igjennem sin Stat, Kunst og Handel til denne Tid virket mere end nogen anden tysk Stamme — og det samtidig med, at de rigtig tydede Frihedens Begreb som en hævdet og afrundet Folkeejendommelighed, en folkelig Personlighed, en personlig Overbevisning. Tyskland burde heller lære Frisind af sine hollandske Stammefrænder end af det racefremmede Gallien; den hollandske Frisindethed er af ældre historisk Dato end den franske; den er desuden helt individuel, medens den anden er blot og bar doktrinær. Det preussiske Væsens Haardhed burde mildnes ved det nederlandske Væsens Mýghed; ligesom det ene kan

være stivt, kan det andet være formløst; midt imellem begge skulde ligge: Tyskerens elastiske Væsen.

De politiske Skinsandheder fra Aaret 1789 er senere blevne forældede; i deres Sted burde træde de politiske virkelige Sandheder fra Aar x; efter den franske Revolution kommer den tyske Reform; efter Lighedens Princip «den lagvise Samfundsbygning». Forbedringen i de tyske Forhold kan kun naaes dergjennem, at man vender tilbage paa den ene Side til Folket i dets bedste Form, paa den anden den enkelte Personlighed i dens bedste Form. Gjennem sin «Verbauerung» skal Preussens aandelige Horisont blive dybere, gjennem dens «Verholländerung» skal den udvides. Bevægelsen i 1848 havde sit aandelige Tyngdepunkt i Sydtyskland; den var en Filial fra Frankrige; nu er Hegemoniet gaaet over til Nordtyskland; dette burde blive en Koloni fra Holland. Lige fra dets Oprindelse indtil den Dag idag har Preussen udvidet sig mod Vest; en vedblivende politisk og aandelig Tilslutning af den preussiske og tyske Stat til de nedertyske Stammer — men ikke Stats-Forbundsfæller paa begge Sider omkring Nordsjøen — er hermed afgjort som en naturlig Følge. Hele dette Omraade, som beboes af de nordvest-germaniske Stammer og strækker sig over Marskland, Øer og Halvøer, er jo etslags Holland i det store. Den nuværende tyske Politik er Blodslægtsskabets Politik; den omfatter væsentlig Tysklands indre Stammer, den skulde nu udvides til ogsaa de ydre Stammer. Her ligger den tyske Krafts Reservefond.

Den amfibiske Del af Germanien, Sjøstammerne, skulde saa meget som mulig drages ind i dets kunstneriske Interesser. De kunde blive sit Moderlands aandelige Frigjørere; deres beslægtede og dog fremmede Dannelse er en passende Modvægt mod den trykkende Byrde af aandelig Tradition, under hvilken Tyskerne for Tiden sukker. Germania har at samle alle sine Børn om sig, det er den bedste Stats- og Aandspolitik; det er en Familjepolitik. Amsterdam, London, Hamburg, Kjøbenhavn, Stockholm, Kristiania er de vældige Elementer i et elektrisk Batteri, hvis Strøm netop er opstaaet gjennem Kontakten mellem fugtigt og tørt, mellem Land og Sjø, og gjennem hvilket den tyske Aand, om den for Alvor vil, kan sætte Verden i Bevægelse. Rembrandt blev, hvad han var, gjennem Holland; gjennem ham, opfattet som national Mønstertype, kan Preussen blive, hvad Holland var: den frugtbare Mark for en fri og ægte kunstnerisk og aandelig Udvikling. Rembrandt, som er helt igjennem Rytme, kan tjene den preussiske Stat, som er helt igjennem Symmetri, som Modbillede og Modvægt: han kan blødgjøre den indvortes altfor stivnede Organisme, ikke for at gjøre den svagere, men for at styrke den.

Af den haarde og symmetriske Knop udfolder sig den myge og rytmiske Blomst.

III.

Det heder paa et Sted i Bogen: «Hos Rembrandt synes det imidlertid, som om Guds Aand stiger op af Dyndet; men det er ikke Dynd, men nedertysk Jord, den stiger op af.» I disse Ord er ogsaa anført det, som danner Bogens egen absolute Ejendommelighed, og som gjør den til en aldeles enestaaende Foreteelse i Samtidens Kultur: det, at Jordaanden selv atter stiger frem med Krav paa at blive den højeste Kulturbærer, at hele Udviklingen, i Videnskab, i Literatur og Kunst, i Samfundsordning og Politik, maa gjennemsyres af denne den moderlige Jords Aand, at der af alt igjen maa strømme ud den sunde skarpe Duft af fugtig sort humus. Derved har ud af den germaniske Races Ubevidsthed Følelsen af dens Egenart brudt sig ud som et nyt Kulturideal, der fremtræder som en Modsætning til det herskende galliske: Idealet af en Instinktkultur i Modsætning til en Forstandskultur. Og dette Ideal har samme indfødte Ret og Magt i det nordgermaniske Skandinavien som i det sydgermaniske Tyskland. Og dette Ideal har ikke alene det indfødtes gode pangermaniske Herskerret; det staar i samme inderlige Forbindelse med den moderne Psychofysiologi, som den, hvorigjennem dets Modsætning var knyttet til den spekulative eller rene Psychologi: mellem begge disse Forskningsgrupper raader, saavel i Hensigt som Aand, samme Modsætningsforhold mellem Instinkt og Forstand. Jordaanden og Raceinstinktet er Syno-

nymer; og de udgjør i Grunden et med dette Stirnerske Jeg, som er sin egen og Altings Ejer, Ejer af Tingenes Verden og Ejer af Aandens Verden, dragende tilbage i sig selv igjen alt, som vil løsgjøre sig og blive selvstændigt — f Ex. den rene Forstand, den spekulative Tanke, som paa egen Haand skaber Systemer og Samfundsordninger — opløsende dette i dets Ophav, i Jeget, Jordaanden, Stammeinstinktet, og saaledes gjørende det til intet.

Overensstemmende med dette Kulturideal kunde ikke Digtningens Væsen og Skaldens Hensigt ligge deri, at «sætte Problemer under Debat», men det gjælder for den enkelte Personlighed at fornemme sig selv saa dybt, at den derved trænger lige ned til de nationale og til Racens Aflagringer, hvori de evige kulturelle Grundaarer springer frem. Begge de Digtertyper, som for Samtiden er de karakteristiske: den objektive Naturalist og den aktuelle Tendens- og Indignationsforfatter, er begge to lige lidet istand til at bære dette Kulturideal; de er Repræsentanter for det modsatte. Det er den samme specialistiske Aand, der behersker Nutidens Videnskab, som inden Literaturen har fundet sit Udtryk i disse Typer; hvad er vel i Grunden den objektive Naturalist inden Kunsten, principielt betragtet, andet end en Tvillingbroder til Specialfagets bedrøvelige Professor? Den ene fordyber sig i Studiet af en Fluevarietet eller Anvendelsen af ἄν med optativus i Græsken, og den andre sammentraakler en Novelle af nogle Dagbogsoptegnelser; det høje Udsigtspunkt, som alene kan skaffe

Overblik over Tingenes indbyrdes Stilling og Sammenhæng, og det Dyb, hvori Foreteelsernes Rod gjemmer sig — alt dette, Horisonten og Synthesen, savnes hos dem begge. Og hvorfor har vel saa godt som alle de «aktuelle Problemer», som den nye Literatur i Skandinavien kjæmpede for, vist sig ganske ude af Stand til at sætte Frugt, at assimileres med nærende Bestanddele af den indenlandske Kultur; hvorfor er denne «gaya scienzia militans» ikke blevet nogen sejrende ny Kultur? Jo derfor, at disse Problemer var hentede ud af fremmede Bøger istedetfor ud af et eget Instinkt, var Forstandsproblemer istedetfor Instinktsproblemer; derfor, at Digterne, fangne i en for deres eget Temperament fremmed Verdensanskuelse, ikke havde gjort sig klar den enkle Sandhed, at alle Problemer i sidste Instans er rent psychologiske, at alle ydre Forhold, mellem Kjøn, mellem Klasser, mellem Individer, mellem Folkeslag, maatte være voxet organisk frem af den dybe Grund, som endnu for det meste udgjør et terra incognita, og som det tilkommer Psychofysiologien i dens adskilte Forgreninger at indhegne til kulturel Ejendom, — samt at enhver af en souveræn Forstand foretaget, generel Regulering af disse Forhold er en barnslig Korthusbygning. I det nye Kunstideals Aand gjælder det fremdeles at hævde den ydre Verdens Værdiløshed, denne der jo er en og den samme og uforanderlig for os alle, samt at forlægge hele Tyngdepunktet til det subjektive og indre Liv, i hvis lønlige Udviklingsprocesser det eneste virkelig nye gryr, det eneste absolut ene-

staaende — Spirejorden og Spirefrøet for alt blivende — med andre Ord at fastslaa den Sandhed, at det er af større Betydning for Skalden at gribe de Øjebliksbilleder, som tegner sig paa Sjælens Baggrund i den hastige og intense Belysning af et Lyn i Natten, end at afbilde de Gjenstande, som staar jordfaste om ham og os alle.

De nyeste Foreteelser inden Tysklands indre politiske Liv har paa en overraskende Maade vist, hvor rigtigt og hvor dybt Forfatteren til «Rembrandt als Erzieher» har opfattet den tyskgermanske Stamkarakter, samt hvorledes det Kulturideal, som han har tegnet, er kongruent med denne. Den Lokalaand, den stærke Følelse af lokal Ejendommelighed, det udprægede Fysionomi hos den lokale Individualitet, som han anviste en saa stor Rolle inden en tysk Kultur, har — ligesom indvortes i den Mikrokosmos af den germaniske Sjæl, som Forfatteren fremstiller os — saaledes nu ogsaa udvortes givet sig Udslag i de partikularistiske anticentraliserende Bestræbelser, i hvilke især den bajerske Folkeaand er vaagnet til en i øjeblikkelig Handling omsat Bevidsthed om sig selv. Og i disse Bestræbelser ligger indesluttet, som den drivende og belivende Kraft i dem, just dette, som er Hjertet i al Germanisme: Jordaanden, Bondeaanden, den egne Grunds Inderlighedsliv og Selvstændighedsfølelse. Begge disse Momenter, det lokale og det bondske, retter sig naturnødvendig mod Preussen; Preussen er den fælles Fiende; Preussen er en Feudalstat, og Preussen betyder gjennem Berlin den al

Ejendommelighed opslugende Centripetalmaskine. Jevnsides med Bondebevægelsen løber Antisemitismen. Den er kun en anden Ytringsform for den samme i det Indre virkende Kraft: den germaniske Stammebevidsthed. Antisemitisme er for naive Øren bleven et stygt Begreb, et stygt Ord; og man har i Frisindets hellige Navn raabt paa den uvilkaarlige Pligt at føle Uvilje. Det er altsammen temmelig barnagtigt; det beror paa en temmelig overfladisk Opfatning af Fænomenet. Man gjør Spørgsmaalet til et rent politisk eller til et Konfessionsspørgsmaal og tager derefter sit Partistandpunkt; men det er jo bare en Strid om Pavens Skjæg. Den, der har levet i Tyskland, konstaterer strax, at de egentlige saakaldte Antisemiter, de som man kan pege paa som saadanne, Bevægelsens glubende Ulve og brølende Løver, er de færreste; men gjennem alle Partier, alle Beskjæftigelser og Samfundsklasser løber en anden Antisemitisme, der sjelden, og da ufrivillig, røber sig udad, men som er den eneste Antisemitisme, Tiden og Udviklingen har at regne med: Instinktets. Og den er og bliver ubetvingelig. Over den raader ingen Doktriner; og Udviklingen kan kun — udvikle ogsaa den, styrke den, forvandle den fra Instinkt til Bevidsthed. Thi den udgjør selve den uranimalske Personlighed hos Germaneren, Stammeindividualitetens fysiologiske Basis, — den er ét med denne, udvikles og dør med denne. Her ligger det virkelige og egentlige Spørgsmaal. Det kommer ikke an paa, om Jøden i Modsætning til Germaneren lader sit

Barn omskjære, eller om han ved geschäftlig Overlegenhed trænger tilside sine germanske Kolleger; dette Spørgsmaal er ligesom alle andre et rent psychologisk, der først ved den endnu knapt existerende Racepsychologi kan faa sin rette og produktive Formulering og sin endelige Løsning. Hvad det kommer an paa, er en dybere Modsætning mellem Germaneren og Jøden, en rent fysiologisk Modsætning, en Instinktmodsætning, som exempelvis kan ytre sig deri, at Jødens Lugt er Germaneren modbydelig, at mangen af Racepræg forfinet Germaner ikke kan komme nær en jødisk Kvinde, at mangen germanisk Læge ikke kan assistere ved en jødisk Kvindes Nedkomst. Som alle andre Spørgsmaal, religiøse, politiske, moralske, er ogsaa dette overensstemmende med Tidsaanden blevet opfattet isoleret; man har villet løse det rent forstandsmæssig, i Lighed med f. Ex. Spørgsmaalet Republik eller Monarki, eller Spørgsmaalet fri Kjærlighed, eller Spørgsmaalet Fritænkeri, med Anvendelsen af exempelvis Programet: «Menneskets uomtvistelige Rettigheder» eller «Frihed, Lighed, Broderskab» eller et andet af disse Slagord, der for første Gang benyttedes under den franske Revolution og derefter gjentoges i den tyske 48-aars-Bevægelse, for i vore Dage hjemme i Skandinavien at erholde ny Kurs. Men det er en fransk eller jødisk Opfatning; ifølge den germaniske er de alle Gjenstande for Instinktet.

Ligesom det germaniske Instinkt for den germaniske Race bør være det ene afgjørende, det formende

i alle Spørgsmaal, i Kunst og Literatur, i almen Livsbetragtning, i Moral og Samfundsbygning, saaledes bør det samme være Tilfældet i det internationale Forhold. Med andre Ord, Samstemmighed i Raceinstinktet bør være den ydre Politiks eneste og faste Basis og Regulativ. Selv Statskunsten maa forenkles og uddybes til en naturlig Samdrægtighedsfølelse: selv dette Spørgsmaal formes og løses som et rent psychologisk. Fra dette Synspunkt har hele den hidtilværende Statskunst været en rent mekanisk, helt fra Opfindelsen af det europæiske Ligevægtssystems Idé og helt til en Foreteelse som den nuværende Trippelalliance. Stammeblodet, Stammeinstinktet bør udgjøre Diplomatiets eneste Instruktion.

Den Bog, i Tilslutning til hvilken jeg har gjort disse Reflexioner, har mange Fejl og Underligheder. Grundtanken er stødende pedantisk tillempet; det evige Refrain om Rembrandt som det ene saliggjørende Mønster virker i Længden parodisk. Forfatterens Symbolisme kan undertiden være utrolig plat og søgt, og ligesom hans Tænkning ofte slaar over i Gymnastik, i de mest hypersofistiske Haarkløverier og Spidsfindigheder, udarter hans ejendommeligt markerede og malmklangfulde Sprog alt som oftest til den mest meningsløse Leg med Ord. Ved Siden deraf har Arbejdet ogsaa sine ganske specielle Fortjenester; herhen hører i Særdeleshed den billedrige Karakteristik af Rembrandts Kunst. Disse Fejl saavelsom disse Fortjenester er imidlertid allesammen bare rent overfladiske Foreteelser, sorte Pletter og Guldind-

lægninger paa Skrinets Laag. Hovedsagen er, hvad der skjuler sig derunder: den kostbare Juvel af Pangermanismens Idé. For den skandinaviske Kulturudvikling vil denne komme til at blive af uoverskuelig Betydning.

De nordiske Lande har i de tvende sidste Decennier havt en rigere Kultur end det germaniske Moderland. Endnu rigere kunde den sikkerlig have været, hvis ikke en for Racen fremmed Indflydelse havde forvredet den helt fra Roden af, og endnu rigere turde den maaske kunne blive, naar den nationale Aand atter er vaagnet til Bevidsthed om sig selv, om sin egen Art og dens Modsætning, med hvis Cellestruktur og Maade at voxe paa den forgjæves har bemøjet sig at komme i Harmoni. Det har været andre Racers Aand, der har domineret i det germaniske Skandinavien i de sidste tyve Aar; det er nu paatide helt at blive sig selv igjen. Den Mand, der har ledet Bevægelsen, er af en anden Natur end vi; og de Principer, han har ført til Torvs og givet Kurs, har ikke været af vort eget Kjød. Derfor er før eller senere, men uundgaaelig, den Stund kommet, da den intime Væsensmodsætning, som vi indfødte instinktmæssig følte, der existerede mellem os og ham, men som alt bidrog til at holde nede i det ubevidste, traadte frem i Lyset; derfor er ogsaa hele det fælles udførte Værk blevet sprængt sønder og sammen som et Glas med Fejl i Formningen. «Jordaanden beholder altid og overalt Retten og det sidste Ord,» siger den tyske Forfatter; vi har der hjemme

seet endnu et Exempel herpaa. Personlighed og Racefølelse hører uadskillelig sammen; den, der har den første fin og ren, kan ikke undgaa at føle Berøringen med en udpræget Personlighed af en anden Race som en fysisk og psychisk Kuldefornemmelse, ofte som et fysisk og psychisk Ubehag; det er en Følelse, der synes at have et eller andet lønligt Slægtskab med den Ligegyldighed eller Antipathi, der forefindes mellem Kjønnene. Georg Brandes har altid været skilt fra alle de af os indfødte, der har beholdt Stamblodet mest ublandet, ved en uoverstigelig Kløft; vi har blot været hypnotiserede, for unge, for naive til at kunne opdage den. Den indfødte germaniske Skandinavs naturlige og instinktive Vægtskaal for Livsinteresserne og Personlighedsegenskaberne er en for sig, forskjellig fra andre Racers. Vi kan optage Elementer fra disse i vor Kultur, men de faar aldrig andet end andenrangs Værd.

Naar derfor en Skandinav, der gjennem mange Slægtled føler sig sammenvoxet med Hjemlandets Jord, efter sin Ungdoms Strejftog gjennem fremmede og skiftende Egne i Aandens Rige en Dag hører den nye og dog saa kjendte Tone fra en Bog som «Rembrandt als Erzieher», er det ham, som om han var paa Vejen hjem og vandrede ind i den gamle Fædreneby en nordisk mørk og kjølig Kvæld, just som Lysene tændtes rundt om ham i alle Hjemmene.

Arnold Bøcklin.

(Parti af et større Arbejde).

Frem gjennem Furuskoven rider en ung Pige paa Enhjørningen, dette Sagaens underlige Dyr. Det er Midtsommer og lige i Middagstiden; herinde hersker alligevel en sval og grøn Skumring, men indimellem Stammerne lyser Dagen i et blaat, som næsten er hvidt. Dyret skrider langsomt frem paa en allélignende Gangsti umiddelbart i Skovens Udkant; det bærer Hovedet oprejst, og de store blanke Øjne spejder spændt, næsten stivt, frem for sig; det er som om den sælsomme Ganger gik halvt i Søvne eller lyttede til noget, som vi ikke hører. Saaledes ogsaa med den unge Rytterske. Hun er stærkt, paafaldende stærkt bygget, Ansigtet næsten bredt og haardt; men Øjnene stirrer ret ud for sig, aldeles som Dyrets, halvt i skræmt Spænding, halvt i undrende Drømmerier. Den faste, næsten massive Overkrop er omsluttet af et tætsiddende Florsliv, saa let og gjennemsigtigt, at det ogsaa godt kunde være det grønne Dagslys's Brydning mod den hvide

Hud. Det er den tyveaarige, der er lige ved at vaagne til Kvinde, og som en Sommerdag i Middagstiden drømmer sine jomfruelige Drømme. Det er tyst og stille, sælsomt stille; kun de lette Fjed af Sagadyret, der søvngjængeragtig bærer sin Herskerinde frem gjennem hendes Drømmes svale, grønligdunkle Underverden, medens Livets blændende klare Sommermiddag staar stille derudenfor og venter paa hende.

Og i alt Ro: i Sagadyrets Gang og i den drømmendes Mine og Holdning, Ro i Drømmen og Ro over Dagen, — og kanske mest i denne Virkelighedsdags blændende blaa Himmel, der omslutter Drømmeriets dunkelgrønne Skumringsleg.

Mange Aar er gaaet, og sent en Aften staar en Kvinde alene ved Stranden nedenfor en Villa ved Havet. Det er en Aften med Stille efter Storm. Urolige Skymasser bedækker endnu Himmelen, men Havet har allerede lagt sig til Ro. Det mørkner i Luften; Trappetrinene, der fører op til Villaen, og dennes Marmorkolonnader skinner derved dobbelt hvide. Kvinden staar næsten liden og ensom i dette Sceneri, ligesom forstenet; men paa samme Tid synes hun at udgjøre saa at sige dettes levendegjorte Personification. Ogsaa hun i hvidt og sort: en dybsort Dragt, som falder i lange lette Folder over den slanke bøjelige Skikkelse og udover Marken, Ansigtet ligeledes hvidt, lyser dobbelt hvidt indrammet af det sorte Tørklæde, hvori Hovedet er svøbt. Hun staar ganske alene, støttet mod Klippevæggen, medens det

skumrer og stilner omkring hende, skumrer og stilner inde i hende, til Nattens og Hvilens Ro, efterat Stormene har raset i hende ligesaa længe som over Træerne, som deroppe omkring Villaen tegner sine dybsorte Silhouetter mod den graa Luft. Ligesaa længe . . .! Ja, netop; thi saaledes som hende har utallige Kvinder staaet og vil utallige andre Kvinder komme til at staa, ensomme og grublende, med blege Ansigter og i sort Dragt, en Aftenstund af sit Liv ved Stranden nedenfor en Villa ved Havet, medens det skumrer omkring dem og inde i dem, skumrer og stilner til Nattens Ro, til Ro i Naturen, til Ro i Sjælen, efterat Stormen har raset i denne, i den ene og i den anden og i dem alle, gjennem mange hundrede Aar, som er gaaet, og som vil komme, — — netop saadan staar hun for os, denne Kvinde med det bøiede Hoved og den ligesom gjennemblæste Dragt, denne ene Kvinde, over hvem Stormen synes at have raset ligesaa længe som over de sorte Træer deroppe, disse gjennemblæste Træer, der nu staar og luder ind imod Land.

Og atter er mange Aar gaaet, og Mennesket er naaet saa langt paa sin korte Sejlads gjennem Livet, at dets Baad netop skal glide ind i det uigjennemtrængelige Mørke til «De dødes Ø». Midt paa et Hav, der synes at have hvilet en Evighed i samme Ro, hæver sig de lodrette Klippevægge med Aabninger, der ligner Gravkamre, og med slørlignende Vandfald, der i Evighed synes at have øget den monotone Stilhed, som her hersker. Bag dem en Horizont af

tunge Skyer, paa den ene Side bryder kanske en Lysning igjennem, man ved det ikke, der er hele det ubestemtes Kaos. Men det indre af Øen, det er det absolute Mørke, et bundløst Dyb, fyldt af det sorte Intet. Op af dette hemmelighedsfulde Skjød stiger lange og smale Cypresser; og henimod dette sorte, frem imod den af tvende blinkende hvide Søjler indfattede Indgang, glider langsomt og lydløst den Baad, i hvilken Mennesket staar i oprejst Stilling, med bøjet Hoved, fra Isse til Fodsaale indhyllet i et sidtfaldende hvidt Svøb, og vendt mod dette sorte, hvoraf det i næste Øjeblik skal være saa sporløst opslugt, som havde det aldrig været til — men stille, stille som Havet, stille som Baadens Gliden, stille som de ubevægelige Cypresser, hensunken i samme stumme og højtidelige Ro, der hviler over hele dette Landskab: «De dødes Ø».

Og saadan er Historien om Livsaldrene, d. v. s. Historien om vort Liv. Helt fremme i Forgrunden, paa hver sin Side af en Bæk, der i svagt, bugtet Løb rinder igjennem en Eng af stærkgrønt Græs og lysende Blomster, sidder to Børn, aldeles nøgne, og morer sig med at kaste Blomster ud i Bækken og se dem drive med dens Vand. Midtpartiet af Billedet optages af en portallignende Brønd; — i Midten af det hele staar den, som nødvendigt er; thi det er selve Livets evige Aare, der rinder ud gjennem dette Sfinxhoveds Mund, over hvilket der staar skrevet: vita somnium breve. Paa den ene Side af samme, fremdeles i Forgrunden, staar en ung Kvinde, med Nederdelen

af Legemet indhyllet i lyseblaat Flor, blaat som Himlen og Haabet samt besaaet med Stjerner, og holder fremfor sig en Buket af Blomster; paa den anden Side sidder højt tilhest en ung Riddersmand med Hjelm og Lanse, i højrød Kappe. Hvad der ligger bag Portalen, faar man ikke direkte se; man skimter kun et Landskab og en Horizont; men man kan forstaa, det er derfra den aldrende Mand er kommet tilbage, der i stille og dybe Betragtninger sidder ovenpaa Portalen, medens endnu længer oppe, højt i Silhouet mod Sommerhimlen, Manden med Ljaaen, en grotesk, fantastisk Skikkelse med en ret Linje som Krop og fire andre rette Linjer som Lemmer, svinger sin enorme Ljaa over ham. Men over alle disse Figurer ligger den dybeste Ro: over de tvende Børn, der i ubevidst Sorgløshed lader sine Stemninger glide gjennem Sindet som vakre Blomster paa en stille Bæk; — over den unge Pige, som staar og venter — venter paa, hun ved selv ikke hvad, men venter, venter paa Livet, om det da ikke vil komme; — over den unge Mand, der sidder rank og ubevægelig tilhest, rank som sin Lanse, ubevægelig som sin Ganger, som om han lyttede ud til Verden der bag Portalen, ud til Livet, did ud han skal ride, ventende paa et eller andet Tegn, men endnu fangen af Drømmeriets Fortryllelse; — over Oldingen, der netop er kommen tilbage fra sin lange Vandring, og som af alt kun har tilbage en stille, eftertænksom Grublen, hvori Billeder præger sig med grelle Farver, Billedet af

Barnet, der sorgløst kastede Blomster i Bækken, og Billedet af den unge Pige, der stod og ventede paa noget, hun ikke vidste hvad var, men som var Livet i Skikkelse af den unge Ridder med den røde Kappe, og Billedet af Ridderen, der ikke bemærkede hende, men blot havde Tanke for Verden der udenfor Portalen og red bort og ud, for nu tilsidst at sidde som en gammel ensom Grubler, der ligesaa lidt ved, hvem der staar og svinger sin Ljaa over hans Hoved, som han dengang anede, at netop det, han paa sit lange Livsridt forgjæves havde søgt, stod tæt ved ham foran Portalen og ventede, at han skulde komme. Og over alt dette hvælver sig en Himmel saa varm, saa dyb, saa blaa, som kun Klokken tre en Midtsommerdag, hvor alt staar stille og holder Pusten, og med disse en Sommereftermiddags dynetunge og dynehvide Skyer, der ligeledes synes at have stanset sit Løb i den almindelige Ubevægelighed og være blevne hængende.

Denne Ro er det ejendommelige ved Bøcklins Individualitet og Frembringelser, Særkjendet hos dem begge, det, som baade udgjør deres egen positive Ejendommelighed og adskiller dem fra alt andet moderne. Den fandtes allerede i et af Mesterens aller tidligste Arbejder, et Billede, hvor en ung Mand og en ung Kvinde, Bøcklin selv og hans Brud, Haand i Haand skrider frem gjennem et Landskab, og den har med Aarene i den ædle Vins Lignelse taget til i Duft og Fyldighed, saa at den i et af Malerfilosofens sidste Værker, «De fire Livsaldre» har

kunnet fylde med Liv og Poesi den aller primitiveste af alle Allegorier.

Naar man med ét Blik overskuer hele den rige Mangfoldighed af Bøcklinske Malerier og ligesom samler denne i et Totalindtryk, faar man dette Billede og denne Følelse af Ro, af Harmoni og Hvile.

Naar man lader hele den brogede Suite af Samtidens repræsentative Aander, i Personligheder og i Værker, drage forbi, saa forbliver under den vexlende Mangfoldighed af Indtryk det ene fælles for dem alle, nemlig Indtrykket af Mangel paa Afrunding, Afslutning, Savnet af den Ro, der er saa dyb og klar, at den ikke længer synes at være tilkjæmpet, men er Instinktets Ro, som har været til fra Begyndelsen og aldrig været grumset, — den Ro, som løser sig ud af Tilværelsen, naar denne med alle sine Kontraster er gaaet op i en enkelt Individualitet, og som bliver det sjeldne Menneskes Ejendom, der har formaaet at betvinge Altet og lægge det lydigt for sine Fødder som et tæmmet Vilddyr.

Som den første i denne Række møder vi Nietzsche. Han er Manden — den eneste i Tiden — der inden sit eget Jeg, ved den grusomste Kamp af alle, og gjennem den smerteligste af alle Individualitetsmetamorfoser har overvundet en gammel Verdensbetragtning og erstattet den med en ny. Hans Jubel over Daaden har omsat sig i en Lyrik, i hvis vældige Oceanrytme Størstedelen af den øvrige moderne Digtning uhørlig drukner, som om den aldrig

havde havt Lyd. Men Ro findes der ikke i Jubelen, ikke den virkelige Sejerherres Ro. Det er den store Kulturheros, som har vundet Slaget for Menneskeheden ved den for Personligheden mest skjæbnesvangre af alle Pyrrhussejre, og som aldrig kan glemme dette. Der er noget i den herlige Sejershymne, som klinger skjærende; thi den Individualitet, med hvis Toner den spilles, er et sprunget Instrument. Det er en Rekonvalescensens Højsang med Gjenklang af Krisens stønnende Klage. Det er det selvherlige Herre-Individs Apotheose, der dog faar sin Resonans i det mest lumske og ondskabsfulde af alt «Ressentiment»: «Ressentimentet» mod ens eget Jeg. Totaliteten har omformet sig tilligemed Individualiteten; en gammel Totalitet er bleven slaaet istykker, og en ny er voxet frem; men derved er Individualiteten bleven sprængt. Nietzsches Digtning er som et mægtigt Orkesterstykke til den Zarathustriske Personlighedsro's Pris; men den er ikke selve denne Ro. Den vil være selve denne Ro som det højeste Ideal, men den er det ikke; den skildrer den, den tilbeder den, tragter efter den, men den er den ikke; den siger sig at eje den, ved selv, at dette ikke er Tilfældet, men søger at faa sig selv og andre til at glemme Mangelen. Men i den dybere liggende Bevidsthed om Mangelen rører sig «Ressentimentet»; og den manglende Evne til at favne den altid flygtende Daphne leder hos selve denne det stærke, fulde, hensynsløse Livs Apostel til en af hemmeligt Nag gjennemtrængt Forherligelse af livsfiendtlige, selvfortærende Instinkter.

Og hvordan er vel den Sindstilstand, i hvilken man ser Tæppet falde for et Ibsensk Drama, — det Indtryk, man tager med sig hjem fra Theatret? Det er naturligvis sammensat af forskjellige Elementer, der tillige er forskjellige efter hvert enkelt Stykke, men Grundstemningen bliver dog den samme, fordi et og samme Element altid dominerer og gjør Udslaget! Det er en Følelse af intim Utilfredsstillelse, af Ufred, — samme Følelse, som man i det daglige Livs mangehaande Bagateller har, hver Gang man stilles Ansigt til Ansigt med en Forvikling uden Udgang, en Konflikt uden Løsning, men i dette Tilfælde uendelig skjærpet, fordi Forviklingen og Konflikten ligger indenfor de højeste og inderligste Livsspørgsmaals Omraade. Det er en Følelse af Tyngde, — af den Tyngde, som man føler inde i Personlighedens Marv og Hjerte, naar noget har knyttet sig derinde, som ikke kan redes ud igjen, ikke løses og gaa op i Væsenet som nærende Stof og saaledes assimilere sig med dette. Det er en Slags aandelig Dyspepsi, om et saadant vulgært Udtryk er mig tilladt. Ibsen besidder selv ved sine Emners Udarbejdelse og Formning en vis Ro, men denne er ikke af den Natur, at den umiddelbart meddeler sig til os andre som vor egen. Det er ikke Altets Ro, naar det er gaaet til Hvile i et Momentbillede hos den individuelle Sjæl; det er alene den absolute Skeptikers Ro, denne Ligegyldighedens subtileste og mest forædlede Form. Ibsens Verdensbetragtning er et Spørgsmaalstegn, det berømte Ibsenske Spørgs-

maalstegn; det kan have været en Nydelse for ham at have opstillet et saadant, og kanske har han derved i sig selv følt den aandelige Skabelses, Undfangelsesøjeblikkets, Helhedsbilledets høje Ro, for os andre maa det blive et den indre Ufreds Tegn. Det Ibsenske Drama er et Stykke Opløsningsværk; og den samlede Følge af dem udgjør en Negation af Helhedsbilledet. Sikkerlig har Ibsen i højere Grad end nogen anden samtidig Digter behandlet Tidsindholdet i dets Sum og som ingen anden grupperet det i dets store Proportioner og dets radikale Modsætninger; men han har derved opløst det Stykke for Stykke, istedetfor at sammenfatte det til en Totalitetsorganisme, inden hvilken det nye Fremtidsembryo kunde voxe sig ud.

Tolstoi, den store Russer, anskueliggjør gjennem sin Personligheds Udvikling, gjennem sine Værker og Idealer den samme Tidens Aand. Dette Temperament, som alt fra Begyndelsen var saa dunkelt og ugjennemtrængeligt, men ogsaa saa uudtømmelig rigt som selve Urnaturen i de mest afsides Trakter af Tolstois enorme og mystiske Fædreland, har dog tilsidst, gjennem «Kreutzersonaten», gjennem Synet af hans blottede Hjerte gjort samme Indtryk paa os, som om vi paa ensomme og forvildede Strejftog gjennem dette Land, hvor fordum Mongolerne havde sin Gang, pludselig stødte paa en af Dchengis-Khans Hovedskallepyramider. Thi der, hvor Hjertet skulde ligget i dette Temperament, der har vist sig saa udviklingsvarmt som selve den moderlige Jord, og

saa livsdrægtigt som selve den vegetative Ubevidsthed, — der, hvor i dette Temperament Hjertet skulde ligget, der fandtes alene en tom sort gravkold Hulhed: Tilintetgjørelsesdriften, Driften til at lægge Haand paa netop det hos en selv, som er Livet, og denne instinktsmæssige Uvilje mod selve det organiske i ens egen Personlighed, der fordum i mere barbarisk Form vendte sig direkte mod de legemlige Organer og ledede til frygtelige Lemlæstelser, men som her i den mere forfinede Form af sjæleligt Fænomen ytrer sig som en Lemlæstelse af den sensuelle og affektive Grundvold for Kjærligheden mellem Mand og Kvinde.

Exemplerne lader sig supplere i det uendelige. Enhver moderne repræsentativ Personlighed og Aand vilde give et nyt Exempel. Jeg skal endnu anføre Strindberg, da Tidstypen hos ham frembyder sig særegent skarpt paa et Specialomraade, nemlig det intellektuelle. Hvad er denne kolossale og som et Forraadsmagazin overfyldte Hjerne andet end et Kaos, hvor alting trænges, stødes, puffer sig frem, slaar Kuldbøtter — en Orgie af Idéer, et Maskerade-optog af alle Samtidens Tanker, et Slagfelt mellem Tankemasser uden Leder. Alt indvirker successivt paa denne Hjerne; det ene er præcis lige nyt som det andet og griber med samme Styrke; intet kan knytte sig til noget, som allerede er stabilt; og Intelligensen kaster sig fra den ene Idé over i den modsatte uden Formidling, uden Overgang. En ny Tanke eller en ny Iagttagelse, hentet fra en Bog eller direkte fra Livet, omformes øjeblikkelig i denne

Hjerne til en ny Sandhed, en absolut Sandhed, den ene Sandhed, en fix Ide. Den eneste Form, hvori denne Hjerne, der er ude af Stand til paa én og samme Tid at omfatte og beherske mere end en eneste Række Idéer eller en eneste Gruppe af Fakta, kan opnaa eller udøve Magt, er Monomanien. I Overensstemmelse hermed har Udviklingsfiguren hos Strindberg i særegen Grad individuelt gjengivet Udviklingsfiguren hos vor overbebyrdede, instinktsløse og derfor konfuse Tid. Strindbergs samlede Produktion giver blot et Billede af en Kamp, en uafladelig Kamp paa Liv og Død, mellem fiendtlige Elementer, en uophørlig Stigen og Synken af Vægtens tvende Skaale. Strindberg har efter Tur fanatisk prædiket de mest forskjellige Verdensanskuelser for dernæst lige fanatisk at bekjæmpe dem. Han har været efter hinanden Pietist, Anarkist, Skeptiker, Socialist, Nietzscheianer. For Tiden er han Overmennesket, der kjæmper mod Vulgus og Eva, den store Hjernes selvkaarede Hævner ligeoverfor Proletaremusklerne og Kvindelisten. Og sandsynligvis skal han komme til at omfatte og bekjæmpe endnu andre Idealer, eftersom saadanne vil dukke op i Tiden. Dette er i Ungdommen det naturlige, men naar det varer hele Livet igjennem, røber det en indre organisk Fejl, Mangelen af et Individualitetens Tyngde- og Ligevægtspunkt. Denne Hjerne, hvis hele Udvikling bestaar alene i en endeløs Række af Neutralisationsexplosioner mellem modsatte elektriske Strømme, er som en Mikrokosmos af Nutiden, — af denne Nutid,

i hvis urolige og grumsede Bølgebrydning Bøcklins Kunst hæver sig som en Antikens Sagaø, belyst af Sydens Sol og med en sydlandsk blaa Himmel over sig, hvor Marmoret skinner hvidt inde mellem det dunkle grønne, og hvor vi moderne Mennesker saa gjerne stiger iland, da vort Instinkt tilsiger os, at vi der i drømmende Eftertænksomhed kan finde vor egen Sjæls Ro.

Der er en Art af Livsro, som kunde kaldes den praktiske. Mennesket har i sin Natur et Behov for «at finde sig tilrette i Livet»; enhver tilfredsstiller dette Behov paa sin Vis, men denne Bestræbelses Ophav og Maal er hos alle det samme. Det karakteristiske for denne Art af Livsro er, at den opnaaes enten gjennem Fordringernes oprindelige Beskedenhed eller gjennem successive frivillige Afslag paa de oprindelige Fordringer. Spidsborgeren ejer denne Livsro, den i Livet skibbrudne kan finde den.

Der gives en anden Art af Livsro, som kunde kaldes den theoretiske. Den har været tilstede hos alle de store Metaphysikere, der har lagt Tilværelsen tilrette for sig i et altomfattende og samlet filosofisk System, og overhovedet hos enkelte Aander og Tidsepoker, som har kunnet bringe Verdensaltet til Kongruens med Jeget og leve paa denne Opdagelse. En saadan historisk Periode var den franske ancien régime; og det højest udviklede Exemplar af denne Gruppe Individer træffer man i Goethe. Over Paul Heyses Digtning hviler der endnu en bleg Afglans af denne Livsro, men her allerede fint for-

tonende i den moderne Aands ubestemmelige Øjebliksnuancer.

Begge disse Arter af Livsro har det tilfælles, at de opnaaes gjennem Forstanden, gjennem dennes lavere eller allerhøjeste Evner. Den Bøcklinske Ro er i Modsætning til dem begge Instinktro, Vitalro.

Tvende moderne Digtere har i Temperament og Virke været gjennemtrængte af et vist noget, som nærmer sig det, jeg kalder den Bøcklinske Ro, — I. P. Jakobsen og Turgenjew. Men hos den første er det det sugende Maaneskins aandeløse Stirren, og hos den anden er det den melankolske Stilhed paa en Høstdag, naar alting dør, sygt og friskt, det daarligste og det bedste. Den Bøcklinske Ro er den varme Hvile i Middagsstunden midtsommers, naar Solen staar højest paa Himlen.

Middagsro, Midtsommerro, Vitalro, Instinktro.

Denne ejendommelige Ro, som umiddelbart, ufrivilligt og uden nogen Anstrengelse fra Tilskuerens Side træder en imøde i de Bøcklinske Billeder, er ikke noget, som Kunstneren bevidst har indlagt i dem; det er alene en «Vorgang» i hans Instinkt, som er bleven Form og Farve. Farverne og Linjerne er ikke det væsentlige, ikke det primære; de udgjør alene de Midler, hvorigjennem Jegets grundegentlige Maade at være paa og fornemme har fundet ydre konkret synligt Udtryk. Maleriernes Ro er ikke noget for sig selvstændigt, noget særskilt, der har egen Existens; den er ikke andet end det Bøcklinske Væsens Tilværelsesvis, Tilværelsesmaaden hos

dette ubetingede og uranimalske, som er Individualitetens Spireemne, hvoraf alt voxer frem, de legemlige Former og de sjælelige Egenskaber, ligesom ogsaa de Organismer, der, efterat de har blomstret i nogen af Sanserne, som Tone, som Farve, benævnes Kunstværker. Den Fornemmelse, som ved Betragtningen løser sig ud fra Billedet og meddeler sig til os, svarer ganske til den Fornemmelse, ud fra hvilken Kunstneren skabte sit Værk; den Vibration, det fremkalder hos os, fandtes engang hos Mesteren selv i selve Undfangelsesmomentet; og det er en Ejendommelighed hos Bøcklin, hvorved han staar næsten alene indenfor Nutidens Kunst, at denne Vibration, hvorunder han bliver produktiv, altid er en Vibration af Glæde, Nydelse, en ren Lystfornemmelse, ikke alene som Form for selve Frembringelsen, men ogsaa som selve Stoffet for det frembragte.

Der findes et Selvportræt af Bøcklin, som alene ad Bagveje i et lidet Antal Reproduktionsbilleder skal være kommet i Handelen. Mesteren staar med løftet Pensel, som om han just skulde til at male, men saa pludselig af en eller anden Grund har holdt inde. Aarsagen opdager man i Skikkelse af Knokkelmanden, der sidder bag ham og spiller paa en Violin tæt ind til hans Øre. Mesteren synes ikke at lade sig altfor meget forbløffe; han tøver vistnok med at gjøre det paatænkte Strøg med Penselen, men han vender Hovedet blot halvt imod det grinende Spøgelse, han gider ikke engang se paa det. Han hører meget nøje efter, men det ser ud, som om det Spil

ikke havde nogen Evne til at imponere ham. Han ser tilogmed en Smule humoristisk lun ud, saadan lidt godmodig og overlegent ironisk, som om han omtrentlig vilde sige: Gutten min, det gaar ikke. Ser du, jeg har engang seet og afmalet den store Pan, da den dumme Hyrde forfærdet tog tilbens, og Guden saa rigtignok en Smule bukkeskjægget spottelysten ud, men temmelig godmodig. Jeg har ogsaa engang seet og afmalet hans Broder Havguden med hele hans Familie, da den tilfældigvis holdt Siesta paa en Isblok oppe ved Nordpolen, og de saa allesammen saa mærkværdig hyggelige ud, baade Fatter og Mutter og Barnet og Husdyret Hvalen. Spil du dine Stykker; de er slet ikke saa frygtelige, som man af dit stygge Grin skulde antage; for — ser du, siden jeg har hørt Fader Pan spille paa sin Rørfløjte, saa ved jeg, at hele dit Instrument blot er én af dennes Toner. Dit Spil lyder som Spring og Skraal og lutter Uro; ogsaa denne Klang havde Pans Fløjte, men der druknede den i et Tonehav, som var saa mægtigt, at dens samlede Brusen blot fornemmedes som Ro.

89092532571
b89092532571a

